

**MŪSU
TĒVZEME
LATVIJA**

Raugies, bērns, ar savām gaišām acīm,
Savu tēvuzemi vēro tā,
Ka lai viņas mīļā, mīļā seja
Mūžam paliek tavā atmiņā!

J. Jaunsudrabiņš

Brīvības piemineklis

**MŪSU
TĒVZEME
LATVIJA**

1991
Amerikas Latviešu Apvienība

Šīs grāmatas pirmo klajā laidieni atbalstīja
Letonijas (Lettonia) korporācijas locekļi;
otrā — Jelgavas skolotāju insitūta absolventi.

Pirmais izdevums 1979. gadā.
Otrs izdevums 1991. gadā.

PRIEKŠVĀRDI

Latvijas ģeografijas mācības grāmatas iepriekšējais izdevums nāca klajā 1961. gadā un pēc tam vairākos iespaidumos. Šī grāmata tagad ir pilnīgi izpārdota.

Mūsu tēvzeme Latvija ir jauna ģeografijas mācības grāmata. Šo grāmatu sastādīja Amerikas Latviešu Apvienības Izglītības biroja darba grupa, kur piedalījās ar darbu un padomiem liels skaits skolotāju, ilustratoru un citu darbinieku. Visiem līdzstrādniekiem sirsnīgs paldies!

Šai grāmatai mēs izmantojām iepriekšējās Latvijas ģeografijas grāmatas materiālus, jaunākos statistiskos datus par okupēto Latviju, meklējām un atradām jaunas ilustrācijas, zīmējām jaunas kartes. Grāmatu grezno Latvijas ģerbonis un pieci attēli krāsās.

Grāmatas vielai ir divas daļas — mācāmā viela un papildu viela. Pēdējā iespiesta ar mazākiem burtiem un domāta mācāmās vielas paplašināšanai un ilustrēšanai. Ģeografiskās kartes un diagrammas palīdzēs skolniekiem mācības vielu saprast un iemācīties un skolotājiem to iemācīt. Tam pašam nolūkam grāmatā ir jautājumi atkārtošānai un literatūras viela, kas ilustrē mūsu dzimtenes dabu un dzīves apstākļus.

Mācāmās un papildu vielas izvēle paliek skolotāja ziņā ALA skolu programmas ietvaros.

Par kļūdām un nepilnībām atbild Izglītības birojs. Mēs būsim pateicīgi par aizrādījumiem un komentāriem.

Asja Lejiņa,
Amerikas Latviešu Apvienības
Izglītības biroja vadītāja

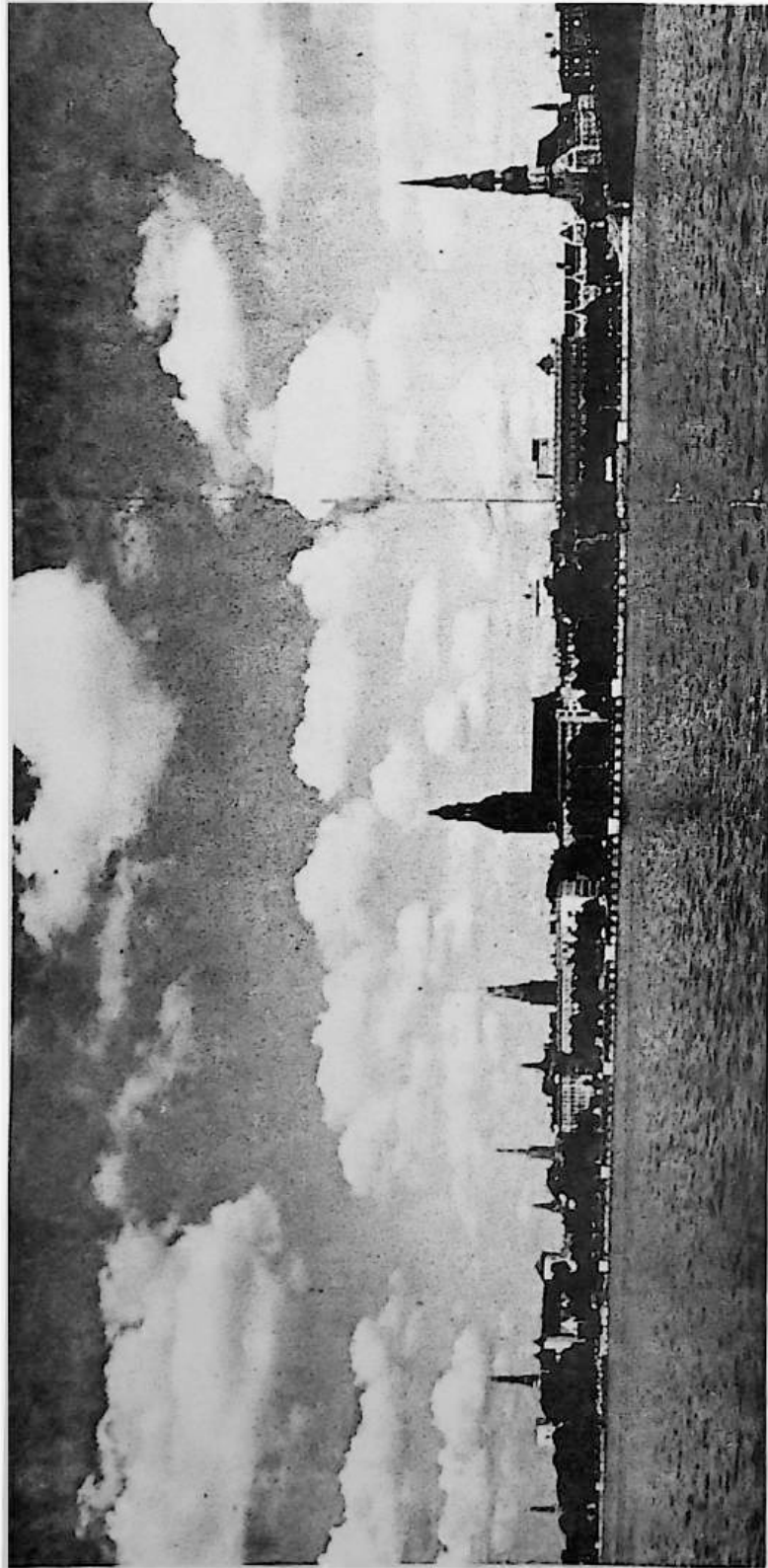

SATURA RĀDĪTĀJS

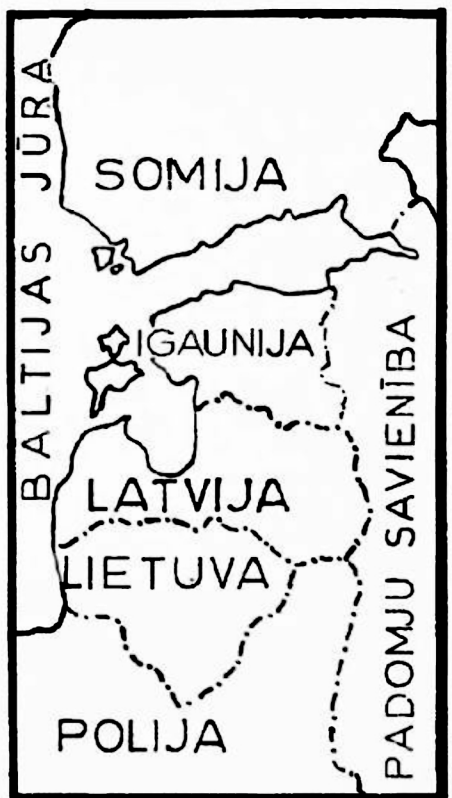
1. LATVIJAS ATRAŠANĀS VIETA, PLATĪBA, ROBEŽAS UN IEDALĪJUMS	1
Latvijas atrašanās vieta	1
Platība	6
Robežas	7
Iedalījums	9
2. LATVIJAS VIRSA	14
Latvijas augstienes	17
Zemienes un līdzenumi	26
3. LATVIJAS UPES	32
Daugava	32
Gauja	45
Venta	58
Lielupe	65
Salaca	71
Bārta	72
Citas mazākas upes	72
4. LATVIJAS EZERI	77
Rēznas ezers	78
Engures ezers	78
Usmas ezers	78
Liepājas ezers	79
Burtnieku ezers	79
Lubānas ezers	79
Citi mazāki ezeri	80

5. BALTIJAS JŪRA	89
Lielums	89
Salas	90
Līči	90
Krasta līnijas garums	90
Dziļums	90
Krasti	90
Sēkļi	91
Kāpas	91
Ūdens sāļums	91
Paisums un bēgums	91
Dzintars	92
Bākas	92
Ostas	92
6. LATVIJAS PAMATIEŽI UN TO RAŠANĀS	99
7. LATVIJAS VIRSAS UN AUGSNES VEIDOTĀJI	104
8. LATVIJAS KLIMATS	107
Temperātūra	108
Nokrišņi	109
Vēji	109
Gada laiki	109
9. LATVIJAS IEDZĪVOTĀJI	115
Iedzīvotāju skaits	115
Iedzīvotāju biežība	116
Tautība	116
Ticība	116
Izglītība	119
10. IEDZĪVOTĀJU NODARBOŠANĀS	130
Lauksaimniecība	132
Agrārreforma un saimniecību lielums	133
Zemes kultūras, galvenie kultūras augi un to ražas	143
Meži un mežu kopšana	150
Purvi un to izmantošana	161
Lopkopība un piensaimniecība	164
Citas lauksaimniecības nozares	170

Zveja un zivkopība	172
Derīgu izrakteņu izmantošana	180
Latvijas rūpniecība	186
11. SATIKSMES CEĻI UN LĪDZEKĻI	192
Zemesceļi un šosejas	192
Dzelzceļi	193
Iekšējie ūdensceļi	195
Kuģniecība	197
Latvijas ostas	198
Gaisa satiksme	202
Sazināšanās jeb sakaru līdzekļi	202
12. TIRDZNICĪBA	205
Iekšējā tirdzniecība	205
Ārējā tirdzniecība	209
13. LATVIJAS APGABALI, APRIŅĶI UN PILSĒTAS	212
Rīga	212
Vidzeme	221
Kurzeme	226
Zemgale	230
Latgale	234
BIEŽĀK LIETOJAMIE METRISKĀS SISTEMAS MĒRI	241

Latvijas galvaspilsēta Rīga 1975. g.

1

LATVIJAS ATRAŠANĀS VIETA, PLATĪBA, ROBEŽAS UN IEDALĪJUMS

Daudz simtu jūdžu tālumā
Aiz tīreļiem, purviem un siliem
Guļ mana dzimtene diendusā
Tā aizsegta debešiem ziliem,
Zilsaulainiem debešu palāgiem.

J. Rainis

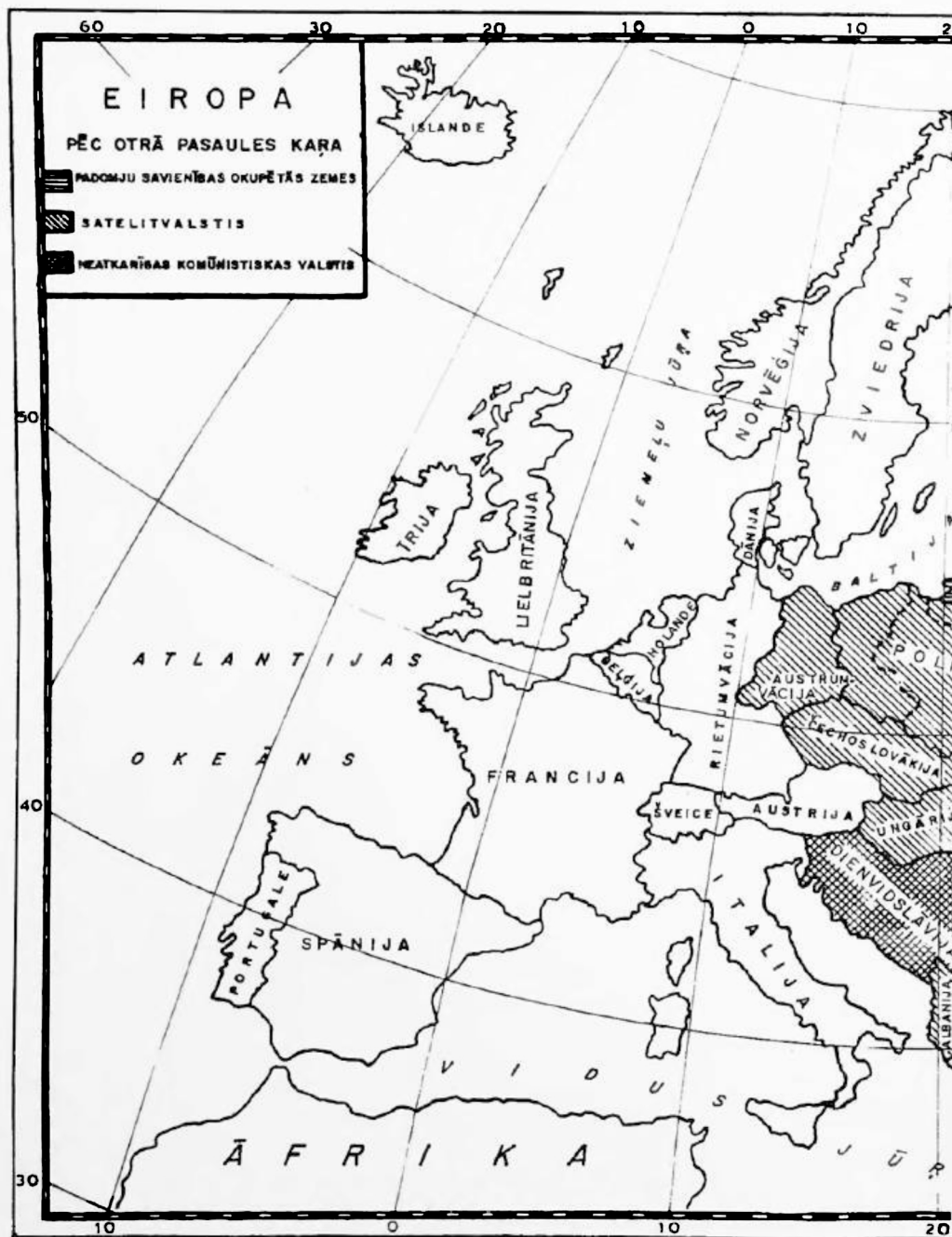
Latvijas atrašanās vieta

Mūsu tēvzeme Latvija atrodas Eiropā pie Baltijas jūras un Rīgas jūras līča. Kopā ar kaimiņu zemēm Igauniju un Lietuvu Latvija pieder pie Baltijas valstīm.

Latvijas atrašanās vieta izdevīga satiksmei un tirdzniecībai starp Rietumeiropu un Austrumeiropas zemēm. Baltijas jūra ar Latvijas piekrastes ostām ļoti izdevīga preču un pasažieru pārvadāšanai.

Jau senos laikos vikingu tirgotāji brauca no Skandināvijas uz Latviju un pa tās upēm devās uz Krieviju un atpakaļ. Arī mūsu senči bijuši labi jūras braucēji, kas bieži devušies uz Zviedriju, Dāniju un citām zemēm.

Latvijas izdevīgās vietas un neaizsalstošo ostu dēļ mūsu tēvzemi aizvien kārojušas kaimiņu tautas. Tāpēc to bieži postījuši kaņi, un mūsu zemē valdījuši sveši kungi. Tagad Latvijā valda komunisti, kas mūsu zemi ar varu un viltu mums atņēma un pievienoja to Padomju Savienībai.

1940. g. 17. jūnijā Padomju Savienība bez iemesla iebruka Latvijā un to okupēja. Pret latviešu tautas gribu nodibināja komunistu valdību, kas lūdza Latvijas pievienošanu Padomju Savienībai. 1941. g. Latviju okupēja Vācija, kas uzbruka Padomju Savienībai. Pēc Vācijas sakāves 1947. g. Latvija atkal kļuva par Padomju Savienības republiku, kāda tā ir vēl tagad.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kuņā pasaules daļā atrodas Latvija?
2. Pie kuņas jūras atrodas mūsu tēvzeme?
3. Kādā ziņā Latvijas atrašanās vieta izdevīga? Kāda ziņā neizdevīga?
4. Kas tagad valda Latvijā? Kuņai valstij Latvija pievienota?

Platība

Latvijas platība nav liela, salīdzinot to ar Lielbritānijas, Vācijas, Francijas vai kādas citas lielvalsts platību. Latvija pieder Eiropas mazajām valstīm. Tās platība brīvvalsts laikā bija apmēram 66,000 km². Pirms 2. pasaules kara Latvija bija pēc lieluma deviņpadsmitā valsts Eiropā. Par to mazākas bija 15 Eiropas valstis.

Dažu Eiropas valstu platība salīdzinot ar Latviju:

	1935. g.	1970. g.
Lietuva	56 000 km ²	65 000 km ²
Igaunija	48 000 km ²	45 000 km ²
Dānija	43 000 km ²	43 000 km ²
Šveice	41 000 km ²	41 000 km ²
Holande	34 000 km ²	37 000 km ²

Beļģija	30 500 km ²	30 500 km ²
Albānija	28 000 km ²	29 000 km ²

Latvijas platība apmēram atbilst Rietumvirdžīnijas platībai vai Masačusetas, Vermontas, Rodailendas un Konektikatas kopplatībai Amerikas Savienotajās Valstīs, tāpat Holandes un Beļģijas kopplatībai Eiropā.

Tagadējā Latvijas platība ir tikai 64,000 km², jo Abreni un vairākus tās apkārtnes pagastus komūnisti pievienojuši Krievijai (skat. karti 11. lpp.).

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Cik kvadrātkilometru liela Latvija?
2. Kuŗām Eiropas valstīm (lielām, vidējām, mazām) pieder Latvija?
3. Nosauc un parādi kartē dažas Eiropas valstis, kas mazākas par Latviju!

Uz ežiņas galvu liku
Sargāt savu tēvu zemi;
Labāk manu galvu nēma.
Nekā manu tēvu zemi.

T. dz.

Robežas

Latvijas brīvvalsts robežu kopgarums bija 1895 km.

Latvijai bija šādas robežas:

Rietumos ar Baltijas jūru	494 km
Ziemeļos ar Igauniju	375 km
Austrumos ar Padomju Savienību	351 km
Dienvidastrumos ar Poliju	105 km
Dienvidos ar Lietuvu	570 km
Kopā	<u>1895 km</u>

Tagad Polijas vietā Latvijai garākā robeža ar Padomju Savienību un Lietuvu, jo daži Polijas apgabali pievienoti Padomju Savienībai, bet Viļņas apgabals Lietuvai.

Dabiskās robežas

Dabiskā robeža iet pa jūrām, upēm, ezeriem, kalniem. Latvijas dabiskā robeža ir ar Baltijas jūru. Tā ļoti svarīga, jo pie Baltijas jūras atrodas Latvijas lielākās ostas — Rīga, Liepāja un Ventspils. No tām kuģi iet uz visām pasaules malām.

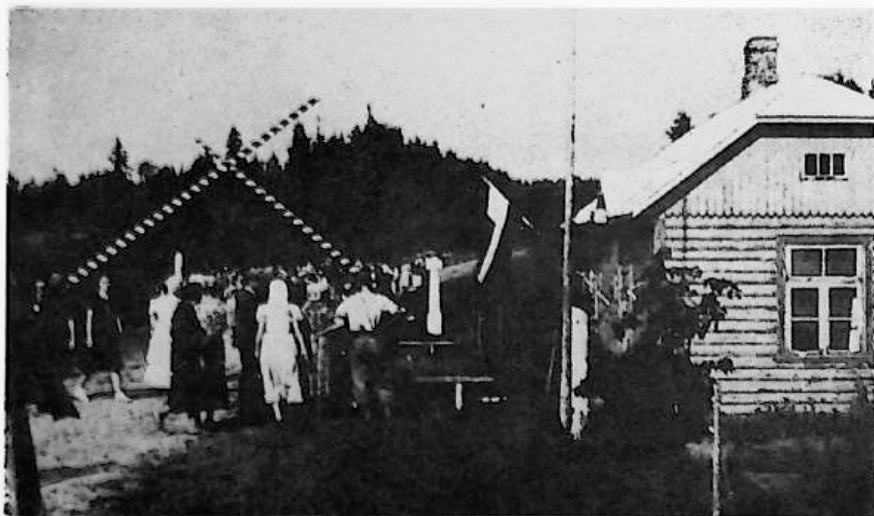
Mākslīgās robežas

Kur nav dabisku šķēršļu, tur ierīkotas mākslīgas robežas: izrakti grāvji un uzcelti robežstabi.

Latvijas robežas novilkta saskaņā ar starptautiskiem līgumiem, ietverot latviešu apdzīvotos apgabalus.

Robežas apsargā robežsargi. Tās drīkst pāriet vienīgi īpašās pārejas vietās, uzrādot attiecīgus dokumentus.

Okupētās Latvijas robežas ar pārējām Padomju Savienības republikām to iedzīvotāji drīkst pāriet bez kontroles. Turpretim Padomju Savienības robežas ar brīvo pasauli ļoti stingri apsargā un to pāriešanai nepieciešamas vīzas. Ārzemju tūristiem Latvijā atļauts uzturēties tikai Rīgā un Rīgas jūrmalā.

Latvijas un Igaunijas robeža Veclaicenes pagastā

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Ar ko atšķiras dabiskās robežas no mākslīgām?
2. Kuŗa Latvijas robeŗa vissvarīgākā tirdzniecībā?
3. Ar kuŗām valstīm Latvijai bija sauszemes robeŗas? Ar kuŗām tagad?
4. Kas apsargā robeŗas? Kāpēc?
5. Kur tagad atļauts uzturēties ārzemju tūristiem Latvijā?

Iedalījums

Apgabali

Latvija bija iedalīta četros apgabalos: Vidzeme, Kurzeme, Zemgale un Latgale. Vislielākais apgabals ir Vidzeme, vismazākais Kurzeme.

Latvijas valsts ģerbonī un Brīvības pieminekļa statujas rokās ir tikai trīs zvaigznes, kas simbolizē trīs Latvijas apgabalus. Tas tapēc, ka pirms Latvijas nodibinaŗanas Kurzeme ietvēra sevī arī Zemgali. Dzejnieks Rainis savā „Daugavā” saka:

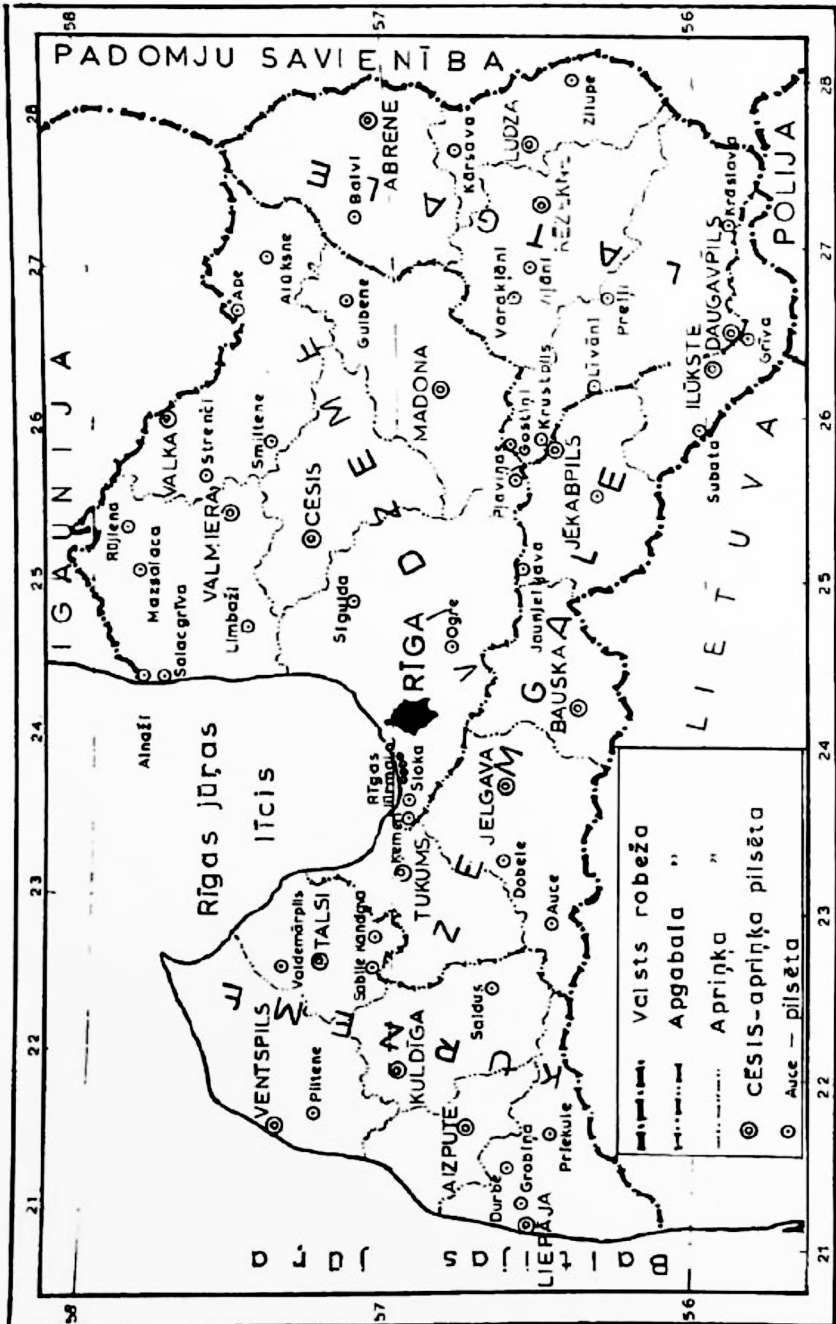
Viena zvaigzne Kurzemīte,
Otra zvaigzne Vidzemīte,
Treŗā zvaigzne zvaigznājā
Tā bij mīļā Latgalīte.

Latvijas galvas pilsēta Rīga atrodas Vidzemē. Rīgā dzīvoja valsts prezidents un valdība, atradās augstākās mācību iestādes. Rīgā saplūst galvenie satiksmes ceļi, ir lielākā Latvijas osta un ievērojamākie rūpniecības uzņēmumi.

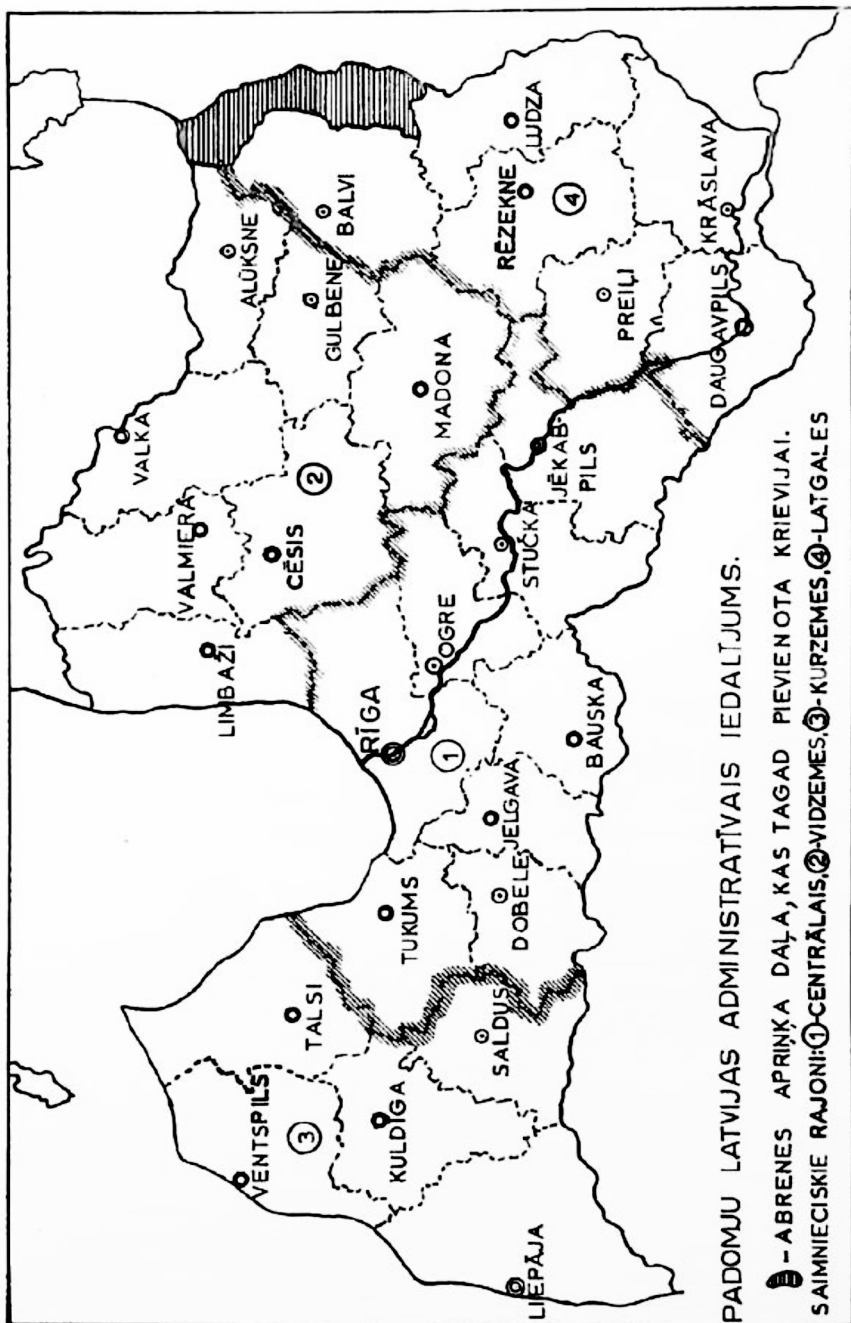
Apriņķi

Apgabalus iedalīja apriņķos. Latvijā bija 19 apriņķu: Vidzemē 5, Kurzemē 5, Zemgalē 5, Latgalē 4.

Vidzemes apriņķi: Rīgas, Cēsu, Valmieras, Valkas, Madonas.
Kurzemes apriņķi: Liepājas, Aizputes, Kuldīgas, Ventspils, Talsu.

LATVIJAS APGABALI, APRIŅĶI UN PILSĒTAS

PADOMJU LATVIJAS ADMINISTRATĪVAIS IEDALĪJUMS.

Zemgales apriņķi: Tukuma, Jelgavas, Bauskas, Jēkabpils, Ilūkstes.
Latgales apriņķi: Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas, Abrenes.
 Apriņķa pārvalde atradās apriņķa pilsētā, tāpat apriņķa augstākās skolas, slimnīcas, bankas un citas iestādes.
 Vislielākais bija Rīgas apriņķis, vismazākais Aizputes apriņķis.

Pagasti

Apriņķi bija sadalīti pagastos, kušos dzīvoja lauku ļaudis. Latvijā bija 516 pagasti.

Vidzemē bija 221 pagasts, Kurzemē — 100, Zemgalē — 128, Latgalē — 67. Pagastus pārvaldīja pagastu iedzīvotāju ievēlēta pagasta padome un valde ar pagasta vecāko priekšgalā.

Tagad komunisti apgabalus, apriņķus un pagastus likvidējuši. Latvija 1970. g. bija sadalīta 26 administratīvos rajonos. Apgabalu vietā radīti četri tā sauktie saimnieciskie rajoni: Centrālais, Vidzemes, Kurzemes un Latgales rajons (skat. karti 11. lp.).

Pilsētas

Latvijā bija 59 pilsētas. To lielums un iedzīvotāju skaits ļoti dažāds. 1968. g. Latvijā bija 56 pilsētas.

Pilsētas ar 100 000 līdz 600 000 iedzīvotājiem ir lielpilsētas. Latvijā bija viena lielpilsēta — Rīga, kas ir arī Latvijas galvas pilsēta. Rīgā dzīvoja 390 000 iedzīvotāju.

Ciemi

Bez pilsētām Latvijā vēl pastāvēja ciemi. Ciemi bija māju grupas, kam nebija pilsētu tiesības un kušu iedzīvotāju skaits bija zem 2 000. Visvairāk ciemu bija Latgalē (sādžas), pa daļai Vidzemē, vismazāk Kurzemē. Latvijas valdība sādžas sadalīja atsevišķās saimniecībās jeb viensētās.

Latvijas lielākās pilsētas

Iedzīvotāju skaits Latvijas desmit lielākajās pilsētās brīvvalsts laikā un 1970. g.:

1. Rīga	390 000 iedz.	732 000 iedz.
2. Liepāja	57 000 iedz.	93 000 iedz.
3. Daugavpils	45 000 iedz.	100 000 iedz.
4. Jelgava	34 000 iedz.	55 000 iedz.
5. Ventspils	15 700 iedz.	41 000 iedz.
6. Rēzekne	13 100 iedz.	31 000 iedz.

7. Cēsis	8 700 iedz.	18 000 iedz.
8. Valmiera	8 500 iedz.	20 000 iedz.
9. Tukums	8 100 iedz.	15 000 iedz.
10. Rīgas jūrmala	7 300 iedz.	54 000 iedz.

Iedzīvotāju skaits Latvijas pilsētās pieaudzis tāpēc, ka ļoti paplašināta rūpniecība, kas ražo galvenā kārtā Padomju Savienībai. Tāpat arī daudz strādnieku dodas no laukiem uz pilsētām. Bez tam liels skaits iedzīvotāju darbam fabrikās ie brauc no citām Padomju Savienības republikām.

Tagad Latvijā apvienotas šādas pilsētas:

1. Daugavpilij pievienota Grīva.
2. Pļaviņām pievienoti Gostīņi.
3. Jēkabpilij pievienota Krustpils.
4. Jūrmala radīta, Rīgas jūrmalas pilsētai pievienojot Sloku un Ķemerus.

No jauna radītas pilsētas: Olaine, Viļaka, Stučka (pie Pļaviņu spēkstacijas). No Latvijas atdalīta Abrene, kas pievienota Krievijai.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

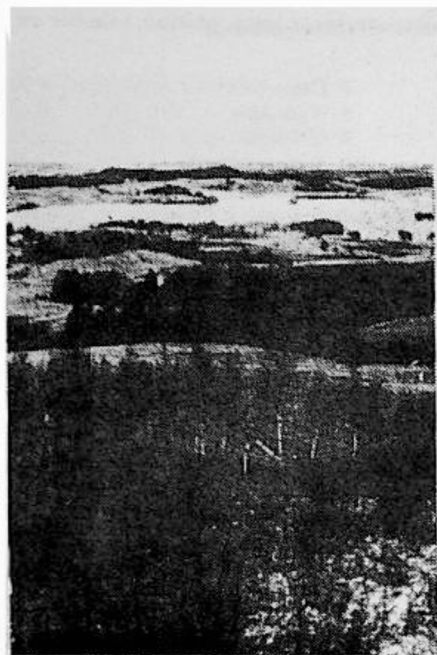
1. Cik Latvijā apgabalu? Kuŗš no tiem vislielākais?
2. Cik Latvijā apriņķu? Cik to katrā apgabalā? Kā iedalīta okupētā Latvija?
3. Cik pilsētu bija Latvijā? Cik lielpilsētu? Cik pilsētu tagad?
4. Nosauc un parādi kartē piecas lielākās Latvijas pilsētas!
5. Kuŗā Latvijas apgabalā bija visvairāk ciemu?

2

LATVIJAS VIRSA

Kā savu dzimteni lai tēloju?
Tai augstu kalnu nav,
ne straumju platu.

Aspazija

Latvija atrodas Austrumeiropas līdzenumā. Tāpēc mūsu tēvzemē nav augstu kalnu. Ir tikai pakalni jeb pauguri, ko Latvijā dēvē par kalniem. Tie ir šļūdoņa sanesumi, kas radušies ledus laikmetā.

Ledus laikmets Latvijā. Priekš daudziem gadu tūkstošiem Latvijā un tās kaimiņu zemēs laiks bija daudz aukstāks un mitrāks nekā tagad. Ziemās sasnīga tik daudz sniega, ka tas īsajās vasarās nespēja nokust. Tāpēc sniega sega kļuva arvien biežāka. No lielā svara apakšējais sniegs pārvērtās ledū. Radās 1000 līdz 2000 m biezs ledājs. Pamazām ledājs sāka slidēt pa ziemeļu zemju (Zviedrijas un Somijas) kalnu nogāzēm uz leju. Tas notika ļoti lēni, gandrīz nemanāmi. Pa ceļam ledājs jeb šļūdonis izrāva zemes virskārtā dziļus dobumus, atlauza klinšu blūkus, saberza mīkstākos iežus (zemes slāņus), noapaļoja cietākos un nesa sev līdzi gan lielus akmeņus, gan oļus, granti, smiltis un mālu. Visu to tas sajaucā kārtu kārtām.

Ilgus gadu tūkstošus mūsu tēvzeme atradās zem sniega un ledus. Tikai siltākam laikam iestājoties, šļūdonis sāka kust un pamazām atkāpās uz ziemeļiem. Ledāja ūdeņi notecēja uz zemākām vietām, izgrauza gravas, piepildīja dobumus. Radās upes un ezeri.

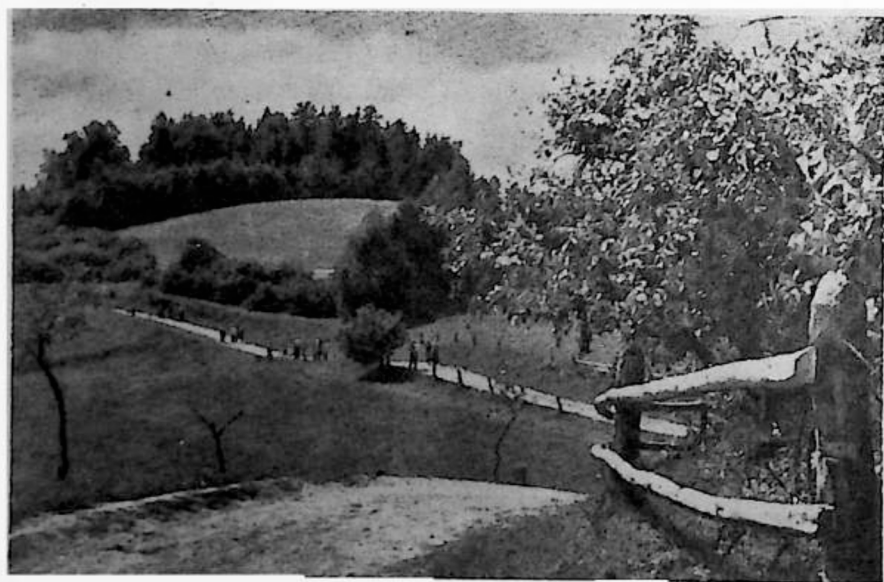
Pēc ūdeņu notecēšanas ledāja sanesumi palika, apklādami zemes virsējo kārtu. Šos ledāja sanesumus sauc par *morēnām*. Kur morēnu kārtā biežāka, tur radušies pakalni un augstienes, kur plānāka, tur zemienes un līdzenumi. Morēnu rašanos vēl tagad var vērot augstos kalnos, kur darbojas šļūdoņi.

EIROPA LEDUS LAIKMETĀ

Morēnu ainava Latgalē (skats no Saules kalna)

Morēnu ainava pie Tukuma

Ledus laikmets bijis visā ziemeļu puslodē. Ledājs klājis ne tikai Eiropas ziemeļu zemes, bet arī Kanādu un Amerikas Savienotās Valstis līdz pat Ņujorkai.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kurā laikmetā Latviju klāja ledājs? Kā tas radās?
2. Ko ledājs jeb šļūdonis nesa sev līdz?
3. Kas notika ar šļūdoni, kad iestājās siltāks laiks?
4. Kā sauc šļūdoņa atstātos sanesumus?

Kam tie kalni, kam tās lejas,
Kam tie zaļi ozoliņi?
Dievam kalni, Laimai lejas,
Bītei zaļi ozoliņi.

T. dz.

Latvijas augstienes

Ģeografijā par augstienēm sauc apvidus, kas paceļas augstāk nekā 200 m virs jūras līmeņa. Latvijā tādu apvidu ir ļoti maz. Tāpēc par augstienēm Latvijas ģeografijā sauc apvidus, kas ir augstāki par 120 m virs jūras līmeņa. Tie ir morēnu pakalniem un ielejām bagāti. Šādi apvidi aizņem apmēram ceturto daļu Latvijas virsas.

Latvijā ir šādas augstienes:

1. Vidzemes centrālā augstiene.
2. Austrumvidzemes augstiene.
3. Latgales augstiene.
4. Augšzemes augstiene.
5. Rietumkursas augstiene.
6. Austrumkursas augstiene.
7. Ziemeļkursas augstiene.

Vidzemes centrālā augstiene ir Latvijas augstāko kalnu apvidus. Tā aizņem Cēsu, Madonas un daļu Rīgas apriņķa. Netālu no Vestienas ciema paceļas mūsu tēvzemes augstākais kalns *Gaiziņš*. Tas ir 310 m augsts. *Nesaules kalns* (285 m) ir otrs augstākais kalns šīnī augstienē.

No birzīm rotātā Gaiziņa virsotnes un skatu torņa tā galā paveras jauks skats uz apkārtnējiem kalniem, ezeriem un zilajām tālēm.

Vēl šini augstienē atrodas Bakožu kalns, Klēts kalns, Elku kalns, Bregža kalns un daudzi citi.

Vidzemes centrālā augstiene bagāta ezeriem. Lielākie no tiem Alauksts un Inesis. Augstienē sākas Gauja un vairākas citas upes. Augstienes nogāzēs tās iegrauzušas dziļas gravas.

Laiks Vidzemes centrālajā augstienē vēsāks un mitrāks nekā citur Latvijā (jo augstāk kalnos, jo vēsāk). Pavasaris tur iestājas vēlāk, tāpēc Gaiziņa apkārtnē pavasari var slēpot vēl tad, kad citur Latvijā sniegs jau nokusis.

Austrumvidzemes augstiene atrodas ziemeļaustrumos no Vidzemes centrālās augstienes. Augstākais kalns šinī augstienē ir *Dēliņkalns* (271 m).

No Dēliņkalna var redzēt Igaunijas augstāko kalnu Munameģi. Augstienes centrā atrodas Aluksnes ezers. Daudz šinī augstienē stāvu pauguru, starp kuņģiem dziļas gravas ar vairākiem šauriem un dziļiem ezeriem.

Latgales augstiene aizņem Latgales dienvidu daļu. Augstākie kalni tanī ir *Lielais Liepu kalns* (289 m augsts), *Mazais Liepu kalns* un *Mākoņkalns*. Latgales augstiene ļoti bagāta ezeriem.

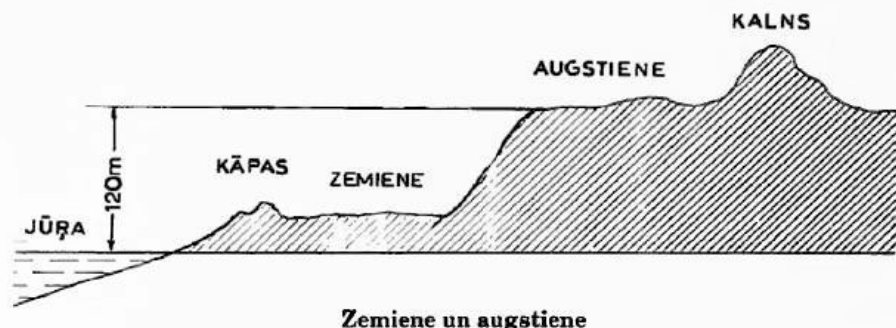
No Mākoņkalna var pārredzēt Latvijas lielāko ezeru — Rēznes ezeru. Latgales augstiene bieži apdzīvota. Augstienē izceļas šādas upes: Rēzekne, Malta, Dubna. Daudzo ezeru un citu dabas jaukumu dēļ Latgales augstieni bieži apmeklē ekskursanti, īpaši Sīvera ezeru un Saules kalnu, no kura jauks skats uz apkārtnes ūdeņiem.

Augšzemes augstiene atrodas Zemgalē, kur tā aizņem Ilūkstes un pa daļai Jēkabpils apriņķi. Augstākais kalns tanī ir 214 m augstais *Egļu kalns* pie Sventas ezera. No tā plašs skats uz iekopto un bieži apdzīvoto apkārtni.

Rietumkursas augstiene atrodas Kurzemes dienvidrietumu daļā Ventas kreisajā krastā. Augstākais kalns ir *Krievu kalns* (188 m augsts) pie Embūtes.

Austrumkursas augstiene atrodas starp Ventas upi un Zemgales zemieni. Augstākais kalns tanī ir *Smiltiņu kalns* (157 m augsts).

Ziemeļkursas augstiene atrodas uz ziemeļiem no Abavas senlejas. Augstākais punkts tanī ir 188 m augstais *Kamparkalns* pie Talsiem. Uz dienvidiem augstienē sniedzas līdz Tukumam, bet uz ziemeļiem līdz Dundagai.

Pie Slīteres augstiene nobeidzas ar *Zilajiem kalniem* jeb Slīteres krauju¹ (92 m), kas senatnē bijis stāvs jūras krasts. Slīteres krauja ap 25 km gara. Agrākā Slīteres baka kalpo kā skatu tornis. No tās var pārredzēt Piejūras zemienu un jūru. Dienvidos augstiene nobeidzas pie Tukuma, kur *Milzu kalns* ir 113 m virs jūras līmeņa.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

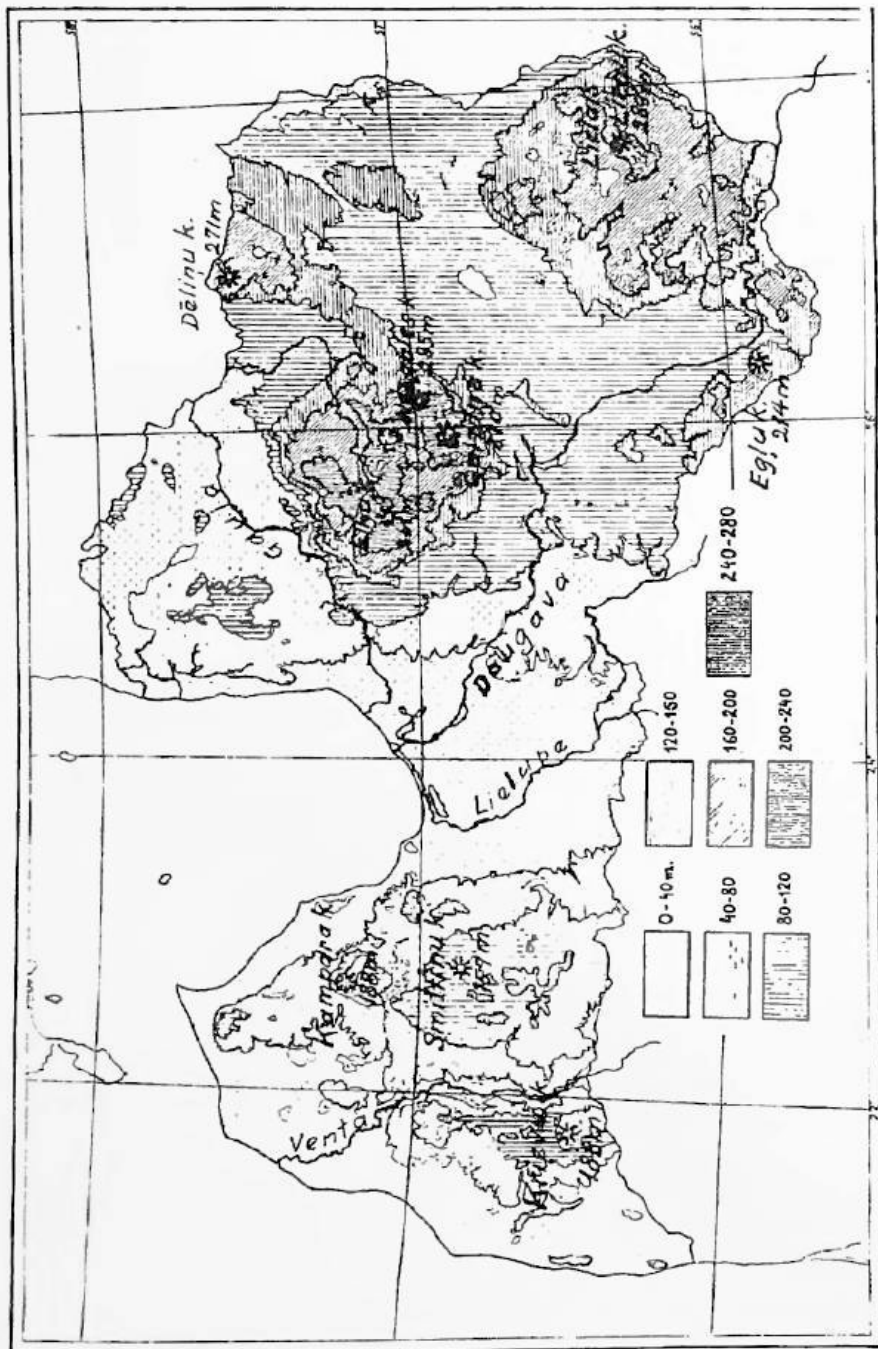
1. Kurā augstiene veido Latvijas augstāko daļu? Parādi kartē Latvijas augstāko kalnu!
2. Kurā Latvijas augstienē atrodas otrs augstākais Latvijas kalns? Nosauc un parādi to!
3. Nosauc un parādi kartē augstāko kalnu Austrumvidzemes augstienē!
4. Nosauc un parādi kartē Augšzemes un Kursas augstienes un to augstākos kalnus!

Gaiziņa kalns

Tāls ir skats no Gaiziņa, sevišķi kad apkārtnē ir lijis un apvāršņa dūmaka izklīdusi. Tad raibā līksmā virknē spožos saules staros tur rindojas zili ezeri un zaļas birzis, bagātas druvas, pļavas, balti baznīcu torņi un pārtikušu ļaužu sētas.

Visapkārt Gaiziņkalnam — kalnu puduņi un uzkalni. Bet skats tiem visiem pāri sniedzas līdz pašai violētai debess malai. Kad pār tiem iet negaiss, tad tie kūp un vārās kā milzu katls. Zibeņu švītkas lokās kā čūskas. No lejas tālāk nāk pērkona balsis kā jūras viļņi.

¹Krauja — stāvs krasts, nogāze.

Latvijas reljefa karte pēc L. Slaucitāja (mērogs 1:2 500 000)

Te kalnā spīd saule un jož pērkonā mākonim apkārt spožu varavīksnes stīpu. Kad raugās šinis ainās, tad sirds top brīvāka. Te pat gaiss liekas dzidrāks, tīrāks. Mākoņi peld tik zemu, ka varētu vai aizsniegt, uzsēsties un pabraukties.

Ir teika par piebaldzēnu, kas tā darījis. Lielu kungi brīnījušies, kur šis rīta Rīgā, brokastis Cēšs, pusdienā jau Vestienā. Bet piebaldzēns reiz ticis pērkonam pie šķiltavām un gribējis tās nozagt. Par to tas nosperts zemē ar visu savu mākslu uz mākonīša braukt un Gaiziņkalnā apglabāts.

Pēc P. Gruznas

Saules kalns

Saules kalns, visbrīnīgākais no kalniem! Es esmu raudzījies no daudziem citiem Latvijas kalniem, no kuriem pārredzami neaptverami apvāršņi un kalnu grēdas, un tomēr viss tas šķiet ne tas, kas atklājas no vienkāršā Saules kalna augstumiem. Lejā ezeri, salas, ezeri bez gala. Dienvidaustrumos Dridža ezers, skaistās lapu koku birtalās ieslēgts, un citi ezeri. Ziemeļaustrumos — plašais, simtacainais Sivers. Ezera salas un pussalas mijas cita ar citu, grūti noskārst, kur sākas viena, kur beidzas otra. Īsta tūkstošsalu zeme. Un pa starpām rudzu druvas un vasarāju lauki, un birtalas un krūmāji. Un tāles zilā miglā meži, meži. Un pašā apvāršņi, vairāk desmit kilometru tālumā spīd baltā Dagdas baznīca.

Pēc Richarda Rudziša
„Svētceļnieka piezīmes”

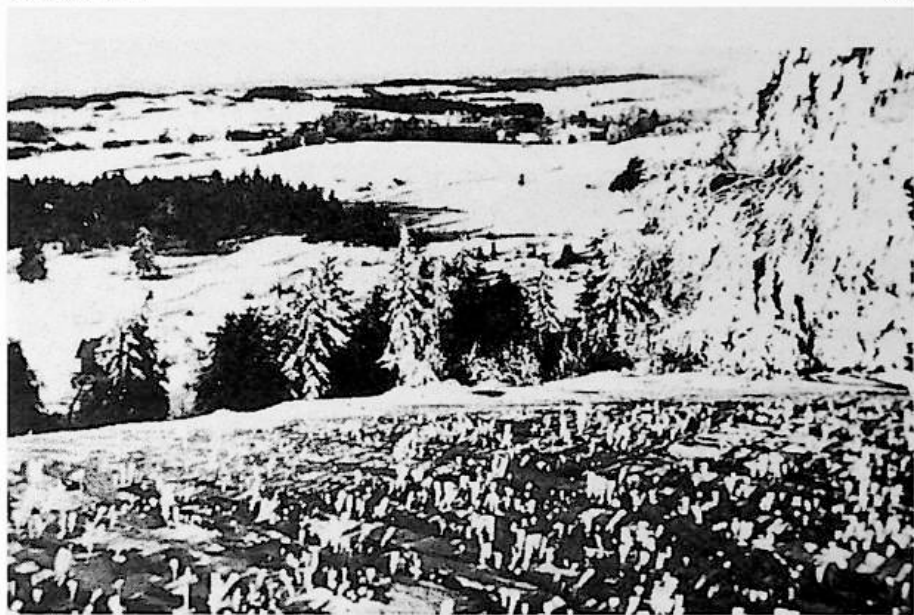
Gaiziņkalns

Skats no Gaiziņa kalna

Ziema Vidzemes centrālā augstienē

Ziema Vidzemes centrālajā augstienē

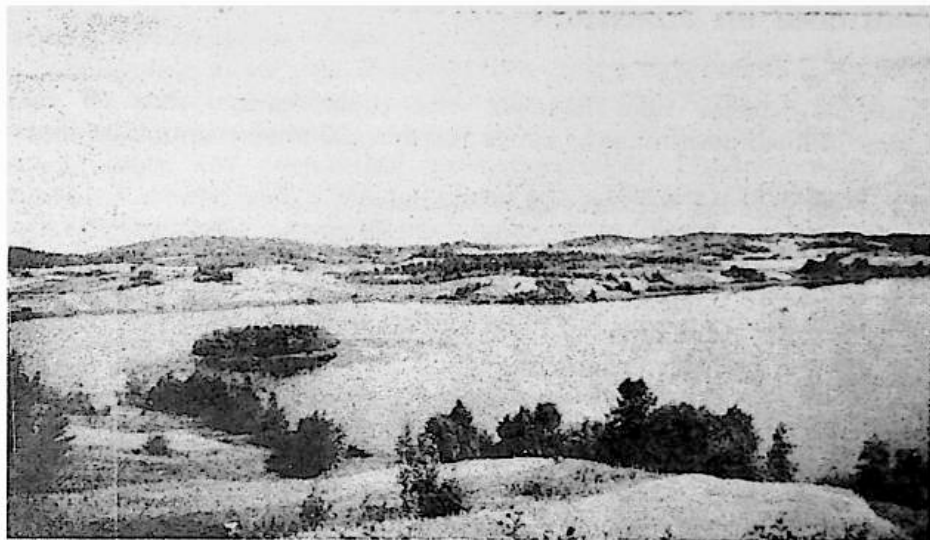
Dēliņkalns

Skats uz Austrumvidzemes augstieni

Lielais Liepu kalns Latgales augstienē

Latgales augstiene Andrupenes pagastā

Skats no Saules kalna Latgales augstienē

Zemienes un līdzenumi

Zemienes paceļas tikai nedaudz virs jūras līmeņa (līdz 50 m). Līdzenumi jeb platformas sasniedz 100 līdz 120 m augstumu virs jūras līmeņa.

Latvijā ir šādas zemienes un līdzenumi:

1. Piejūras zemiene.
2. Zemgales zemiene.
3. Lubānas līdzenums.
4. Ziemeļvidzemes līdzenums.

Piejūras zemiene stiepjas gar visu Latvijas jūrmalu 5 līdz 40 km plata joslā. Piejūras zemiene agrāk bijusi jūras dibens. Piekrastei ceļoties uz augšu, jūra atkāpās un atstāja izskalotās smiltis. Tāpēc augsne¹ Piejūras zemienē smilšaina, neauglīga. Piejūras zemiene bagāta mežiem (smiltis augsne labi aug priedes), tānī arī daudz ezeru un purvu, īpaši vietās, kur kāpas² neļauj ūdeņiem notecēt uz jūru.

Gar jūrmalu ciemos dzīvo zvejnieki, kas nodarbojas ar zveju. Piejūras zemienē atrodas Latvijas ostas (Rīga, Liepāja, Ventspils, Ainaži u. c.), tāpat peldvietas un sanatorijas (Rīgas jūrmala, Vecāķi, Saulkrasti, Ķemeri u. c.).

Seno jūras krastu labi var redzēt pie Slīteres Kurzemes pussalā (skat. 19. lp.). Piejūras zemienes ezeri (Papes, Liepājas, Engures, Kanjeņa, Ķīsezers u. c.) senatnē bijuši jūras līči. Vasaras Piejūras zemienē vēsākas, bet ziemas siltākas nekā apvidos, kas tālāk no jūras. Tāpēc tur aug Latvijā reti sastopami augi: ive, skābarde, efeja u. c. Ķemeru sēravoti un sēra dūņu vannas bija iecienītas ne tikai Latvijā, bet tur ārstēties brauca daudz ārzemnieku. Okupētajā Latvijā Ķemeros ārstējas visvairāk krievi.

Zemgales zemiene ir Latvijas līdzenākā daļa. Tā aizņem Jelgavas un Bauskas apriņķi un iestiepjas tālu Lietuvā. Zemienes lielāko daļu senatnē pārklājis ledāja ūdeņu ezers, kuŗa dibenā nogulies smalks kārtains māls. Tas ļoti auglīgs. Pār to viņo bagātās Zemgales kviešu druvas, ganās lopu pulki. Zemgales zemieni dēvēja par Latvijas maizes klēti. Pa to lēni tek Lielupe ar savām pietekām. Pavasaros un lietus laikā upes pārplūst, jo to krasti lēzeni. Gar upēm labas pļavas, kas dod daudz siena lopbarībai. Māls noderīgs ķieģeļrūpniecībā, tāpēc ap Lielupi un tās pietekām daudz ķieģeļceļu. Zemienē daudz augļu dārzu. Dienvidu daļā maz mežu. Zemgales zemienes ziemeļu daļa

¹Augsne — zemes virsējā kārtā.

²Kāpas — jūras izskaloto smilšu pauguri.

smilšaina, purvainā. Tā savienojas ar Piejūras zemieni. Te māla slāņus pārklāj jūras izskaloto smilšu nogulumi.

Lubānas līdzenums jeb Malienas līdzenums izplešas ap Lubānas ezeru, un stiepjas uz ziemeļiem līdz Igaunijas un Krievijas robežai, bet dienvidos līdz Lietuvai. Augsne tajā smilšaina, bet daudz arī purvu, tāpēc tas mazvērtīgs lauksaimniecībai. Lubānas ezers ir kādreizēja daudz lielāka ledāja ūdeņu ezera atlieka. Lubānas ezerā ietek vairākas upes, bet no tā iztek viena — Aiviekste.

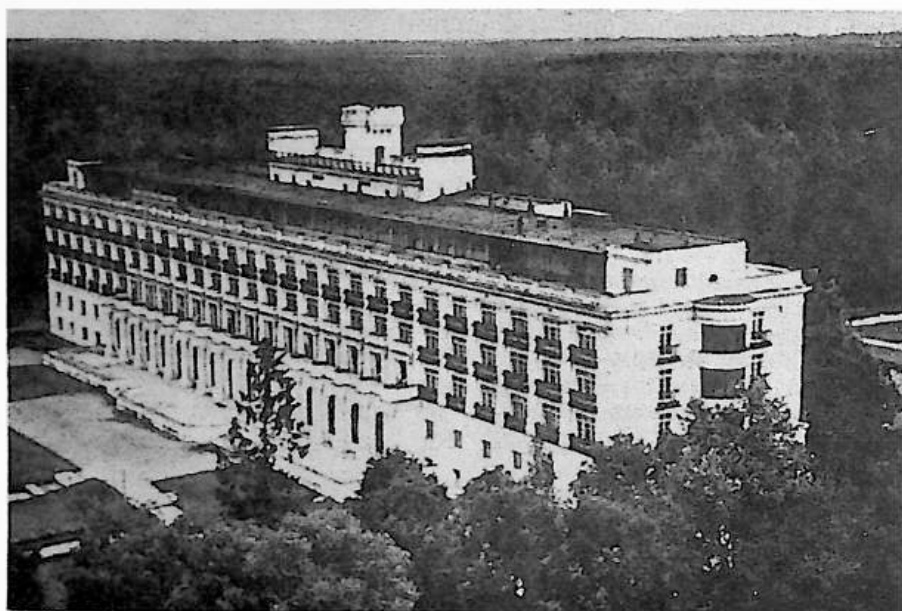
Aiviekstes mazā krituma dēļ ūdeņi nevarēja ātri notecēt, tāpēc ezers bieži pārplūda, nodarīdams daudz posta. Latvijas valdība padziļināja Aivieksti, iztaisnoja tās līkumus un izraka kanālus ūdens novadīšanai. Agrāk ap ezeru stiepās purvainas pļavas — klāni, kuņģos sienu pļaut bija jābrauc laivās. Siena kaudzes stāvēja klānos līdz ziemai, kad tikai pa ledu tās varēja atvest mājā. Pēc klānu nosusināšanas tanis auga labāka zāle, ko varēja pļaut ar mašīnām. Lielas klānu platības uzara un tajos ierīkoja tīrumus. Tagad Latvijā Lubānas ezera regulēšanas darbi turpinās.

Ziemeļvidzemes līdzenums atrodas starp Vidzemes centrālo augstieni, Austrumvidzemes augstieni un Piejūras zemieni. Pa līdzenuma austrumu daļu tek Gauja. Apvidus smilšains, bagāts mežiem, reti apdzīvots. Līdzenuma rietumu daļā atrodas Burtnieku ezers, kuņģā saplūst apkārtnes upes. Ap Burtnieku ezeru daudz labu dabisku pļavu. Augsne līdzenumā diezgan laba. Apvidū labi attīstīta lopkopība. Netālu no Valmieras paceļas 127 m augstais Zilais kalns, kur senāk bijusi upuŗa vieta senlatvieŗu dieviem.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŗANAI

1. Kā sauc zemieni, kas stiepjas gar Latvijas jūrmalu?
2. Kāda augsne tajā? Kāpēc? Kuņģas Latvijas ostas pilsētas atrodas tajā?
3. Nosauc un parādi kartē Latvijas auglīgāko zemieni!
4. Kāda augsne tajā? Kāpēc Zemgales zemiņē maz meŗu?
5. Kāpēc Lubānas līdzenums reti apdzīvots?
6. Kas darīts, lai Lubānas līdzenumā novērstu plūdus?
7. Kuņģā Latvijas līdzenumā atrodas Zilais kalns? Burtnieku ezers?

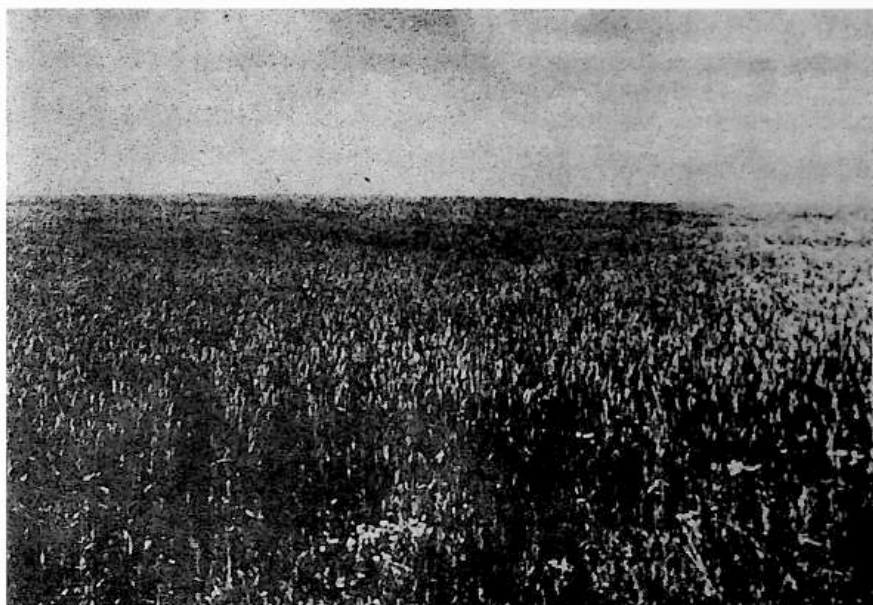

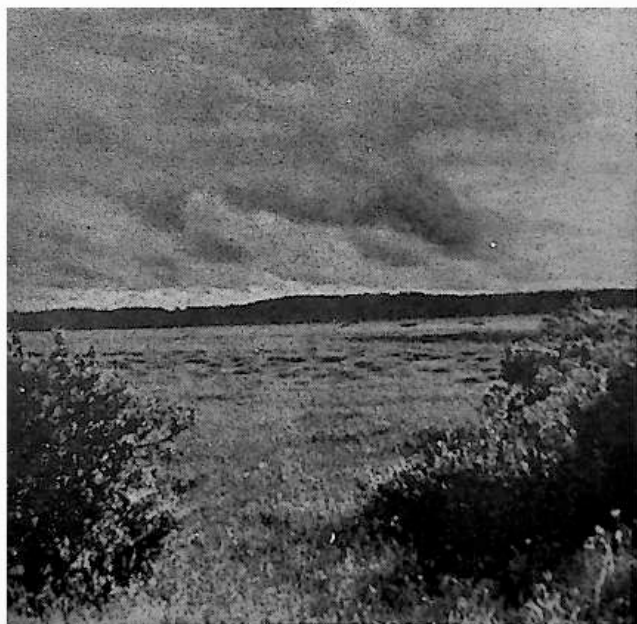
Ķemeru viesnīca, tagad sanatorija, piejūras zemiņē

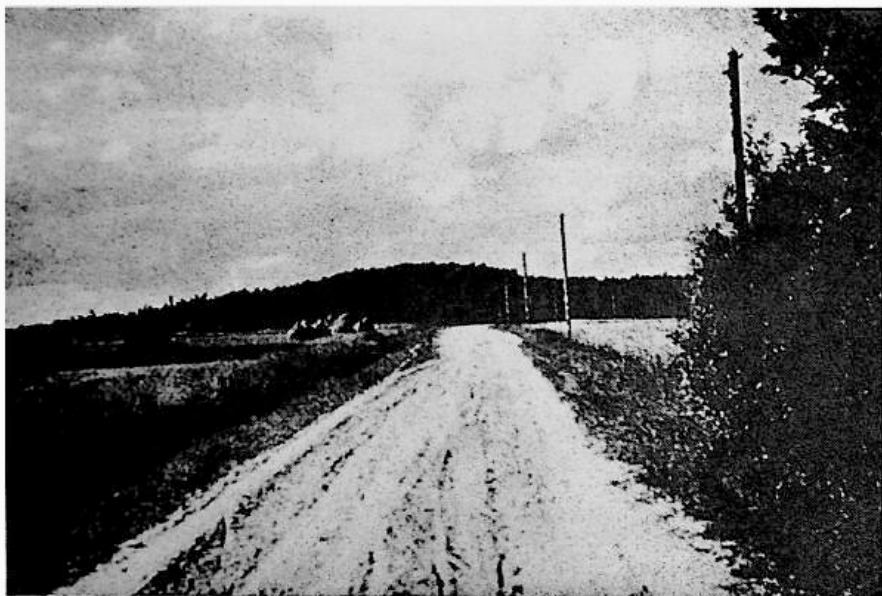

Kviešu druva Zemgales zemiē

Ziemeļvidzemes līdzenums ar Zilo kalnu

Plūdi Zemgalē

Uz rīta pusi laiks nomācās; siltuma apņemtie mākoņi atvērās, un biezs lietus stāvām straumēm sāka līt vecajā sniegā, urbdams un kausēdams, līdz tas izgaisa dažās stundās. Kad Straumēnu ļaudis atmodās, viņi redzēja tikai vēl ledu plāvās un šur tur uz laukiem netīru sniegu. Lielupes ledus izskatījās slimīgi zilgans un, pacelts uz augšu, vijņveidīgi šūpojās, spēcīgas apakšstraumes cilāts. Saimnieks nu lika izvilkēt no šķūņa laivu, ar kuŗu brauca no istabas uz kūti, jo Straumēnu sētsvidus pārplūda katru pavasari.

Drīz vien pēc pusdienas laika puikas devās no istabas augšienes, kur tie pie loga vēroja apkārtni, pa trepēm lejā, skaji kliegdami: „Ledus iet!” Tālumā tiešām bija dzirdami dobji brikšķieni. Ūdens, pastāvīgi celdamies, kaut kur bija izlauzies virspusē, un liela ūdens straume krākdama un griezdamās bruka ledum virsū, to lauzdama gabalu gabalos, kas devās uz priekšu celdamies, krizdami un laistīdamies saulē. Dažās stundās viss plašais klajums bija pieplūdis mālaina ūdens, kas še bija saskrējis no leišu un Zemgales treknajiem laukiem. Pa sētsvidu jau peldēja tur noliktie būvkoki, siles, vārti un dēļu gabali, un ūdens skaloja arvien skaņāk kūts un istabas sliekšņus. Sienu ātri sacēla uz gubeņu augšienēm, bet tagad bija jādoma par lopu glābšanu. Ātri tika sasistas platas un biezas plankas ar laktu kāpēm, un pa tām vīri un sievas dzina uz kūts augšienes brūnājas un raibaļas. Tad vīri kāpa mugurā zirgiem un caur ūdeni aizjāja tos uz riju un uzvilka augšā.

Bet tagād bija laiks glābties Straumēnu ļaudīm pašiem, jo ūdens gāja pāri jau visiem sliekšņiem. Vispirms tas burbuļodams ieplūda virtuvē, kur izdzēsa pavarda uguni un tad sāka lieties pārējās istabās. Gultas drēbes, pēļus un maisus sanesa istabas augšienē, kur jau iepriekš bija uzvilkti milti un graudi no klēts. Ap Straumēnu pamatiem tagad skalojās ūdens, un dažu brīdi māja viegli notrīcēja, kad kāds ledus gabals iedrāzās sienā.

No augšienes bija labi pārrēdzams viss, kas notika kļajumā un citās mājās. Pa upi griezdamies gāja koki, siena kaudzes un vājāk taisītu šķūņu jumti. Vislielākās gaviles puikām un arī citiem bija, kad kāda nocelta pirts, pa upi braukdama, slaidi iegriezās nolējā. Nezin kā izglābies, pa tās jumta muguru staigāja grezns gailis, zeltītu spalvu un lielu seksti, skaņi dziedādams. Tā viņš aizbrauca, arvien vairāk attālinādamies, visu laiku mirdzēdams saules staros . . .

Lielupes pavasara plūdi neposta, bet svēti. Tie aizgāja, Straumēnos nekādu lielu postu nenodarījuši. Tikai šur tur uz sējumiem bija nomestas milzīgas velēnas ar visiem krūmiem, ko ledus bija izrāvis un nēsājis apkārt un tad pametis. Saimnieks ar vīriem izgāja laukā, sakapāja tās ar lāpstām un nonesa ežmalā. Tā kā saules dienas nemitējās, tad saule sūktin sūca no zemes ārā mitrumu, un sevišķi ap pusdienas laiku varēja redzēt, kā lauki garoja līdzīgi tikko izceptam un pušu pārlauzta maizes kukulim.

Edvarts Virza, „Straumēni”

3

LATVIJAS UPES

Ai, upīte, olainīte,
Tavu greznu līkumiņu!
Visapkārt ievas zied,
Vidū saule ritināja.

T. dz.

Upēm liela nozīme ikvienas tautas dzīvē: pa upēm iet tvaikoņi un liellaivas, peld plosti un koki, tās griež dzirnavu ratus un rada elektrisko enerģiju spēkstacijās. Upēs arī zvejo zivis.

Latvijā ir ap 1000 upju. Svarīgāka nozīme ir tikai lielākajām. Katra upe ar savām pietekām savāc ūdeņus no zināma apvidus. Apvidus, kuŗa ūdeņi ieplūst tajā, ir šīs upes *baseins*. Latvijas lielākās upes atūdeņo mūsu tēvzemes lielāko daļu. Tāpēc Latvijas platību var sadalīt lielāko upju: Daugavas, Gaujas, Ventas, Lielupes, Salacas, Bārtas baseinos (skat. karti 76. lp.).

Daugaviņa, melnacte,
Melnā tek vakarā;
Kā tā melnā netecēs,
Pilna dārgu dvēselīšu.

T. dz.

Daugava

Daugava ir Latvijas lielākā upe. Tā iztek no Dvīņecas ezera Valdaja augstienē Krievijā Daugava ietek Rīgas jūras līcī. Daugava ir apmēram 1000 km gara. Latvijas robežās Daugava tek 367 km.

Salūdzini:

Hudsona upe ir 493 km gara
 Vislas upe ir 1014 km gara
 Reinas upe ir 1020 km gara

Baseins

Daugava ar pietekām atūdeņo ap 83 000 km² lielu platību. Latvijā Daugava savāc ūdeņus no 23 400 km² lielas platības. Daugavas baseins aizņem apmēram divas piektdaļas Latvijas platības.

Kritums, tecējums

Daugavas izteka ir 220 m virs jūras līmeņa. Tās caurmēra kritums ir 22 cm uz 1 km. Tomēr Daugavas straujums nav viscaur vienāds.

No Krievijas robežas līdz Jēkabpilij Daugava tek samērā lēni un ir diezgan dziļa. Tāpēc pa to iespējama vietēja liellaivu un kuģīšu satiksme. No Jēkabpils līdz Doles salai Daugava tek strauji, jo grauzas pa dolomīta klinšu gultni. Straujas vietas jeb krāces mainās ar dziļākiem mierīgiem posmiem. Visstraujāka Daugava no Pļaviņām līdz Koknesei, kur tās krasti stāvi, klinšaini.

Augstas dolomīta klintis ir pie Aiviekstes ietekas, Oļiņkalna, Staburaga, Kokneses. Vietām tās paceļas līdz 30 m augstumā virs ūdens. Daudzās vietās no klintīm iztek avoti ar aukstu, atspirdzinošu ūdeni. Upē ļoti daudz krāču, kuņģis bieži sašķīst plosti. Starp Pļaviņām un Koknesi Daugavas kreisajā krastā atrodas Staburaga klints. Tai pāri tek avots, kuņģis satur izšķīdušus kalcus. Kalķi nogulstas uz klints, un tā pamazām aug. Teika stāsta, ka Staburags esot pārakmeņota jaunava, kas raudot pēc sava Daugavā noslikušā ligavaiņa. (Izlasī tēlojumu par Staburgu Valža grāmatā „Staburaga bērni“).

Pēc Pļaviņu spēkstacijas uzcelšanas 1965. g. Daugavas ieleja appludināta līdz Pļaviņām. Spēkstacijas ezera dibenā ir Pērses leja ar ūdenskritumu, kā arī Staburags un Daugavas krāces.

Daugavas pietekas izgrauzušas dziļas gravas, kas apaugušas ēnainiem kokiem un krūmiem.

No Doles salas līdz ietekai jūrā Daugava tek lēni, ir plata un dziļa. Pie Rīgas tiltiem tā ir 700 m, bet pie Mūlgrāvja jau 1,5 km plata. Lēnās straumes dēļ Daugava pie Rīgas aizsērē (kļūst seklāka). Tāpēc Daugavas gultni pie Rīgas bieži tira un padziļina. Daugavā diezgan daudz salu, īpaši tās lejgalā. Lielākā no tām ir Doles sala. Daudz salu Daugavā pie Rīgas: Zaķu sala, Lucavsala, Kundziņsala u. c.

Izmantošana

Daugavu izmanto:

1. Kuģošanai.
2. Koku pludināšanai.
3. Spēkstacijām (elektrības ražošanai).
4. Zvejai.

Lieliem kuģiem Daugava kuģojama no grīvas līdz Rīgai. Pie Rīgas Daugavā ierīkota Latvijas lielākā osta. Mazāki kuģi var braukt līdz Doles krācēm pie Ķekavas. Daugava kuģojama arī spēkstaciju ūdenskrātuvēs (no Doles līdz Ogrei, no Ķeguma līdz Jaunjelgavai un no Aizkraukles līdz Pļaviņām) un pa daļai arī no Jēkabpils līdz Krievijas robežai.

Daugava visā garumā derīga plostošanai: uz Rīgu nāca plosti ne tikai no Latvijas, bet arī no Polijas un Padomju Savienības.

Ķegumā uz Daugavas uzcēla lielāko brīvās Latvijas spēkstaciju (būve ilga no 1936. līdz 1941. g.). Tā ražo elektrību Rīgai, Jelgavai un plašiem lauku novadiem. Bez Ķeguma uz Daugavas bija paredzēts izbūvēt vēl vairākas citas spēkstacijas, lai apgādātu visu Latviju ar lētu elektrību. Šos plānus izjauca karš. 1965. g. komunisti pie Aizkraukles uzcēla Pļaviņu spēkstaciju, bet 1974. g. pie Doles salas pabeidza Rīgas spēkstaciju.

Daugava bagāta zivīm. Taniņi ķer visas Latvijas saldūdens zivis. Doles krāces pazīstamas ar zutiņiem (nēģiem), lašiem, kā arī citām zivīm.

Daugavā dzīvo samērā reta Latvijas zivs — sams. Tā ir Eiropas lielākā kaulu zivs, kas var sasniegt 4 m garumu un 200 kg svaru. Daugava bagāta arī lidakām, asaņiem, sapaliem, vimbām, zušiem, vēdzelēm, plaužiem un citām zivīm. Latvijas brīvvalsts laikā Daugavas lašus sūtīja pat ar lidmašīnām uz Parīzi, kur tie bija ļoti iecienīti.

Pilsētas Daugavas krastos

Pie Daugavas ir šādas Latvijas pilsētas: *Krāslava, Daugavpils, Grīva, Līvāni, Jēkabpils, Krustpils, Pļaviņas, Jaunjelgava, Ogre un Rīga*. Lielākās no tām ir *Rīga* un *Daugavpils*.

Padomju varas laikā Grīva pievienota Daugavpilij, Krustpils — Jekābpilij, bet pie Pļaviņu spēkstacijas uzcelta pilsētiņa Stučka.

Daugavas krastos arī daudz pazīstamu ciemu: Koknese, Aizkraukle, Skrīveļi, Lielvārde, Ķegums, Ikšķile, Salaspils, Ķekava.

Pie Ikšķiles Daugavas krastā atrodas Nāves sala, kur 1. pasaules karā latviešu strēlnieki cīnījās ar vāciešiem. Pēc Rīgas spēkstacijas uzcelšanas Nāves sala appludināta.

Daugava jau no seniem laikiem bija pazīstama kā labs satiksmes ceļš. Jau vikingi (800. līdz 1050. g. pēc Kristus), nākdami no Skandināvijas, brauca pa Daugavu uz Krieviju, kur pie Volgas atradās bagātas pilsētas. No Daugavas pa tās pietekām varēja nokļūt arī uz Dņepru un pa to uz Melno jūru, kur bija bagātās Bizantijas galvas pilsēta Konstantinopole. Latvijā atrasta turienes nauda.

Pilskalni

Daugavas krasti jau senatnē bija apdzīvoti. To liecina daudzie senlatviešu pilskalni pie tās: Daugmales, Aizkraukles, Kokneses, Oļiņkalna (leļpus Pļaviņām), Krustpils, Krāslavas u. c.

Daudzās vietās Daugavas krastos redzamas vācu iekarotāju mūra piļu drupas: Lielvārdē, Aizkrauklē, Koknesē, Sēlpilī, Krustpilī un citur.

Pietekas

Daugavā no labā krasta ietek: Dubna, Aiviekste, Pērse, Ogre, Lielā Jugla, Mazā Jugla; no kreisā krasta: Ķekava un Buļļupe.

Dubna iztek no Cārmaņu ezera Latgales augstienē un ietek Daugavā pie Līvāniem. Kopā ar savām pietekām tā savāc ūdeņus no daudziem Latgales ezeriem. Augšgalā Dubna strauja, bet vidus un lejasdaļā lēna, dziļa, derīga koku pludināšanai.

Aiviekste ir ūdeņiem bagātākā Daugavas pieteka Latvijā. Tā ir 128 km gara. Aiviekste iztek no Lubānas ezera un ietek Daugavā pie Pļaviņām.

Kopā ar savām pietekām (Iču, Balvupi, Pededzi, Kuju, Vesetu) Aiviekste atūdeņo tikpat lielu platību kā Gauja. Mazā krituma dēļ Aiviekste nevarēja novadīt ezera un pieteku ūdeņus, tāpēc bieži applūda plaša apkārtnē, nodarot daudz posta. Latvijas valdība Aivieksti padziļināja un iztaisnoja, ar to novēršot plūdu briesmas visapkārt Lubānas ezeram. Leļgalā Aiviekste kuļojama, un pa to noplūdina arī daudz plostu. Pie Savienas Aiviekstē ir spēkstacija, kas dod strāvu tuvākajām pilsētām. Aiviekstes garākā pieteka Pededze izceļas Igaunijā.

Pērse izceļas Vidzemes centrālajā augstienē un ietek Daugavā pie Kokneses.

Sākumā un pie ietekas Pērse ļoti strauja. Pie Kokneses tā izgrauzusi dolomīta slāņos dziļu gravu, kurā tai bija vairāki ūdenskritumi. Pērses leja bija pieaugusi lieliem kokiem. Kopā ar bijušās Kokneses muižas parku, ordeņa pilsdrupām un ūdenskritumiem grava veidoja Kokneses nacionālo parku. Kopš 1965. g. Pērses gravu un ūdenskritumus apkāp Pļaviņu spēkstacijas ezers.

Ogre ir garākā Daugavas pieteka Latvijā. Tā ir 200 km gara. Ogre sākas Vidzemes centrālajā augstienē netālu no Nesaules kalna un ietek Daugavā pie Ogres pilsētas.

Ogre ir ļoti strauja: tās caurmēra kritums ir 1 m uz 1 km. Ogres gultne akmeņaina. Īpaši lejgalā tā dziļi iegrauzusies dolomīta klintīs, kur ūdens šnākdams gāžas pāri akmeņiem. Pa Ogrī pludina kokus. Ogres pilsēta pie upes ietekas Daugavā ir iecienīta atpūtas vieta.

Lielā Jugla un *Mazā Jugla* izceļas Vidzemes centrālajā augstienē un ietek Juglas ezerā, bet no tā caur Ķīšezeru Daugavā.

Kekava izceļas Baldones mežos un ietek Daugavā pie Doles salas.

Bullupe ir Lielupes atteka, kas ietek Daugavā pie Bolderājas. Tā ir senā Lielupes gultne. Kuģi pa Bullupi uztur satiksmi ar Lielupi.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kas ir upes baseins?
2. Kuņas upes atūdeņo Latvijas lielāko daļu?
3. Kur izceļas Daugava? Kur tā ietek?
4. Cik kilometru gara Daugava?
5. Kur Daugava visstraujāka?
6. Kā Daugavu izmanto?
7. Kur atradās Staburags? Ar ko tas ievērojams?
8. Kurās vietās uz Daugavas uzceltas spēkstacijas?
9. Cik tālu Daugava kuģojama?
10. Kādas pilsētas un citas ievērojamas vietas tu zini Daugavas krastos?
11. Nosauc un parādi kartē Daugavas lielākās pietekas! Kuņa no tām visgarākā? Kuņa ūdeņiem bagātākā?

Par Daugavu

Vai upīte vien tek strauji?
Strauji tek Daugaviņa;
Strauji tek Daugaviņa
Gar ozolu līcīšiem.

Ai Daugava Daugaviņa,
Valdi savu straujumiņu:
Daža māte noraudāja,
Daža jauna ligaviņa.

Ogre tek dunēdama,
Daugaviņa skanēdama.
Ogre pilna sīkakmeņu,
Daugaviņa dvēselīšu.

Darbinieku tā negaida,
Kā gaidīja plostinieku:
Plostnieka dvēselīte
Ūdens virsu plivināja.

Jūra elle, jūra elle,
Daugaviņa māmuliņa:
Daugaviņa izšūpoja
Ka māmīņa šūpulī.

Gauži raud Staburadze
Miglainā rītiņā;
Kad saulīti ieraudzīja,
Tad priecīgi pasmaidīja.

T. dz.

Daugava

Daugava mums tikpat kā māte. Savā tepat 400 kilometru garajā ceļā cauri Latvijas vidum tā sagādā tūkstošiem cilvēku peļņu. Tiklīdz pavasara pali kaut cik atkrituši, parādās pirmie plosti, kas caurmērā ar desmit kilometru ātrumu stundā šaujās uz Rīgu. Plostu karavānas nerimst ceļot visu vasaru. Vēl vēlā rudenī skan gaisā parastie komandas saucieni.

Daugava ir arī zivīm bagāta. Visur gar krastmalu var redzēt tačus, kur klūgu vai diegu murdos ķeņ sīkas zivis: vimbas, līdakas, asarus, raudas un rudenos zutiņus. Gar pilsētiņām un vairāk apdzīvotām vietām noenkurojušās Daugavas vidū veselas laivu flotiles ar pacietīgajiem maksšķerniekiem. Tāpat gar krastiem še un tur redzami šī sporta cienītāji gan ar veclaicīgām rokas maksšķerēm, gan ar vismodernākajiem spinningiem.

Daugava ne velti tautas dziesmās visvairāk daudzinātā upe. Tā ir patiešām brīnišķīgi skaista, sevišķi posmā no Pļaviņām līdz Koknesei. Kritums šai 25 km garajā starpā ir 22 metri. Seklumos un klinšu iesprostojumos straumes kļūst par putojošām krācēm. Braucējam, sevišķi mazā ūdenī, labi jāpazīst Daugava. Laisties ceļā ar savu laivu, nepazīstot ūdens ceļu, ir bīstama lieta. Daugavas krasti gandrīz bez izņēmuma ir klinšaini. Audzēlība tomēr liela, jo stādiem un kokiem netrūkst mitruma. Vēju aizsargāti, tie aug dziļā kuplumā. Apses baltas kā bērzi, veselīgām lielām lapām. Daugavas krastos dabas mīļotāji sastapsies ar retām stādu sugām. Lielā vairumā te zied krāšņās un dižciltīgas puķes, kā anemones, vijolītes un kreimenes.

Daugavu var uzskatīt par mūsu upju māti. Ir jau skaista Venta un Abava. Vēl skaistāka Gauja. Aptek plašus, bagātus novadus Ogre, Aiviekste, Dubna un Pērse, bet Daugava tās ieņem savā klēpi kā bērnus. Tā ir diža un dziļi nopietna upe.

J. Jaunsudrabiņš

Nāves sala

Tā atrodas Daugavas kreisajā krastā iepretim Ikšķilei. Tā ir ap 2 km liela. Kad krievu armija 1915. gada rudenī atkāpās no Kurzemes un Zemgales, dažas karaspēka daļas bija palikušas Daugavas kreisajā krastā un tur ierakās. Šos ierakumus pakāpeniski paplašināja. Šo nocietinājumu izveidošanai pievilka latviešu strēlnieku bataljonus, kas tur palika līdz 1916. gada beigām. Patiesībā tā nav sala, bet šo nosaukumu mūsu varonīgie strēlnieki šai vietai deva tāpēc, ka ierakumi tur bija kā sala: priekšā vienmēr apdraudēts apgabals, bet aizmugurē platā Daugavas straume. Strēlnieki Nāves salā vienmēr bija trauksmes stāvoklī, jo ienaidnieku ierakumi bija pavisam tuvu.

Par Nāves salu tā nosaukta daudzo kritušo dēļ. Mūsu varonīgajiem strēlniekiem te uzcelts piemineklis ar uzrakstu: „Tēvu zemes mīlestību pirmā vietā stādītāj, latvju dēlu varonību visām tautām rādītāj!”

Nāves salā uzcelts muzejs.

Par ploštiem un plostiniekiem

Plosts! Tā bija brīnišķīga lieta. Tā bija peldoša sala piecu sešu baļķu garumā un tik plata, ka no vienas malas līdz otrai bija labi ko skriet, lēkājot pa baļķiem, kas bija sagāzti iešķērsām vidū. Vidū stāvēja salmu būda ar karodziņu. Uz velēnām netālu no būdas kūsējās uguntiņa, un virs tās karājās katliņš vai arī uz dzelzs trijkājiša sīca apkvēpis trumulis. Plostam abos galos bija pa divi aiņi, saulē zeltaini ziboši milzu aiņi, aptēsti no tievākiem baļķiem. Plosts mierīgi peldēja, mazliet līkumā saliecies. Kūpēja zili dūmi pie būdas, un karodziņš plīvoja vieglā vējā. Plostinieki sēdēja uz aiņiem un pīpoja. Tā jau bija tīrā svētdiena! Bet nē. Bija arī savi grūtumi uz šīs peldošās salas.

Tad airētāji klupa uz priekšu, saslējās taisni un ar spēku liecās atpakaļ. Aiņi čīkstēja, un ūdens šļakstēja. Plosts to nelikās ne zinīs. Viņš gāja rāmi savu gaitu. Un tomēr, palūk vien, nu jau tas bija atstiepies taisns. Tas nozīmēja, ka pietiek airēt.

Rindām vien laidās lejup plosts pēc plosa. Es tos ar acīm sagaidīju un aizvadīju, cik tālu vien tas bija iespējams. Gaŗu ceļu viņi bija nakuši, un tālu vēl tiem bija jāiet, līdz nokļuva Rīgā, no kurienes tēvs arvien atgriezās ar klingeriem un dažādām sīkām mantīņām man un mātei.

J. Jaunsudrabiņš

Sams un ulis¹

Sams, domādams, ka Daugavā par daudz grūta dzīve, sāka iet uz augšu un iegrīzās Ogrē. Viņš satika uli. Kā jau daždien ienācējs, viņš, laipni bildinādams, vaicāja: „Kā te labi klājas?”

Ulis, samu apskatīdams, pie sevis nodomājis: „Ja šitāds tēviņš sāks Ogrē dzīvot, tad mazie lai vairs klajumā nerādās. Jālūko prom dabūt.”

¹ Ulis, ķīsis — Maza asaru dzimtas zivtiņa (apm. reņģes lielumā).

Tādēļ viņš atbildējis: „Dien’ no dienas te paliek arvien grūtāka dzīve, nav vairs vecie laiki. Vai tu domā, ka mēs, uļi, šitiek mazi vien bijām, kā tagad es? Tu gan esi liels un brangs, bet mans tēva tēvs bija citāds tēviņš. Pār pieri viņam bija pieci sprīži, un kur tad vēl garumā? Bet redzi, kāds nu es izskatos, laikam gan mums, uļiem, būs pēdīgi pavisam jāsadīst, ja šitādi laiki ilgi pastāvēs. Nedomā Ogrē labumu redzēt! Kad tikai vari cauri spiesties, tad dzīvo labāk Daugavā, tā ir lielāka un nav tik skaudīga kā Ogrē”.

Sams, dzirdēdams, ka Ogrē tik plāni klājoties, domāja pie sevis: „Kas man nekaiš Daugavā, kad citur nav labākas dzīves?”

Uļa melu sabaidīts, sams aizgāja atpakaļ uz Daugavu. No tā laika nav neviens sams Ogrē redzēts.

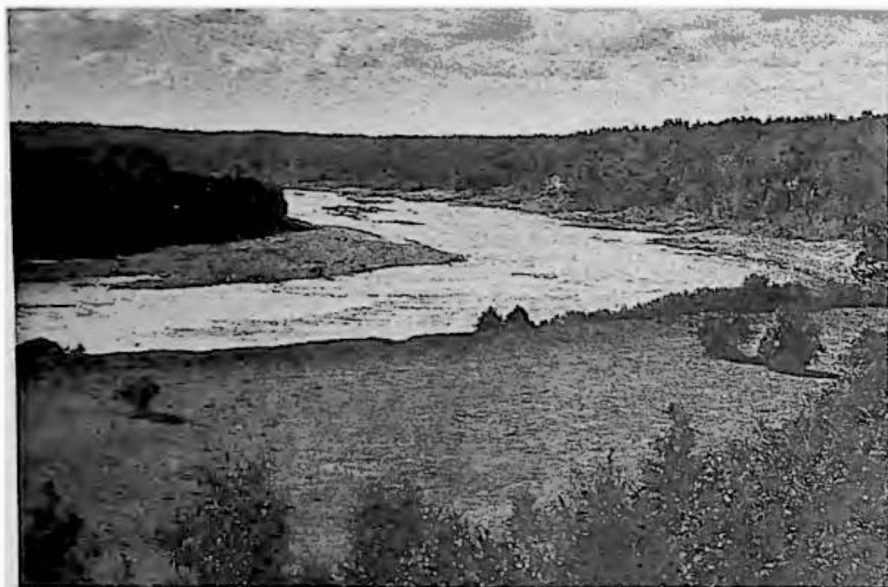
Tautas teika

Ķegums

Uzņēmumus, kur ražo elektrību, sauc par spēkstacijām. Latvijā vislielākā spēkstacija uzcelta pie Daugavas — vietā, kur agrāk bija plostniekiem bīstamās Ķeguma krāces. Tāpēc spēkstaciju nosauca par Ķegumu. Daugavai pāri tur uzcelts aizsprosts. Aizsprosta augšpusē izveidojies 16 km plašais un līdz 15 m dziļais Ķeguma ezers. Virs aizsprosta uzcelts tilts pāri Daugavai. Spēkstacijas mašīnu ēka atrodas aizsprosta galā pie Vidzemes krasta.

Aizsprostā ierīkoti vārti plostu izlaišanai cauri, tāpat arī liellaivu un zivju ceļš. Zivis paceļas pamazām no baseina baseinā, līdz nokļūst Ķeguma ezerā. Viens baseins atrodas 30 cm augstāk par otru. Laši šo paaugstinājumu pārlec, bet zuši uzlien pa caurumiem, kas ierīkoti baseina sienās. Ķeguma elektrība spīdēja un strādāja Latvijas pilsētās un laukos — Vidzemē, Zemgalē, Kurzemē, Latgalē.

„Ceļa maize”

Daugava lejpus Krāslavas

Daugava Latgalē

Skats no Kokneses pilsdrupām priekš appludināšanas

Bijušais Pērses ūdenskritums

Cilvēku radītā Plaviņu jūra

Ogres upe pie Ērgļiem

Staburags priekš appludināšanas

Pļaviņu spēkstacija

Ķēguma spēkstacija

Aiviekste pie Ļaudonas

Visas upes klusu tek,
Gauja klusu netecēja,
Gauja tek skanēdama,
Sidrabiņu sijādama.

T. dz.

Gauja

Vidzemes lielākā un skaistākā upe ir Gauja. Visā garumā tā tek pa Latviju. Tikai nelielu gabalu Gauja tek pa Latvijas un Igaunijas robežu.

Gauja izceļas pie Elku kalna Vidzemes centrālajā augstienē un ietek Rīgas jūras līcī pie Carnikavas. Gauja ir 440 km gara. Tā ir otra garākā Latvijas upe.

Baseins

Gauja atūdeņo septiņo daļu Latvijas platības. Par Gauju lielāki baseini ir Daugavai, Lielupei un Ventai.

Kritums

Gaujas izteka atrodas 230 m virs jūras līmeņa (10 m augstāk par Daugavas izteku). Gauja ir viena no straujākām Latvijas upēm.

Gaujas caurmēra kritums ir 52 cm uz 1 km. Daugavas kritums ir tikai 22 cm uz 1 km. Tāpēc saprotama kļūst tautasdziesma, ka „Gauja tek skanēdama”. Upes straume čalo, skan, īpaši straujās vietās jeb krācēs, kur tā gāžas pār akmeņiem.

Tecējums

Savā tecējumā Gauja met lielu līkumu. Taisnā līnijā Gaujas izteka ir tikai 90 km no jūras.

Teika izskaidro, kāpēc Gauja met tādu lielu līkumu: velns, gribēdams to apturēt, tai bēris priekšā akmeņus un racis bedres. No velna sabērtajiem akmeņiem radušās Gaujas krāces, bet no bedrēm atvari, kas bīstami peldētājiem.

Krasti

No Valmieras līdz Inčukalnam Gauja tek pa ledus laikmeta beigās veidotu platu senleju ar smilšakmens klintīm un alām, ko izgrauzuši avotu ūdeņi (skat. 55. lpp.). Daudzās vietās krasti apauguši mežiem un birzīm. Tā radušās skaistas vietas, īpaši ap Valmieru, Cēsīm un Siguldu. Siguldas apkārtnē izsludināta par nacionālo parku.

Pazīstamākās smilšakmens klintis Gaujas krastos ir: *Sietiņu iezis* starp Valmieru un Cēsīm, *Ērģeļu klintis* pie Cēsīm, *Zvārtas iezis* Amatas krastā u. c.

Gaujas krastos ir daudz alu: *Vintera ala* pie Cēsīm, *Gūtmaņa ala* un *Velna ala* Siguldā u. c.

No Inčukalna līdz grīvai Gauja tek pa smilšainu līdzenumu. Upes gultnē daudz smilšu sēkļu un saliņu, kas bieži maina savas vietas. Bīstamas plūstošās smiltis, kuņģis iestieg bradātāji un peldētāji.

Pilsētas un ciemi pie Gaujas

Gaujas krastos atrodas šādas Latvijas pilsētas: *Strenči* (pie Strenčiem Gaujā lielas krāces), *Valmiera*, *Cēsis*, *Sigulda* (Siguldas kalnaino apkārtni dēvē par Vidzemes Šveici).

Pie Gaujas atrodas šādi ciemi: Jaunpiebalga, Ranka, Lejasciems, Gaujiena, Inčukalns, Carnikava (Carnikava pazīstama kā zutiņu jeb nēģu zvejas vieta).

Izmantošana

Gauju izmanto koku pludināšanai (Gaujas un Daugavas kanālis to savieno ar Mazo Baltezeru, Lielo Baltezeru, Ķīšezeru un Daugavu) un zvejai (īpaši pazīstami Carnikavas zutiņi jeb nēģi).

Gaujas krasti dod atpūtu daudziem vasarniekiem, kas apmetas gan Siguldā, Inčukalnā, Cēsīs, gan citās vietās. To ciena Latvijas apceļotāji un makšķernieki, kas Gauju iemīlo.

Pietekas

No labā krasta Gaujā ietek Tirza, Mustoja (ar pieteku Vaidavu), Brasla; no kreisā krasta — Palsa un Amata.

Tirza ir 78 km gara. Tā izceļas Vidzemes centrālajā augstienē un ietek Gaujā pie Lejasciema. Tirza ir ļoti strauja, īpaši augšgalā. Tā tek pa dziļu ieleju. Tirzā senos laikos esot atrastas pērles.

Mustoja ietek Gaujā no Igaunijas. Tajā no Latvijas ietek Vaidava.

Amata iztek no Vidzemes centrālās augstienes un ietek Gaujā starp Cēstīm un Līgatni. Amata ir ļoti strauja. Tā tek pa dziļu ieleju, kur krastos redzamas smilšakmens klintis — Zvārtas iezis u. c.

Brasla ir strauja Gaujas labā krasta pieteka, kas lejgalā tek pa dziļu smilšakmens iežos izgrauztu gravu. Grava pieaugusi kokiem, kas kopā ar smilšakmens klintīm veido ļoti skaistas ainavas. Uz Braslas uzcelta spēkstacija.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kur izceļas Gauja? Kur tā ietek? Cik kilometru gara Gauja?
2. Nosauc un parādi kartē Gaujas lielākās pietekas!
3. Kurā posmā Gauja tek pa ledus laikmetā veidotu senleju?
4. Kurū vietu Gaujas krastos sauc par Vidzemes Šveici? Kāpēc?
5. Nosauc un parādi kartē pilsētas un citas ievērojamas vietas pie Gaujas!
6. Kā Gauju izmanto?

Gaujas krāces

Piepeši priekšā atskan dobja ūdens šalkoņa. Liekas, ka spēcīga straume lauztos cauri slūžām un kristu lejā.

— Laikam jau sāksies bistamās Strenču krāces, — nedroši ierunājas biedrs, raudzīdamies tālumā.

Upe kļūst arvien straujāka. Drīz iebraucam spēcīgā straumē. Ūdens, gāzdamies pār akmeņiem, mutuļo un kuļas baltās putās. Šūpodamās augsto viļņu bangās, mūsu laiva kā vēja nesta lapa strauji raujas uz priekšu. Vietām priekšgals tik dziļi iegrūžas viļņos, ka laivā tikko nesmeļas ūdens.

Sēžu laivas priekšgalā un mēģinu to izsargāt no akmeņiem. Lai Dievs nedod, ja tā tagad uzgrūžas uz kāda šķēršļa! Tad tā vairs nav valdāma, un gāšanās neizbēgama. Te gan liekas nav visai dziļš, bet straume tik stipra, ka kājas noturēties nevarēs. Akmeņu starpās var izlauzt pat locekļus. Un apakšā gaida mežonīgās straumes izskalotais bezdibens.

Drīz pirmais kritums beidzas. Straume vēl strauja, bet mierīgāka. Bet ar to nav diezgan.

Aiz muguras vēl nav apklusis pirmā krituma troksnis, kad priekšā trokšņo atkal jauns. Un katrs tālākais kritums liekas garāks un briesmīgāks. Pār upi jau izplētusies zilgana krāsle. Mežs pavisam satumsis.

— Cik ilgi mēs tā brauksim? Ieskriesim vēl kādā atvarā. Vajag griezt malā un gaidīt ritu, — ierosina biedrs. Viņa balss viegli triec. Tas laikam no vakara vēsuma.

Labi, esmu ar mieru. Mēģinām airēt uz malu, bet nekas neiznāk. Spēcīgā straume laivu sāk raut gareniski uz priekšu. Gribot negribot braukšana jāturpina.

Pēc ceturrtā krituma pie krasta laivā ieraugām pavecu vīrieti.

— Vai krāces drīz beigsies? — lai pārkliegtu straumes šalkoņu, skaļā balsi griežamies pie tā.

— Vēl trīs kritumi, — sadzirdam atbildi.

— Vai nav bailīgāki par bijušiem? —

— Divi tādi paši. Pēdējais garāks un stāvāks. —

Mēs nedroši saskatāmies. Sejas top ēnainākas un drūmakas.

— Vai māju te nekur nav? — kļiedzam vēl, pagriezušies pret svešnieka ausi.

— Krāču dzirnavas . . . nav . . . — neskaidri izskan atsevišķi vārdi cauri ūdens krākšanai. Esam jaunā kritumā.

Drīz tuvojas pēdējais kritums. Tas tiešām ir drausmīgs. Priekšā ieslīpi uz leju gāžas veseli ūdens kalni.

— Šausim tik iekšā! Kas ir, ir! — iekļiedzas biedrs.

Laiva sašūpojas un nograb. Vieni sāni tai ķēruši akmeni. Vēl sprdis tālāk, un mēs būtu ķezā.

Vietām viļņi tik augsti un kritums tik spējš, ka laivā smeļas ūdens. Straume to tomēr rauj tik ātri uz priekšu, ka piesmelties tā nespēj. Drīz priekšgals kā deguns paceļas gaisā un iegrimst pakalējais. Tas tomēr par laimi ūdeni neduļas.

Izbraukuši cauri krācēm, atviegloti uzelpojam.

— Traki gan esam, nakts tumsā dzīdamies tādā ellē. Bet varbūt dienu būtu gājis sliktāk. Viss labs, kas labi beidzas.

Kārlis Students, „Nelūgtos viesos”

Carnikavā

Eju pa lēzenu Gaujas krastu garām sešiem tačiem, un pa sesto taci laipoju pāri upei. Nu redzu isti, kas ir tacis: no resnām kārtīm taisītas laipas, kas reizē ir arī zivju ceļa aizsprosts. Galvenās kārtis dzītas upē stāvus kā mieti apmēram ik pa 2 metriem. Citas kārtis lietotas to nostiprināšanai un sasaistīšanai. Bez tam taču abi gali upes malās aizzogoti ar dēļiem, lai zutiņi staigātu tikai pa vajējo upes vidu, ko katru nakti nosprosto murdu rinda. Ik ritus murdus ņem laukā, izkrata no tiem zutiņus un līdz vakaram vairs neliek ūdenī, bet sarindo uz tača. Katrā tacī liek tuvu pie simts murdu, kas pīti no kārkļu rīkstēm.

Trešais un sestais tacis ierīkots arī lašu ķeršanai. Tur laši lien pa vārtiņiem lielās spraugainās dēļu kastēs ar atveřamām augšdaļām, pa kuřām tos ceļ ārā gluži kā sivēnus no aizgaldiem.

Zutiņus zvejnieki cep uz iebīdāmām restēm tādā kā maizes krāsnī, un pēc tam izceptos zutiņus bez kādām garšvielām iesāla mazos toverīšos, ar tiem pašiem arī tos nosūtot uz tirgu.

V. Veldre, „Dzīve pie jūras”

Gauja

Bezdelīgas nav tik straujas,
Kā uz jūru Gauja raujas.
Pāri Vidzemei kā stīga
Skanēt skan tā nemierīga.

P. Rozītis

Pie Gaujas

Še, kur ligo priežu meži,
Esmu dārgām saitēm siets,
Še ir mana tēvu zeme,
Esmu dzimis gaujmaliet's.

Svešās zemēs esot jauki,
Daudz jo daļi brīnumi:
Augsti kalni, plaši lauki,
Greznām puķēm rotāti.

Bet kas svešas zemes, salas
Man ar saviem brīnumiem,
Kad es še pie Gaujas malas
Dzirdu latvju valodu.

Sveika, Gauja, plūsti knaši
Tur, kur baltā jūra iet!
Gadu simteņiem lai braši
Latvju tauta zeļ un zied.

Rieteklis

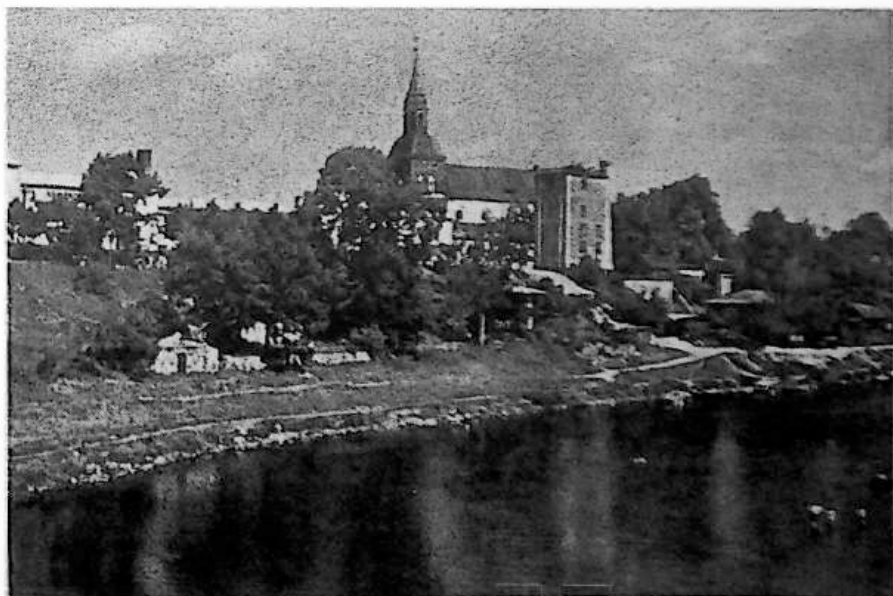
Gaujas izteka

Gauja pie Virešiem

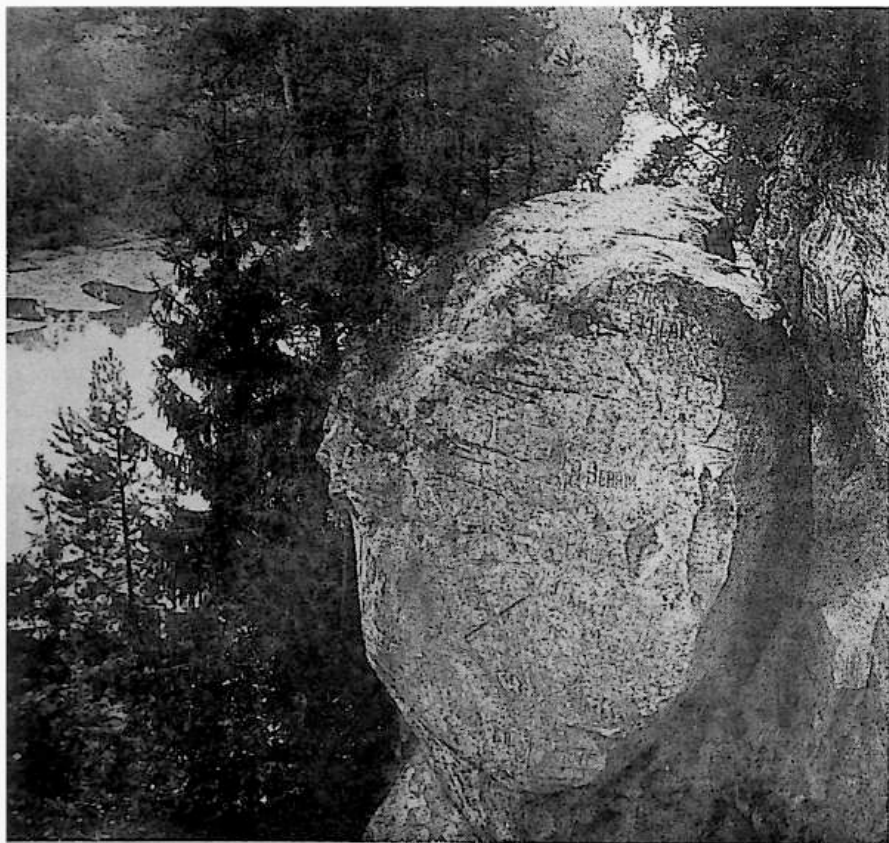

Gauja augšpus Valmieras

Gauja pie Valmieras

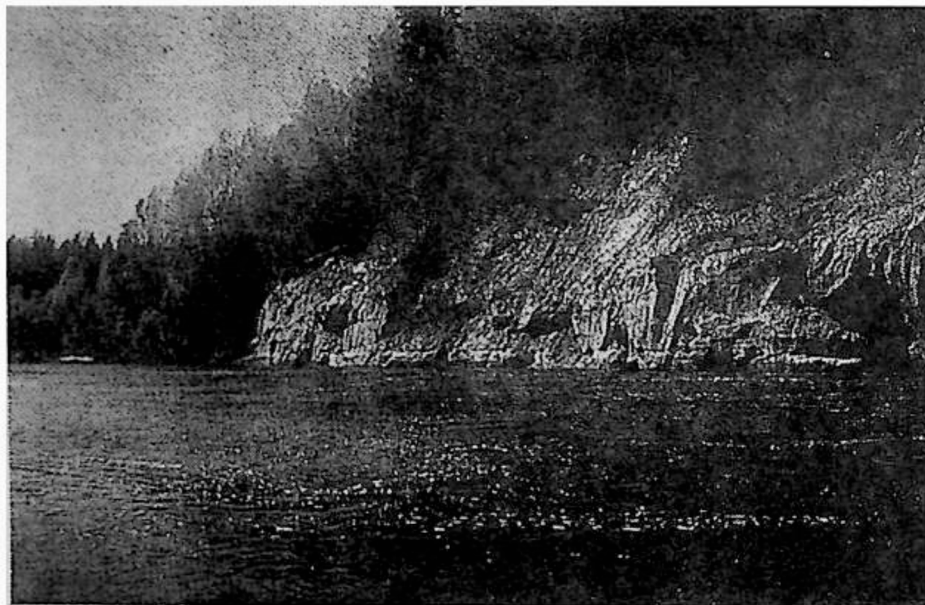

Gauja pie Sietiņieža

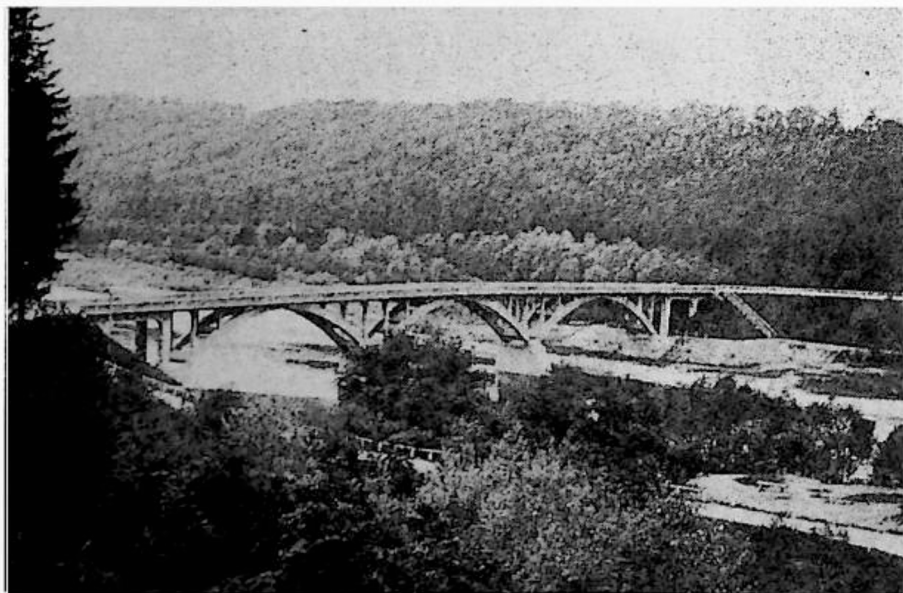

Gaujas senleja Siguldā

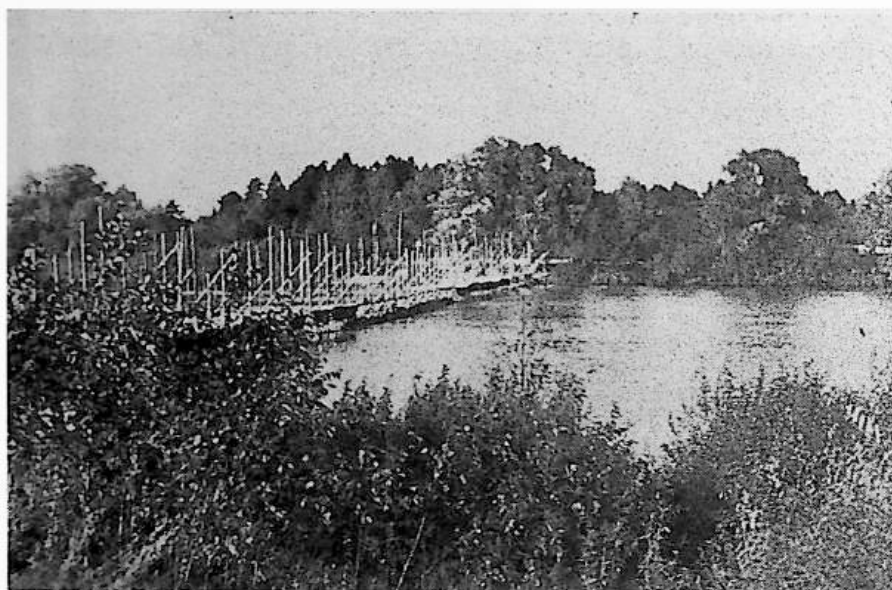
Gauja pie Ķūķu ieža (pie Amatas ietekas)

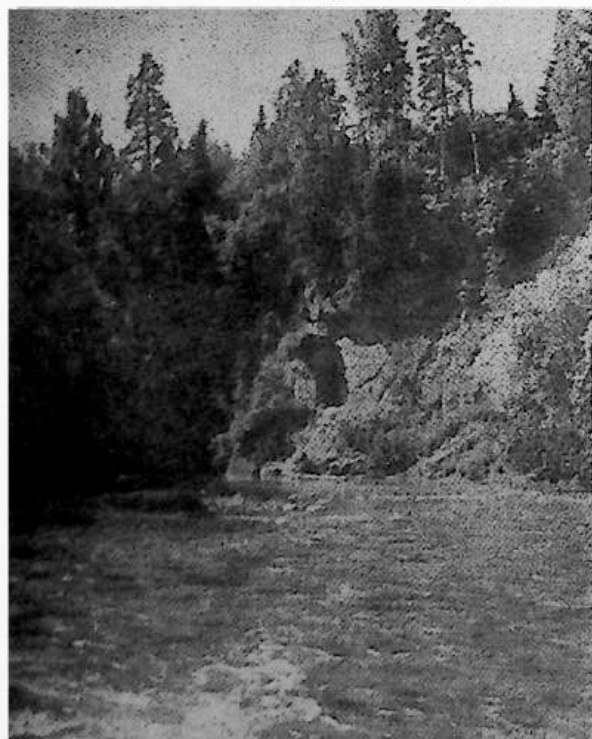
Tilts pār Gauju pie Siguldas

Gūtmaņa ala Siguldā

Zivju tacis Gaujā pie Ādažiem

Braslas upe

Zvārtas iezis pie Amatas

Uz Ventīņu viegla dzīve,
Tur miglīņa ilgi stāv:
Var miedziņu izgūlet,
Var darbiņu padarīt.

T. dz.

Venta

Venta ir Kurzemes lielākā upe. Tā iztek no Venes ezeriņa Lietuvā un ietek Baltijas jūrā pie Ventspils. Venta ir 342 km gara. Tās garums Latvijā ir 178 km, kas ir vairāk nekā puse no Ventas kopgaruma.

Baseins

Venta savāc ūdeņus no 11 800 km² lielas platības. Latvijā tās baseins ap 6500 km² liels. Tas atbilst desmitai daļai Latvijas platības.

Tecejums

Savā augšgalā un vidusposmā Venta strauja, krāčaina, tek pa dolomīta iežiem. Pie Kuldīgas Ventā 2,5 m augsts ūdenskritums — Rumba.

Virš tā zvejnieki ķer zivis gaisā: lecot pret straumi, tās iekrīt virs krituma nostiprinātos kurvjos (venteros). Augstas dolomīta klintis Ventas krastos ir pie Nigrandes, Lēnām, Kuldīgas un citās vietās.

Lejpus Kuldīgas Venta tek pa smilšakmens iežiem, kuŗos tā izgrauzusi dziļu gultni. Augstas smilšakmens klintis Ventas krastos ir starp Kuldīgu un Zlākām.

No Kuldīgas uz leju Venta kļūst lēnāka, tās gultne dziļāka. Pie Ventspils tā jau 7 līdz 11 m dziļa.

Izmantošana

Ventu izmanto:

1. Kuģošanai.
2. Plostošanai.
3. Zvejai.

Nelieli kuģīši var braukt pa Ventu no grīvas līdz Kuldīgai. Kārtējā kuģīšu satiksme tomēr notiek tikai starp Ventspili un Pilteni. Ventas grīvā ierīkota neaizsalstoša osta — Ventspils.

Pa Ventu un tās pietekām pludina daudz koku, ko eksportēja no Ventspils ostas. Okupētā Latvija no Ventspils eksportē naftu, ko saņem no Krievijas.

No Ventas augšgala līdz Kuldīgai pludina vaļējus kokus, bet pie Kuldīgas tos sien postos.

Ventu izmanto arī zvejai. Ventā pie Kuldīgas ķer zutiņus (nēģus) un citas zivis.

Pilsētas pie Ventas

Ventas krastos atrodas *Kuldīgas, Piltenes* un *Ventspils* pilsētas.

Pietekas

Ventas lielākās pietekas ir: *Vārdava, Vadakste, Ciecere* un *Abava*.

Vārdava izceļas Lietuvā un ietek Ventā pie Latvijas robežas.

Vadakste lielu gabalu (ap 50 km) tek pa Latvijas un Lietuvas robežu.

Ciecere ir strauja upe, kas iztek no Cieceres ezera un ietek Ventā pie Skrundas ciema.

Abava ir Ventas lielākā pieteka. *Abava* izceļas Austrumkursas augstienē un ietek Ventā starp Kuldīgu un Pilteni. Pa *Abavu* pludina daudz koku.

No Kandavas līdz Rendai *Abava* tek pa plašu lēzenu senleju. Meži, birzis un tīrumi tur mainās cits caur citu. Lejpus Sabiles *Abavā* ir ap 2 m augsts ūdenskritums — *Rumba*. Starp Sabili un Rendu *Abavas* krastos ir smilšakmens alas — *Māras kambaži*, bet starp Kandavu un Sabili — *Velna ala*. Šo apvidu mēdz dēvēt par Kurzemes Šveici.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kur izceļas Venta? Kur tā ietek?
2. Cik kilometru gara Venta?
3. Nosauc un parādi kartē Ventas lielākās pietekas!
4. Kādas pilsētas un citas ievērojamas vietas atrodas pie Ventas?
5. Kā Ventu izmanto?

Par Ventu

Ai Ventīn, Abaviņ,
Līdz' balciņus vizināt:
Šogadiņ namu celt,
Citu gad' istabiņu.

Ai Ventīna olainīte,
Tavu daiļu lūkumiņu!
Vienā aug rudzi, mieži,
Otrā bēri kumeliņi,
Tai trešā lūkumā
Uzaug manis arājiņš.

Ventenieku meitiņām
Kumeliņa nevajaga:
Sasēdušas laiviņā,
Ar straumīti vizināja.

T. dz.

Uz Ventu

Ventas Rumba! Ūdens viņā krit no krietna augstuma. Venta te ir plataka nekā Gauja. Lēni caurspīdīgas straumes plūst pāri gludām radzēm; ar basām kājām viņās stāv zēni, garām zivju kulēm plecos, tur makšķeres krācē, kuŗa vārās viņiem turpat zem kājām, un velk zivis, kas saulē met mirdzošus likumus. „Kā viņi noturas uz glumiem akmeņiem?” es domāju un tomēr pats labprāt būtu gājis un stāvējis šais gaišās straumēs blakus Kuldīgas zvejniekiem . . .

Vakarā es izpeldējos Ventā, man gribējās vēl saņemt viņas vilņu silto glāstu.

Karlis Skalbe

Venta pie Kuldīgas

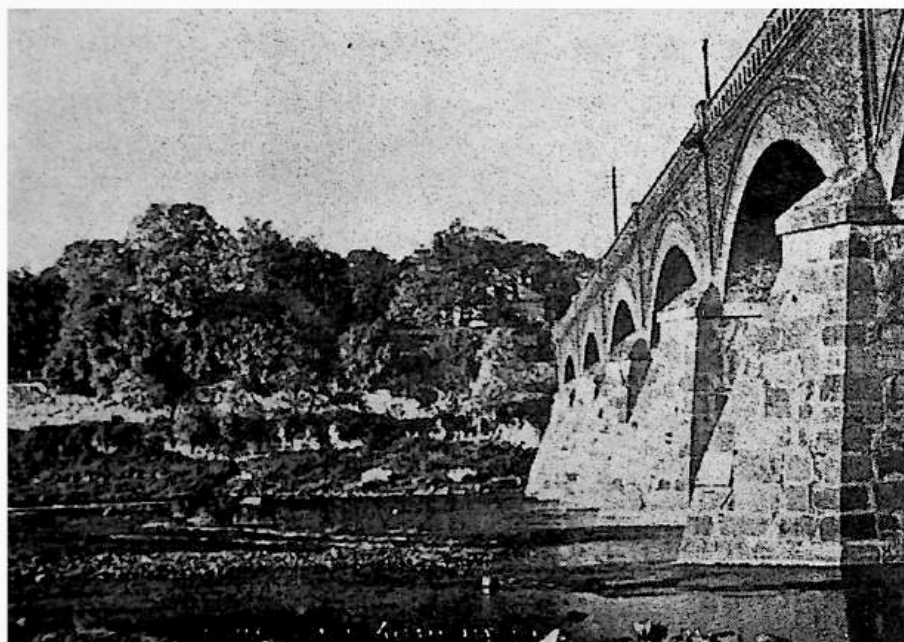

Venta pie Gobdziņu klintīm augšpus Skrundas

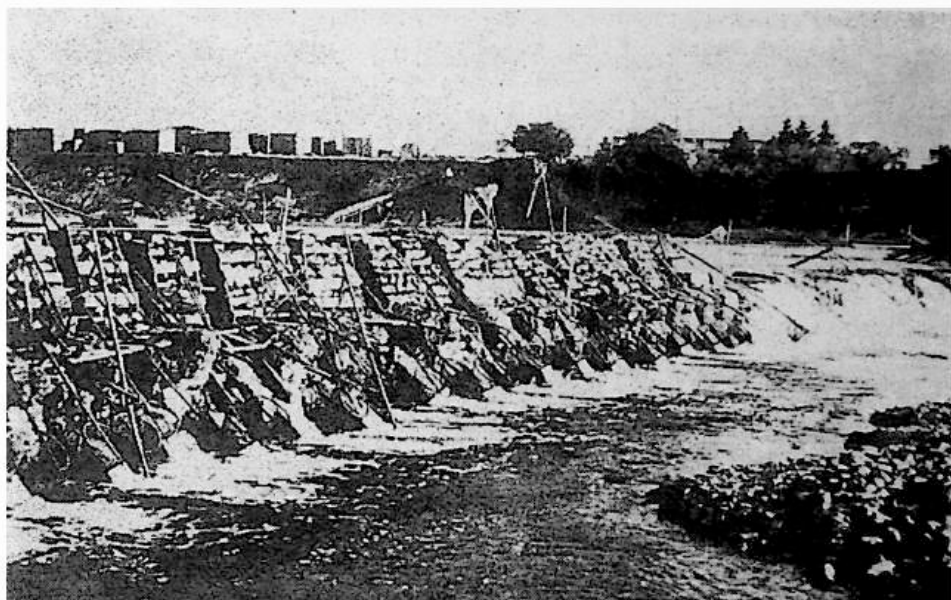
Ventas pieteka Zaņa

Tilts pār Ventu pie Kuldīgas

Ventas Rumba pie Kuldīgas

Venteŗi zivju ķeršanai Ventas Rumbā

Abavas ieleja pie Kandavas

Abavas Rumba pie Sabiles

Imulas lejastece

Lēni liekta Lielā upe.
Jūras krastā atgulusi,
Mūžam zaļu mežu šalkta,
Rudens zilgmē aizrit klusi.

Atis Ķeniņš

Lielupe

Lielupe ir Zemgales dižākā upe. Tā iesākas pie Bauskas pilsētas, kur Mūsas un Mēmeles upes satek kopā. Abas šīs upes sākas Lietuvā. Abas tek pa platām senlejām.

Baseins

Lielupe saņem ūdeņus no 17 800 km² lielas platības. Lielupes baseins ir otrs lielākais Latvijā.

Garums

Lielupe ir 120 km gara.

Kritums tecējums

Lielupes sākums pie Bauskas ir tikai 12 m virs jūras līmeņa. Tāpēc arī tās kritums ir niecīgs (10 cm uz 1 km). Lielupe tek lēni, toties tā ir dziļa. Pavasaros tā bieži pārplūst, appludinot krastu pļavas, tīrumus un pat pilsētas, piem., Jelgavu. Plūdi atstāj dūņas, kas vairo zemes auglību.

Ieteka

Lielupe ietek Rīgas jūras līcī pie Buļļuciema. No Slokas līdz ietekai tā tek līdztekus jūras krastam, jo kāpas un dolomīta ieži neļauj tai izlauzt ceļu uz jūru. Lielupes atteka Buļļupe ietek Daugavā pie Bolderājas.

Senos laikos Lielupe ietecēja Daugavā pie Bolderājas. 1758. g. plūdos straume izrāva ceļu uz jūru pie Buļļuciema. Seno upes gultni sauc par Buļļupi. Pa to notiek upes kuģu satiksme starp Daugavu un Lielupi.

Pilsētas Lielupes krastos

Pie Lielupes atrodas šādas pilsētas: *Bauska, Jelgava, Sloka, Rīgas jūrmala*. Lielākā no tām Jelgava, kas izveidota par iekšzemes ostu.

Padomju varas laikā (1959. g.) Sloka pievienota Rīgas jūrmalas pilsētai.

Bez tam Lielupes krastos vēl ir šādas ievērojamas vietas: Mežotnes pilskalns (tanī bijusi seno zemgaļu pils), Ložmetēju kalns pie Kalnciema (tur notika slavenās Ziemsvētku kaujas I. pasaules karā), Kaugurciems pie Slokas (Kaugurciemā 1919. g. brīvības cīņās krita kapteinis Zolts).

Izmantošana

Lielupi un pa daļai tās pietekas izmanto kuģošanai un koku pludināšanai, kā arī zvejai.

Lielupe kuģojama astoņus mēnešus gadā 104 km garumā: liellaivām — no grīvas līdz Stalģenei, kuģiem — līdz Jelgavai. Pa Lielupi pārvadā gan pasažierus, gan preces, galvenā kārtā starp Rīgu, Rīgas jūrmalu un Jelgavu.

Zveja Lielupē visvairāk izplatīta tās lejas daļā.

Senos laikos Lielupe bija zivīm bagāta. Padomju varas laikā, kad upes ūdens arvien vairāk tiek piesārņots ar notekūdeņiem, zivju nozveja stipri samazinājusies.

Pietekas

Lielupei ap 50 pieteku. Tās tek lēni zemos krastos un bieži pārplūst. Lielākā labā krasta pieteka ir Iecava. Iecavas lielākā pieteka ir Misa. To izmanto koku pludināšanai, jo Misa tek pa mežainu apvidu. No kreisā krasta Lielupē ietek *Svitene, Vircava, Svēte, Džūkste*. Visas šīs upes lēnas un dziļas.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kur sākas Lielupe? Kur tā ietek?
2. Nosauc un parādi kartē Lielupes lielākās pietekas!
3. Kādas pilsētas un citas ievērojamas vietas atrodas pie Lielupes?
4. Kā izmanto Lielupi un tās pietekas?
5. Cik tālu Lielupe kuģojama?
6. Kā Lielupe savienota ar Daugavu?
7. Pagatavo Lielupes baseina karti!
8. Izlasi tēlojumu par Lielupes plūdiem Virzas grāmatā „Straumēni”!

Brauciens pa Lielupi

Maruta, Baiba, Ivars un Alnis dungodami soļoja pa pauguraino priežu mežu uz Lielupes stacijas pusi. Tur netālu pietājās arī pasažieru tvaikonītis. Tas no Rīgas jau bija mērojis ceļu pa Daugavu, tad pa Buļļupi, kas Lielupi savieno ar Daugavu, un nu bija iegriezies Lielupē.

Tvaikonītis bija pilns zaļumniekiem, kas braucienam no Rīgas uz jūrmalu izvēlējās patīkamo kuģa braucienu karstā vilciena vietā. Jaunieši atrada sēdvietas priekšējā klājā, kur tikami pūta vējš un zili mirgoja Lielupes mierīgie ūdeņi. Vienā pusē Lielupei slīdēja garām krāšņie vasarnieku rajoni, pa Lielupi braukāja lepnas buru laivas ar pilsētniekiem, kas izbraukuši atpūsties. Šur tur ātri slīdēja mazas kanu laiviņas ar saulē nodegušiem jauniešiem. Otrā pusē Lielupei atklājās īsta lauku ainava. Tur stiepās Salas pagasta zemās plavas un tumšie priežu pauguri.

Nemanot pienāca Sloka, un abiem zēniem bija jāizkāpj. Ilgi viņi vēl stāvēja pie kuģīša piestātnes un māja meitenēm ar roku, līdz tvaikonītis strauji pagriezās pa Lielupi uz augšu, drīz vien no Vidzemes iebraukdams Zemgalē. „Nu jau esam Zemgalē,” teica Baiba. Kuģīti bija palikuši pavisam maz pasažieru. Lielākā daļa bija izkāpuši jūrmalas stacijās. Abām meitenēm nu bija brīva vaļa izkāpaļāt visas kāpnes un izstaigāt visas malas.

Apkārt Lielupē neredzēja vairs kanu laivas, nedz arī balto, spožo buru. Vienīgi dažas liellaivas ar ķieģeļiem lēni slīdēja pa Lielupes mierīgo straumi. Laikam ceļā no Kalnciema ķieģeļceļiem uz Rīgu. Purvaini un vienmuļi te bija Lielupes krasti.

Maruta, saulē atlaidusies, klusi sāka dungot „Kaņavīri bedājas”. „Vai nav savādi, ka tu sāki dziedāt šo kaņavīru dziesmu”, domīgi ieteicās Baiba. „Zini, tur aiz šīm kāpām taču ir Ložmetēju kalns, un turpat tālāk Tīrelpurvs. Cik skumīgi te būtu dzīvot! Man vienmēr būtu jādodomā, cik daudz latviešu strēlnieku gan te nav krituši Ziemsvētku kaujās. Un vēlāk pie Kalnciema brīvības cīņās.”

Nemanot tvaikonītis pabrauca garām Bērzes, tad Svētes ietekai. Apkārt bija zaļas, treknas plavas — lankas — kā teica zemgalieši. Tad no otras puses Lielupē ietecēja Iecava, un klāt bija arī hercoga pilsēta Jelgava.

— Tas tik bija brauciens! Tā vien likās, ka acīm paskrēja garām Platone, Vircava, Sesava, Svitene — daudzās Lielupes pietekas.

„Jums, meitenēm, te vajadzēja pabraukāt pavasarī, plūdu laikā,” ieteicās Bērza kungs.

„Tad liekas, ka visa pasaule būtu viens vienīgs ūdens. Tagad jau visas pietekas satecējušas savās gultnēs, un daļa tīri sekla.”

Treknās plavas vietām pletās līdz pašam Lielupes krastam. Šur tur bija redzami milzīgie kviešu lauki, kas likās aizstiepjamiem līdz pat apvārsnim. Dzeltenās kviešu druvas ligojās vējā. Vietām kviešu lauki bija nopļauti, un statīni stiepās garās taisnās rindās, cik tālu acs varēja saredzēt.

Irēna Karule, „Raibā vasara”

Lielupe

Daugava ir gan skaista, bet pārāk trokšņaina un draiskulīga, steigdamās un šnākdama savā akmeņu gultnē, kur, pār apdrupušām radzēm noliekušies, sapņo veci ozoli un saulē nodegušas brūnas priedes, un vēsi avoti šalc piekrastes lazdu krūmos, ko apvijuši apiņi un meža vīnstīgāji. Tikai viņas plašajos pantos es velti meklēju to lēno un maigo skaistumu, kurš vienīgais mani var saistīt. Un no viņas krācošiem ūdeņiem es aizeju uz zemi, kur viss ir zaļš, līdzens un vienmuļīgs un Lielupe, it kā stāvēdama uz vietas, skalo savu trekno plavu zāles un zemu nolikušo druvu vārpas.

Lielupi vajaga redzēt agrā vasaras rītā, kad debess apmākusies un nav nekāda vēja. Vējdzirnavu buras laiski pagurušas un mirdz baltas no pagājušās nakts lietus, augstu koku grupas tālumā tik cieti kopā saplūdušas, ka liekas pēc gaisā paceltām zaļuma masām, un lielajā mierā dzirdama desmit kilometru atstatu pa Lielupi ejoša tvaikonīša pukšķēšana. Jūs ejat pa zaļu celiņu starp diviem kviešu laukiem, aplīpis ar dažādu puķu lapām, no rasas slapjām drēbēm un kājām, un siltums un smarža, kas nāk no zemes, viegli reibina jums galvu. Pēkšņi nāsts iesitas meldru dvaša un miglains gaiss un pagājuši vēl pāris desmit soļus, jūs ieraugāt platu ūdeni, Lielupi, kuŗa vēl guļ un nav atmodusies. Kāda laiva, pa nakti nezin kā atrāvusies no savas piesienamās vietas, stāv viņas vidū un nekustas līdzās ķieģeļnīcas skursteņa brūnajam atspīdumam un liekas pie tā itkā piesieta. Šad un tad iemaujas govš vai atskan kāda braucēja balss, kuŗš kautkur piebraucis pie pārceltuves sauc plostu. Jūs redzat mājas, laukus, kokus, bet neviena cilvēka, un pamazām jums izzūd ilgas un domas un bezgalīgs miers ieiet dvēselē un, nogulies zālē, jūs jūtat, ka zeme jūs paņem maigām rokām, lai neatdotu nevienam.

Pēc Edvarta Virzas

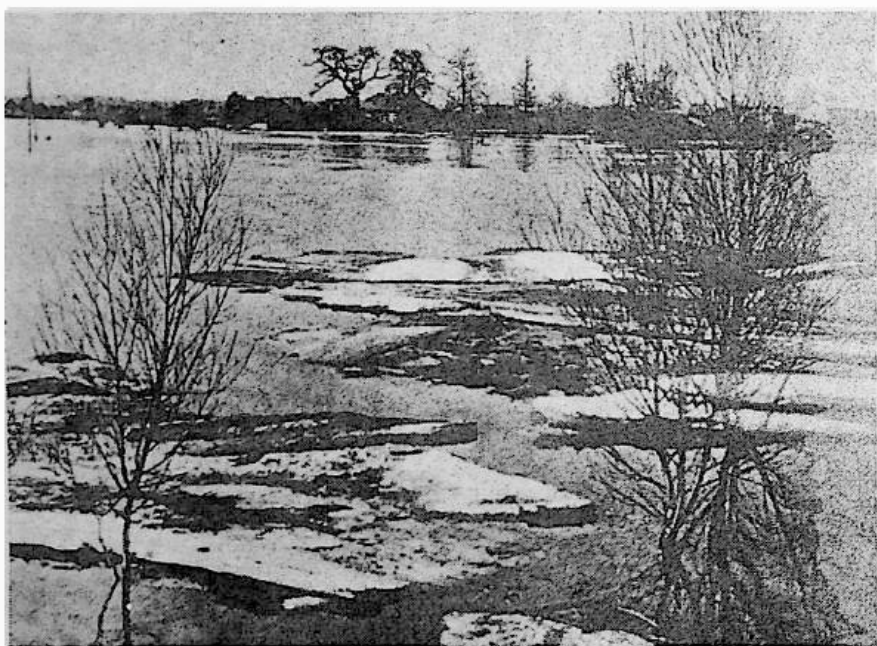

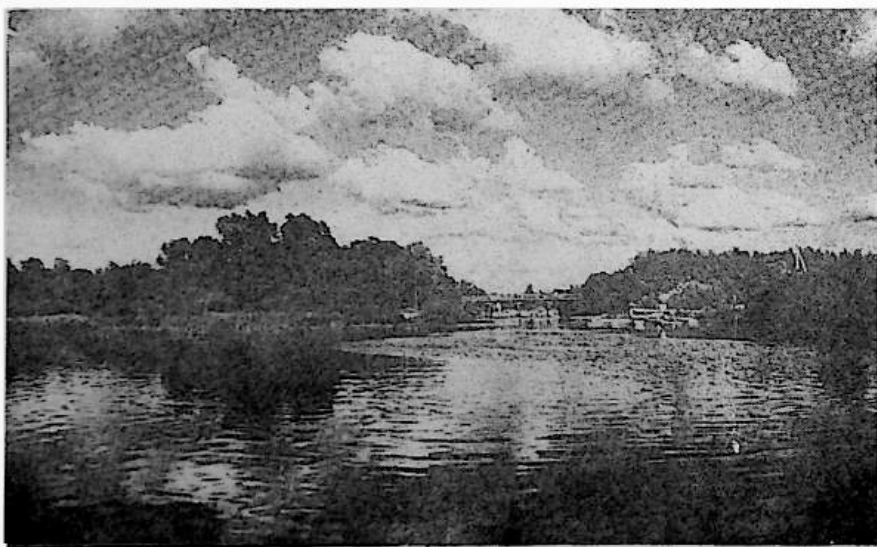
Mēmele

Lielupe pie Jumpravas klintīm Bauskas tuvumā

Lielupes plūdi

Lielupe pie Jelgavas

Lielupe pie Bulduru tilta

Salacā

Salaca iztek no Burtnieku ezera un ietek Rīgas jūras līcī pie Salacgrīvas. Tā tek pa smilšakmens iežiem, kas redzami upes krastos. Salacas ieleja viskaistāka ap Mazsalacu.

Te tās krastā atrodas smilšakmens klints — Skaņais kalns, kas dod vairākkārtīgu atbalsi. Salacas krastos arī vairākas ūdens izskalotas alas. Salaca sava sekluma dēļ noder tikai koku pludināšanai. Senāk Salaca bijusi dziļāka, tāpēc viduslaikos tā bijusi kuģojama. Tagad straumes sanesumu dēļ tā kļuvusi sekla. Salaca ir diezgan strauja. Salacas krastos pie tās iztekas no Burtnieku ezera atrodas Rīņņu kalniņš, kur atrasta visvecākā cilvēku mītne Latvijā.

Salacas krastos šādas pilsētas: *Mazsalaca* un *Salacgrīva*. Salacgrīva ir zvejnieku osta. Te Salacā ķef zutiņus un citas zivis. Staiceles ciemā ir papīrfabrika.

Bārta

Bārta sākas Lietuvā un ietek Liepājas ezerā. Bārtas kritums Latvijā niecīgs, tāpēc tā tek lēni. Ieteka Liepājas ezerā aizsērē, un upe sadalās 5 attekās, veidojot deltu. No Nīcas līdz ietekai pa Bārtu var braukt liellaivas un sekli peldoši tvaikonīši. Pa Bārtu plūdina daudz koku.

Citas mazākas upes

Saka izceļas, Durbes un Tebras upēm satekot. Tā ietek Baltijas jūrā pie Pāvilostas, kur ierikota zvejnieku osta.

Irve rodas, Rindas un Stendes upēm satekot. Irve ietek Baltijas jūrā starp Ventspili un Kolkas ragu. Kāpas spiež upi tecēt lielāku gabalu blakus jūrai, līdz tā izlauž sev ceļu ietekai. Pa Irvi plūdina kokus.

Roja sākas pie Valdemārpils un ietek Rīgas jūras līci. Pie tās ietekas ierikota Rojas zvejnieku osta.

Zilupe iztek no Osveja ezera, ietek Latvijā un tad tek pa Latvijas un Krievijas robežu, aizplūzdama uz Mudi (Vejikaju).

Ludza iztek no Ludzas ezera, tek lielu gabalu pa Latvijas un Krievijas robežu, pēc kam aiztek uz Ūdrāju, kas ietek Mudē.

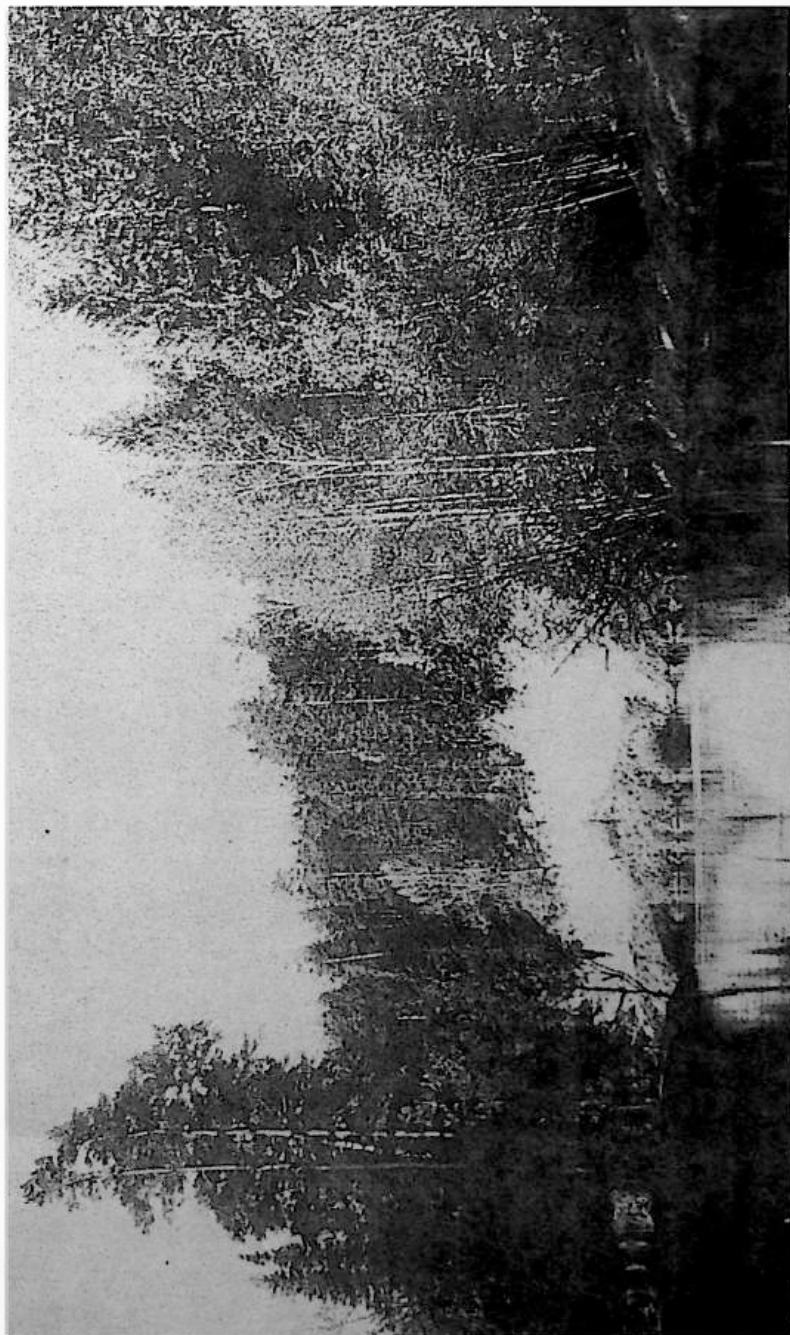
Ūdrāja izceļas Latgales augstienē un aizplūst pāri Krievijas robežai uz Mudi.

JAUTĀJUMI ATKARTOŠANAI

1. Kur izceļas un kur ietek Salaca?
2. Kādas pilsētas un ciemi atrodas pie Salacas?
3. Parādi kartē Bārtu! Kur tā ietek?
4. Kā izmanto Bārtu?
5. Uzmeklē Latvijas kartē vēl citas grāmatā nenosauktas upes!

Latvijas lielāko upju baseini un garums

1. Daugava	83 000 km ²	1000 km
2. Lielupe	17 800 km ²	120 km
3. Venta	11 800 km ²	342 km
4. Gauja	9,600 km ²	440 km
5. Salaca	3 600 km ²	94 km
6. Bārta	2 000 km ²	98 km

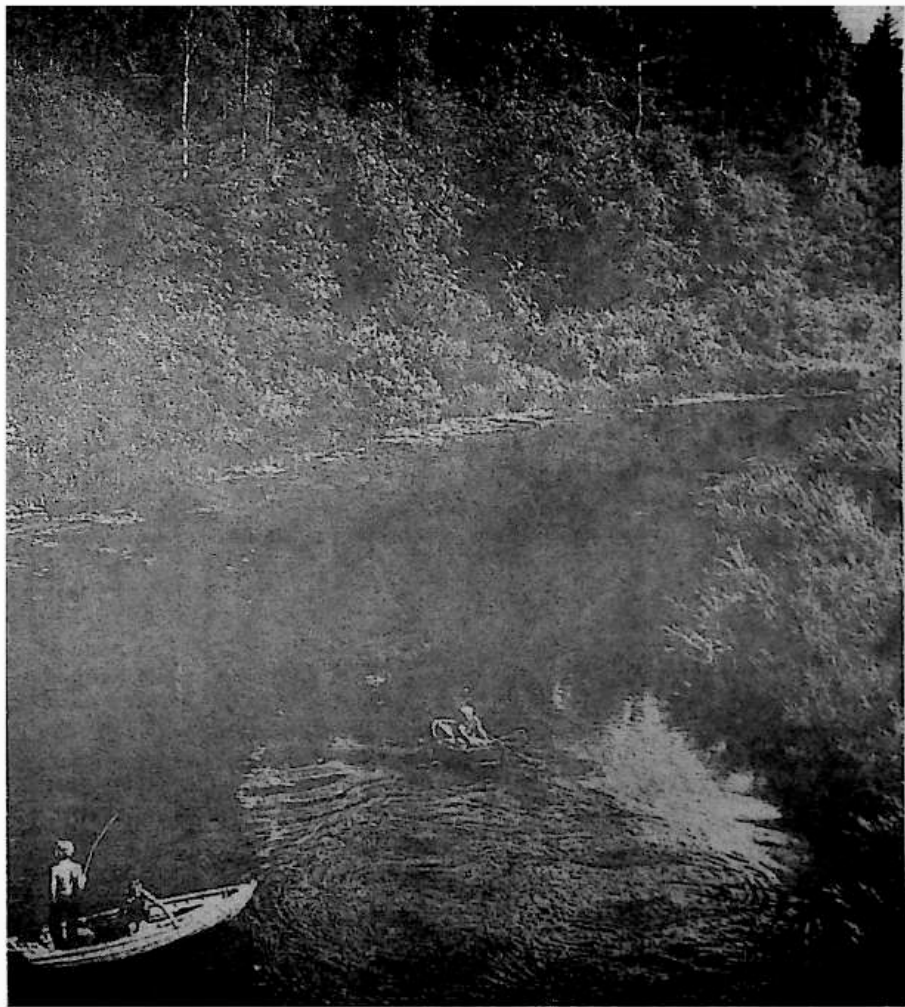

Salaca pie Skanākalna

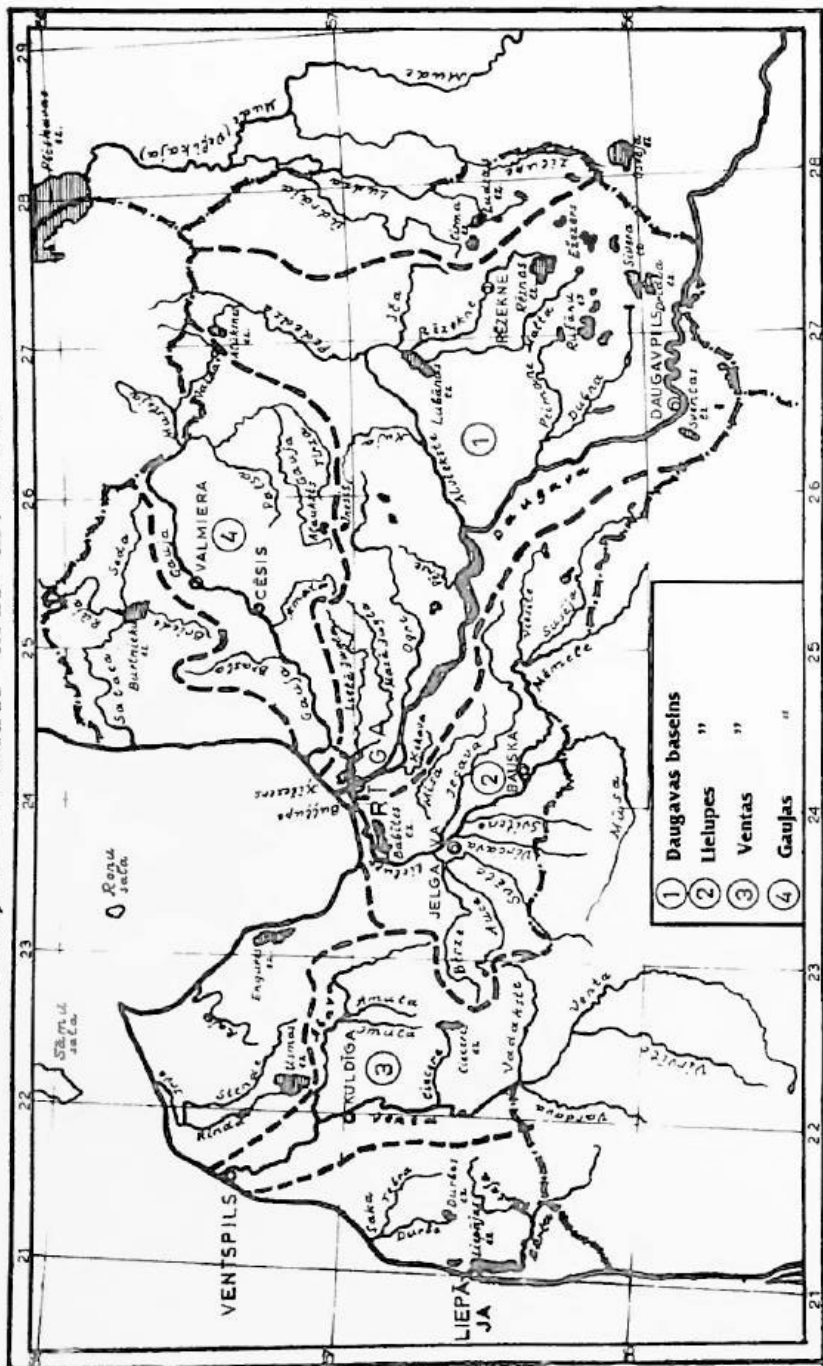
Salaca

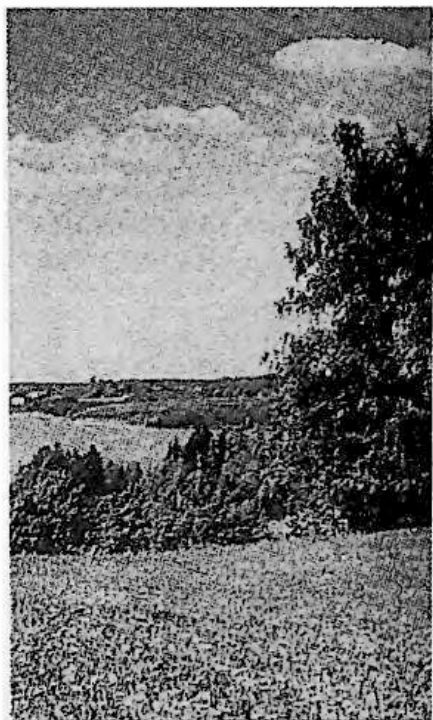

Bārtas vidustece

LATVIJAS LIELĀKĀS UPES UN EZERI

4

LATVIJAS EZERI

Labā dzīve, laba dzīve
Ezeriņa malīnā;
Bites lida ozolā,
Lidaciņas murdīnā.

T. dz.

Latvija bagāta ezeriem. To kopā ap 3000. Lielākā Latvijas ezeru daļa radusies ledus laikmetā: ledājam kūstot, tā ūdeņi ezeru gultnes izgrauzuši un piepildījuši. Visvairāk ezeru Latgales augstienē, vismazāk Zemgales zemienē. (Rēzeknes apriņķī 256 ezeri, bet Bauskas tikai 21). Diezgan daudz ezeru arī Piejūras zemienē. Šie ezeri senāk bijuši jūras līči. Zemes garozai ceļoties, tie atdalīti no jūras. Šie ezeri parasti sekli, dūņaini. Augstienēs esošie jeb morēnu ezeri turpretim samērā dziļi.

Ezeru mūžs nav garš. Upes un strauti sanes tajos smiltis un dūņas. Ūdensaugi nomirstot atstāj dibenā savas atliekas. Tāpēc ezeri kļūst seklāki un ar laiku iznikst. Niedras un citi ūdens augi spiežas tajos no malām un no dibena — ezeri aizaug. Tāds aizaugošs ezers ir, piem., Babītes ezers. Dažos ezeros ūdensaugi stiepjas pa virsu, īpaši ja ezeram stāvi krasti. Tie pārklāj ūdens virsu ar augu segu, kas izveido velēnu. Ar laiku šāda velēna pārklāj visu ezera virsu. Ezers pāraug. Ja velēnai uzkāpj virsu, tad tā ligojas. Vaļēji neaizauguši akači bīstami cilvēkiem un dzīvniekiem. Ar laiku ūdensaugu atliekas tomēr piepilda ezerus līdz dibenam. Vairums Latvijas *purvu* radusies, ezeriem aizaugot vai pāraugot. Bieži arī cilvēki iznīcina ezerus, izrakdami grāvjus un kanāļus un tā ezeru ūdeņus nolaizdami.

Rēznas ezers

Latvijas lielākais ezers ir *Rēznas ezers*. Tas atrodas Latgales augstienē 161 m virs jūras līmeņa un aizņem 56 km² lielu platību. Ezers samērā dziļš, sausiem, stāviem, vietām izskalotiem, akmeņainiem krastiem. Rēznas ezerā ietek vairākas nelielas upītes, bet no tā iztek viena — Rēzekne. Tā ietek Lubānas ezerā.

Rēznas ezera krastā atrodas 248 m augstais Mākoņkalns, kuŗa virsotnē ir ordeņa pilsdrupas. No turienes pārredzams ezers un plaša apkārtnē. Rēznas ezera apkārtnē bieži apdzīvota, jo zeme mālaina, diezgan auglīga.

Ezeru bieži apmeklē tūristi. Ziemās uz ezera ledus notiek zirgu skriešanās sacīkstes. Ezerā trīs salas, pie kam vienā ir mazs ezeriņš.

Engures ezers

Engures ezers atrodas Piejūras zemienē uz Kurzemes un Zemgales robežas. Tas ir 44 km² liels, bet sekls (1 līdz 2 m). Engures ezers ir sena jūras līča atlieka, ko no jūras atdala smilšu uzkalnu — kāpu virkne. Ezers dūņains, bagāts niedrām un citiem ūdensaugiem. Tajā mājot daudz ūdensputnu: pīles, zosis, gulbji, dzērves. Ezera vidusdaļā izveidots putnu rezervāts, kur tos aizliegts medīt.

Engures ezerā ietek vairākas upītes. Ar jūru to savieno rakts kanālis, pie kuŗa atrodas Mērsraga zvejnieku osta. Pēc kanāļa izrakšanas ezers kļuva mazāks un seklāks. Ezerā septiņas salas, kur vasarā ganās lopī. Ezera krastos un dibenā senāk atrada daudz dzintara. Tāpēc tas vecos rakstos dēvēts par Dzintara ezeru.

Usmas ezers

Usmas ezers atrodas Kurzemē. Tas ir 39 km² liels. Ezera krasti smilšaini, bagāti priežu mežiem, īpaši tā rietumos. Usmas ezers samērā dziļš (līdz 16 m), bagāts zivīm. Ezerā septiņas salas, no kuŗām ievērojamākā ir Morica sala.

Tajā aug cilvēku neskarts mūža mežs ar daudziem veciem kokiem (1000 g. vecu ozolu) un retiem augiem. Sini salā 1727. g. no krievu kaŗaspēka slēpās Kurzemes hercoga troņa tīkotājs Sakšu Morics. No tā sala dabūja savu nosaukumu (agrāk tā sauca par Zivju salu).

No Usmas ezera iztek Engures upe, kas ietek Puzes ezerā.

Liepājas ezers

Liepājas ezers atrodas Kurzemes dienvidrietumu stūrī pie Baltijas jūras. Tas ir 37 km² liels, sekls un dūņains ezers (dziļums 0,5 līdz 1,5 m). Liepājas ezerā ietek Bārtas upe, bet tā ūdeņus uz jūru aizvada rakts kanālis, kuŗā atrodas daļa Liepājas ostas. Pa Bārtu un Liepājas ezeru pludina kokus. Liepājas ezerā atrod arī sēru bagātas dūņas, ko lieto ārstniecībā. Arī Liepājas ezers senāk bijis jūras līcis.

Burtnieku ezers

Burtnieku ezers ir 35 km² liels. Tas atrodas Ziemeļvidzemes līdzenumā. Burtnieku ezerā ietek Rūja, Seda un Briede, bet no tā iztek Salaca. Burtnieku ezers bagāts zivīm (plaužiem).

Teika stāsta, ka ezerā nogrimusi Burtnieku pils. Ezera krasti bijuši apdzīvoti jau sirmā senatnē. Par to liecina izrakumi Riņņu kalniņā pie Salacas iztekas no Burtnieku ezera.

Lubānas ezers

Lubānas ezers atrodas līdzenumā uz Vidzemes un Latgales robežas. Agrāk tas bija lielākais Latvijā, bet pēc Aiviekstes padziļināšanas kļuvis daudz seklāks un mazāks.

Lubānas ezers ir apm. 33 km² liels, tikai ap 1 m dziļš. Tas pieaudzis dažādiem ūdensaugiem: niedrām, lēpēm u. c. Ezera krasti slapji, purvaini. Slapjās pļavas ap Lubānas ezeru sauc par klāniem.

Lubānas ezerā ietek 10 upes. Lielākās no tām: Rēzekne un Malta. No Lubānas ezera iztek Aiviekste.

Aiviekste aizvada ezera ūdeņus uz Daugavu. Sava mazā krituma dēļ tā nevarēja plūdu laikā ezera ūdeņus aizvadīt, tāpēc tas pārplūda. Plūdi nodarīja daudz posta. Latvijas valdība Aivieksti padziļināja. Ezera līmenis pēc tam stipri nokrita, un tas kļuva daudz mazāks un seklāks. Klāni nosuseja, un tos varēja kultivēt. Ar to ieguva daudz labas zemes. Ezerā dzīvoja daudz ūdensputnu: pīļu, zosu. Arī zivju bagātība pirms nosusināšanas bija liela. Lubānas ezera apkārtnē reti apdzīvota.

Okupētajā Latvijā turpinās Lubānas ezera regulēšanas darbi, izrokot kanālus un ierobežojot to dambjiem, lai aizsargātu zemo ezera apkārtni no pārplūšanas.

Citi mazāki ezeri

Vēl minami Piejūras zemienes ezeri: Babītes, Ķīšu un citi.

Babītes ezers ir sekls aizaugošs ezers. Tajā mājō ļoti daudz ūdensputnu un zivju. Tāpēc to ciena mednieki un makšķernieki.

Ķīsezers atrodas pie Rīgas. Caur to ved Gaujas un Daugavas ūdensceļš. Pa to pludina kokus, un satiksmi uztur sekli peldoši kuģīši.

Augstieņu jeb morēnu ezeriem vēl pieskaitāmi: Rušānu, Sīveŗa, Alūksnes, Cirmas un Eŗu ezers.

Rušānu ezers ļoti bagāts liŗiem un pussalām. Nelielas upītes to savieno ar daudziem citiem apkārtnes ezeriem. Ezera ūdeņi notek caur Viŗķu ezeru uz Daugavas pieteku Dubnu.

Sīveŗa ezera tuvumā atrodas Saules kalns, no kurŗa ļoti skaists skats uz daudzajiem ezeriem. Uz Sīveŗa ezeru notek Dŗidŗa ezers. Tas ir dziļākais ezers Latvijā — 65,1 m. Tā krasti stāvi, augstī.

Eŗu ezers (arī Jeŗezers) ļoti bagāts salām: tanī ap 20 salu. Sausās vasarās virs ūdens paceļas līdz 67 salas (tās ieskaitītas dabas pieminekļos).

Cirmas ezers atrodas Latgales augstienē starp Ludzu un Rēzekni.

Alūksnes ezers atrodas Austrumvidzemes augstienē. Tas ir dziļš ezers: 15 m dziļākajā vietā. Alūksnes ezers bagāts zivīm (repŗiem).

Ezera Lielajā salā bijusi senlatvju pils. Tās vietā vācu ordenis uzcēla mūŗa pili, ko 1702. g. zviedri usprīdzināja, kad pilsētu ieņēma un izpostīja krievi.

Alūksnē šīnī laikā dzīvoja mācītājs Ernests Gliks, kurŗš pārtulkoja bibli latvieŗu valodā. Pie mācītāja mājas aug divi viŗa dēstītie ozoli, kurŗu vecums ap 290 gadu (vienu Gliks dēstīja 1685. g. pēc Jaunās Dertbas, otru 1689. g. pēc Vecās Dertbas pārtulkoŗanas).

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŗANAI

1. Nosauc un parādi kartē Latvijas lielāko ezeru!
2. Parādi kartē Engures ezeru! Pastāsti, ko tu par to zīni!
3. Ar ko ievērojams Usmas ezers?
4. Kāda upe ietek Liepājas ezerā? Kas iertkots kanālī, kas savieno Liepājas ezeru ar jūŗu?
5. Kādas upes ietek Burtnieku ezerā? Kāda iztek no tā?
6. Ar ko Burtnieku ezers slavens?
7. Parādi kartē Lubānas ezeru! Kāda upe iztek no Lubānas ezera?
8. Nosauc un parādi kartē vēl citus ezerus!

Latvijas lielākie ezeri (pārsniedz 17 km² platību)

1. Rēzņas ezers	56 km ²
2. Engures ezers	44 km ²
3. Usmas ezers	39 km ²
4. Liepājas ezers	37 km ²
5. Burtnieku ezers	35 km ²
6. Lubānas ezers	33 km ²
7. Babītes ezers	26 km ²
8. Rušānu ezers	24 km ²
9. Ķīšu ezers	17 km ²
10. Sīveņa ezers	17 km ²
11. Alūksnes ezers	16 km ²
12. Cīrmas ezers	13 km ²
13. Papes ezers	12 km ²
14. Ežu ezers	11 km ²

Usmas ezers

Valgales purvos, kur tagad pļavas, senatnē bijis ezers, kam vēl nebijis nekāda nosaukuma. Ja ezeram neesot nekāda vārda, tad viņš nevarot stāvēt uz vietas. Tādēļ arī ezers pacēlies augšā un sācis laisties pa gaisu. Kur tagad ir Usma, senos laikos stāvējusi pirtīņa. Māte nesusi bērnu pirtīnā mazgāt. Te ezers ar briesmīgu šņāksšanu laidies pa gaisu. Bērns iesaucies: „Memmm, Usma nāk!” Ezers nu uz reizi nokritis zemē, un ļaudis to nosaukuši par Usmu. Bet vieta, kur stāvējusi pirtīņa, palikusi par salu.

Tautas teika

Kā Burtnieku ezers cēlies

Burtnieku ezers senāk atradies pie Sedas iztekas Treļpurvā. Ezerā dzīvojušas divas ūdensmeitas. Reiz tās sanaidojušas un lūgušas vecu burvi, lai tas izšķīr viņu ķildu. Burvis iesitis vienai ūdensmeitai. Ta par sitienu noskaitusies, ietinusies tūlīn savā gaišā, sidraboti zilā plīvurī, pacēlusies gaisā un saukusi zivīm bagāto ezeru sev līdz. Ezers paklaustījis, pacēlies līdz ūdensmeitai mākoņos, un laidušies tad abi uz tagadējo gultni. Nolaižoties ezers aplkājis ar saviem ūdeņiem skaistu pili ar zelta torni un atslēgām. Bet ūdensmeita pateicībā par to, ka ezers viņai sekojis, pārklājusi tam pāri savu sidrabaino šķidrautu. Tādēļ ezeram mierīgā laikā esot tik sidrabaini spožs un dzidrs līmenis. Ezers izskatījies tik skaists, ka ļaudis to nosaukuši par

Burezeru, tā nosaukumā apzīmējami viņa burvīgo skaistumu un citas pārdabīgas īpašības.

Novakarēs Isi pirms saules rieta ezerā pat vismierīgākā laikā dzirdama klusa dunēšana, it kā kāds tālumā dziedātu skumju, ilgu pilnu dziesmu. Tā esot ūdensmeita, kas ilgojoties pēc savas dzimtenes — Tīreļpurva. Kluso dunonu Burtnieka ezermalā var dzirdēt katrs, bet tikai izredzētie dzirdot ūdensmeitas dziesmu pilnīgi. Tie tad drīkstot nokāpt ezerā un redzēt nogrimušo pili. Bet tur esot tik skaisti, ka neviens vairs negribot atpakaļ nākt.

Tīreļpurvs, pēc kā ūdensmeita tik ļoti ilgojoties, vēl tagad izskatās pēc senas ezera gultnes. Tāpat tur ir smilšaini krasti un pamats, tāpat divas salas kā Burtniekā. Stāsta gan arī, ka sala esot burvja pļauka, ko tas sitis ūdensmeitai.

Krastā pie Burtnieku muižas bieži redzami izskaloti akmeņi un ķieģeļu gabali. Tie esot no nogrimušās pils. Tur arī reiz kāds zvejnieks tiklā izvilcis zelta atslēgu. Bet tiklīdz grībejis atslēgu ņemt, tā parādījusies jauna, skaista meita un tik mīļi lūgusi atslēgu atdot, ka zvejnieks paklausījis. Bet no tā laika zvejnieks vienmēr vilcis visbagātākos lomus.

Tautas teika

Lubāns

Senāk visi ezeri laidušies pa gaisu, tā arī Lubānas ezers. Tikai sava lieluma dēļ tas nav varējis izmeklēt tik plašu vietu, kur apmesties. Laižoties tas bijis ļoti piekūsis un apmeties starp Praulienu un Lazdonu gulēt dienvidu. Pēc atpūtas piecēlies un laidies tālāk, bet guļas vietā atstājis zābaku. Kur zābaks palicis, tur izcēlies ezers, kas nosaukts par Melno ezeru. Pret vakaru tas nolaidies atkal vienā vietā paēst vakariņas. Paēdis, laidies tālāk, bet uz galda palicis šķīvis. Tur izcēlies ezers, ko nosaukuši par Balto ezeru. Tikai otrā dienā ap pusdienu Lubānam gadījies laisties pāri lielam kļajumam. Novērojis, ka tur varēšot ļoti izstiepties, nācis zemē, kur palicis uz dzīvi.

Tautas teika

Babītes ezers

Tur, kur tagad Babītes ezers, senos gados ganījusi viena sieviņa, Babīte, govīs. Ne visai liels mākonis esot savilcis taisni uz ganāmā pulka un šausmīgi šalcis. Babīte, neko jaunu nedomādama, dziedājusi: „Ej, mākonī, kur iedams, nāc pie manis ciemoties!” Mākonis paklausījis Babītes lūgumu un krākdams nogāzies zemē par ezeru. Ļaudis iesaukuši to par Babītes ezeru.

Tautas teika

Alūksnes ezers

Senos laikos, kur tagad atrodas Alūksnes ezers, esot bijusi auglīga ieleja. Ielejā dzīvojuši divi brāļi, pie kam viens bijis pārlieku bagāts, otrs turpretim tikko, cilvēks, garu vilcis, cik nabags bijis. Reiz Dieviņš kā vecs vīriņš gājis pasauli apskatīt, kā tad nu šie labi dzīvo. Nonācis pie bagātā brāļa, bet tas vecīti ar suņiem aizrīdījis, noturēdams to par ubagu. Tāpat vecītis iegriezies arī pie nabaga brāļa, bet tas uzņēmis, kā nu vien mācēdams. Tā nu Dievs tur visus apciemojis, un katru novērojis, atkal aizgājis. Drīz pēc tam bagātā brāļa dēlam bijušas kāzas. Dzīvu vakarā pie nabaga brāļa atnācis tas pats vecītis, paņēmis to pie rokas un aizvedis uz kādu pakalnu. Tūlīt pie debesīm parādījies liels mākonis un nokritis ielejā, pārvērdams to par viļņojošu ezeru, kas vēl tagad redzams. Pakalns uz kuŗa stāvējis nabaga brālis, palicis sauss un kļuvis par lielu salu. Uz šīs salas tad nu arī nabaga brālis nometies uz dzīvi, kur pavadījis laimīgas mūža dienas.

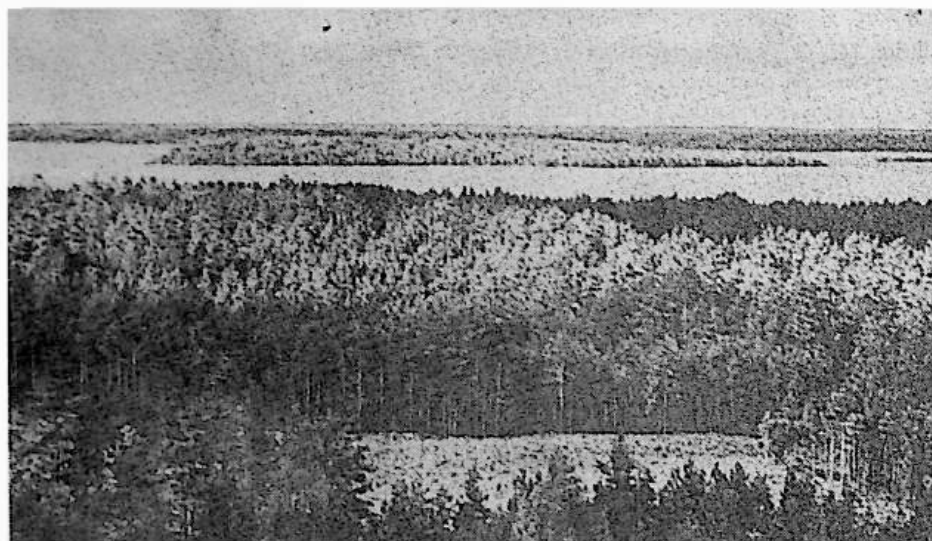
Bagātais brālis līdz ar kāziniekiem noslēcis. Tikai līgavas šķidrauts un līgavaiņa cepure uzpeldējusi virs ūdens, no kā cēlusies Gaŗā sala un Cepurīte. Rāmā laikā, sevišķi vasaras dienvidos, varot redzēt ezera dibenā mājas. Pat arklis vēl esot piesliets pie sienas, un sienā iecirsts cirvis.

Tautas teika

Rēznas ezers

Usmas ezers ar Morica salu

Dridža ezers

Ezers

Jachtas Liepājas ezerā

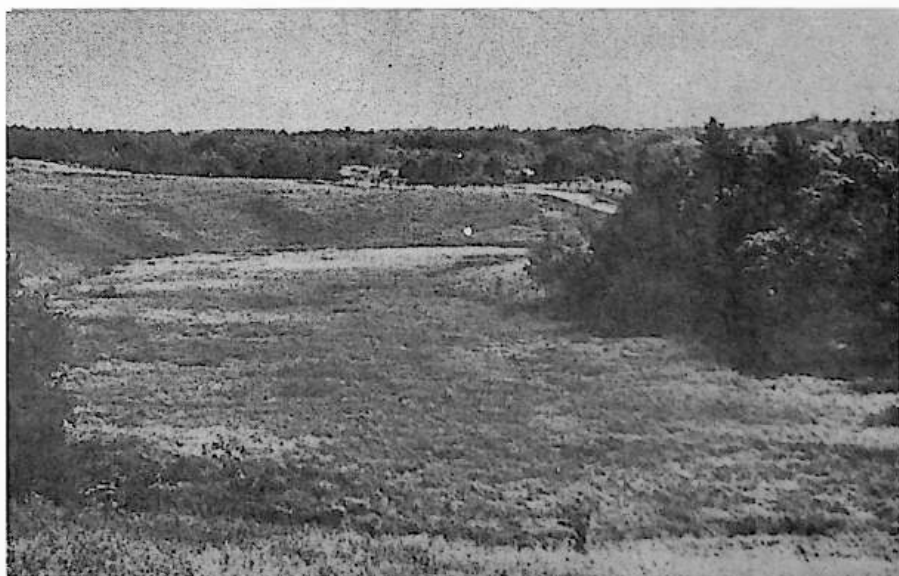
Ineša ezers

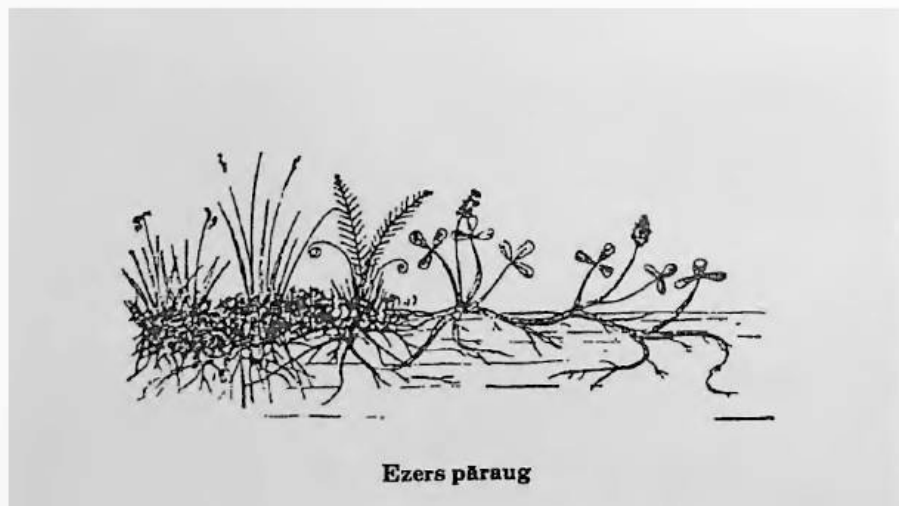
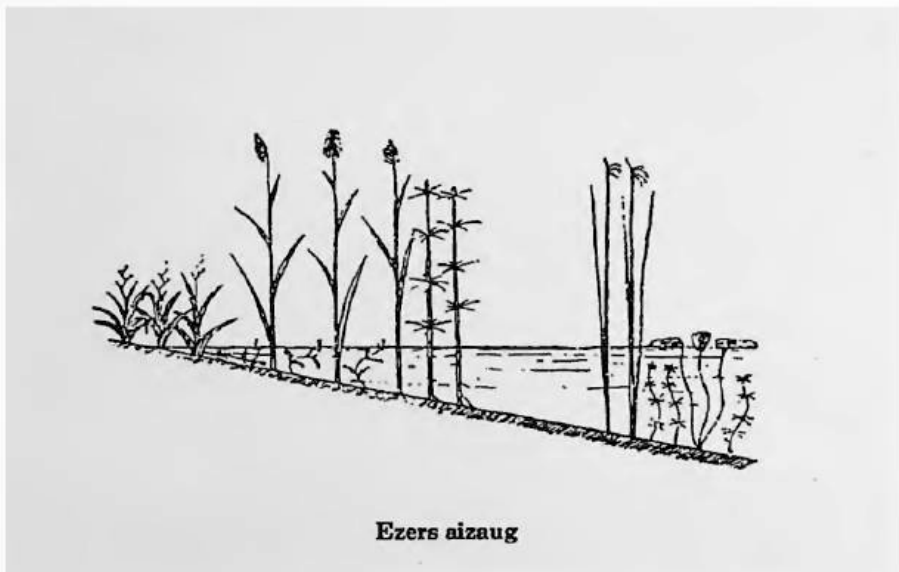
Brīgenes ezers

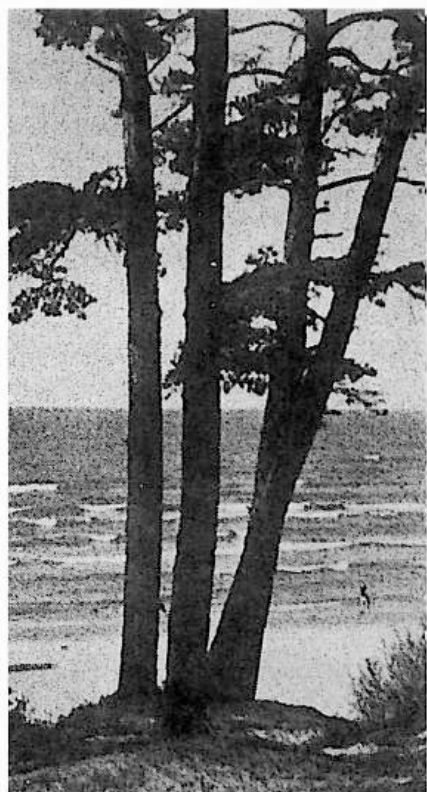

Ķīšezers (ziemā)

Aizaudzis ezers

5

BALTĪJAS JŪRA

Jūra pati man aņama,
Jūras kalni ecējami;
Jūra man zeltu nesa,
Jūras kalni sudrabiņu.

T. dz.

Baltijas jūra ir *iekšzemes jūra*, jo to no visām pusēm apņem sauszeme. Pretstats ir atklātas jūras un okeani.

Baltijas jūra apskalo šādas zemes: Dāniju, Zviedriju, Somiju, Padomju Savienību, Igauniju, Latviju, Lietuvu, Poliju un Vāciju.

Ar Ziemeļjūru un Atlantijas okeānu to savieno šaurumi pie Dānijas un Zviedrijas krastiem: *Lielais Belts, Mazais Belts, Zunds*.

Lielums

Baltijas jūras platība ir 375 000 km².

Saldzini!

Melnās jūras platība ir 420 000 km²
Kaspijas jūras platība ir 370 000 km²
Sarkanās jūras platība ir 450 000 km²
Ziemeļamerikas lielo ezeru platība ir 245 000 km²

Salas

Baltijas jūra bagāta salām. Lielākās no tām ir: *Gotlande, Ēlande, Sāmu, Bornholma, Rīgena, Olandes salas.*

Pie izejas uz Ziemeļjūru un Atlantijas okeanu atrodas Dānijas salas: Šēlande, Fīna, Lolande-Falstera u. c.

Līči

Lielākie ir *Botnijas, Somu un Rīgas jūras līcis.*

Krasta līnijas gaņums

Baltijas jūras krasts ir 9000 km garš. Tas divreiz lielāks par attālumu no Ņujorkas līdz Sanfrancisko. Latvijas krasta gaņums ir 494 km. Tas vienāds ar attālumu no Ņujorkas līdz Ročesterai Ņujorkas pavalstī.

Dziļums

Lielākais Baltijas jūras dziļums ir 463 m ziemeļos no *Gotlandes* salas. Vidējais Baltijas jūras dziļums ir 70 m. Rīgas jūras līča vidējais dziļums ir 26 m. Latvijas piekraste gandrīz viscaur sekla. Kuģi un pat zvejnieku laivas visur nevar piebraukt līdz pašam krastam.

Krasti

Baltijas jūras krasti Zviedrijas un Somijas robežās pa lielākai daļai stāvi, klinšaini, daudzu līču (šēru) un saliņu izrototi. Latvijas robežās jūras krasti visumā zemi, smilšaini. Tāds pats jūras dibens krastu tuvumā.

Smilšainā pludmale, priežu meži un veselīgais gaiss veicina peldvietu un sanatoriju rašanos. Tādas ir: Rīgas jūrmala, Ķemeri, Vecāķi, Saulkrasti u. c.

Stāvs krasts ir:

1. Starp Užavu un Saku (kartē ieliekums uz zemes pusi).
2. Ziemeļos no Ventpils.
3. Iepretī Limbažiem.

Stāvo krastu vilņi no apakšas izgauž un tas nobruk. Jūra graužas zemē. Jūra nevar izgauzt krastu tur, kur tas akmeņains.

Akmeņains krasts ir:

1. Pie Akmeņraga (dienvidrietumos no Pāvilostas).
2. Pie Rojas grīvas.
3. Pie Mērsraga.
4. Iepretī Limbažiem. Ievēro zemes ragus šinīs vietās!

Sēkli

Latvijas piekrastē ir vairāk bīstamu sēkļu (seklu smilšu vaļņu), kas traucē kuģniecību.

1. *Ovišu sēklis* stiepjas no Ovišiem uz Sāmu salu. Krastā ir bāka, bet sēkli bija noenkurots ugunskuģis, lai rādītu kuģiem ceļu.
2. *Kolkas raga sēklis* sniedzas no raga smailes ap 5 km jūrā. Bāka ir sēklī galā uz mākslīgas salas.

Kāpas

Kāpas ir vēja sanesti smilšu pauguri. Sevišķi daudz to jūrmalā ap upju grīvām, jo upju straume sanes smiltis.

Jūras viļņi izskalo smiltis krastā. Kad tās izžuvušas, jūras vējš smiltis dzen uz zemes pusi. Ja tām ceļā gadās kāds šķērslis (koks, krūms, akmens), tad smiltis ap to sakrājas. Tā rodas paaugstinājums, kas ar laiku rada kāpu. Vēja pusē kāpas ir lēzenākas, aizvējā stāvākas. Ja kāpas nav apaugušas, tad vējš tās dzenā. Šādas ceļojošas kāpas aizber mežus, ūdeņus, laukus un pat mājas.

Tās nostiprina, pārklājot valējās smiltis ar žagariem un ieaudzējot tajās augus. Sevišķi labi ir priežu meži, kurus tāpēc kāpas nedrīkst cirst.

Ūdens sāļums

Ūdens sāļums Latvijas piekrastē ir zemāks (0,4 līdz 0,7%) nekā okeanā (3,5%), tāpēc Baltijas jūrā ātrāk aizsalst, īpaši Rīgas jūras līcis un tās ziemeļu daļa ar Somu un Botnijas līci.

Paisums un bēgums

Paisums un bēgums Baltijas jūrā gandrīz nemaz nav novērojams.

Stipras vētras tomēr rada 1 līdz 2 m augstus ūdens uzplūdus. Tādi novēroti Rīgas jūras līcī un Daugavas un Lielupes ietekās. Tad pārplūst zemākās vietas, kā arī daudzas Daugavas salas pie Rīgas.

Dzintars

Dzintars, ko atrod ap Liepāju, Kolkas ragu, Roju, Papes, Engures, Kaņiera, Babītes ezeru un citur, ir aizvēsturisku skuju koku sveķi, kas miljoniem gadu gulējuši jūras dibenā. Viņi to izskalo malā, īpaši pēc vētras. No dzintara gatavo rotas lietas.

Bākas

Bākas ir augsti torņi ar gaismas laternām. Tās rāda kuģiem ceļu, raidot gaismas signālus. Dažās ir arī miglas taures (Kolkā). Tās pūš miglainā laikā, kad neredz gaismas signālus. Galvenās Latvijas bākas ir *Liepājā, Ventspilī, Kolkas ragā, Daugavgrīvā, Ainažos*. Bez tam bākas vēl ir Papē, Akmeņragā, Užavā, Ovišos, Miķeļtorņī, Mērsragā, Kurmjā ragā, Salacgrīvā.

Ostas

Latvijas lielākās tirdzniecības ostas ir: *Rīga, Liepāja* un *Ventspils*. *Jelgava* ir vienīgā Latvijas iekšzemes osta (Lielupē).

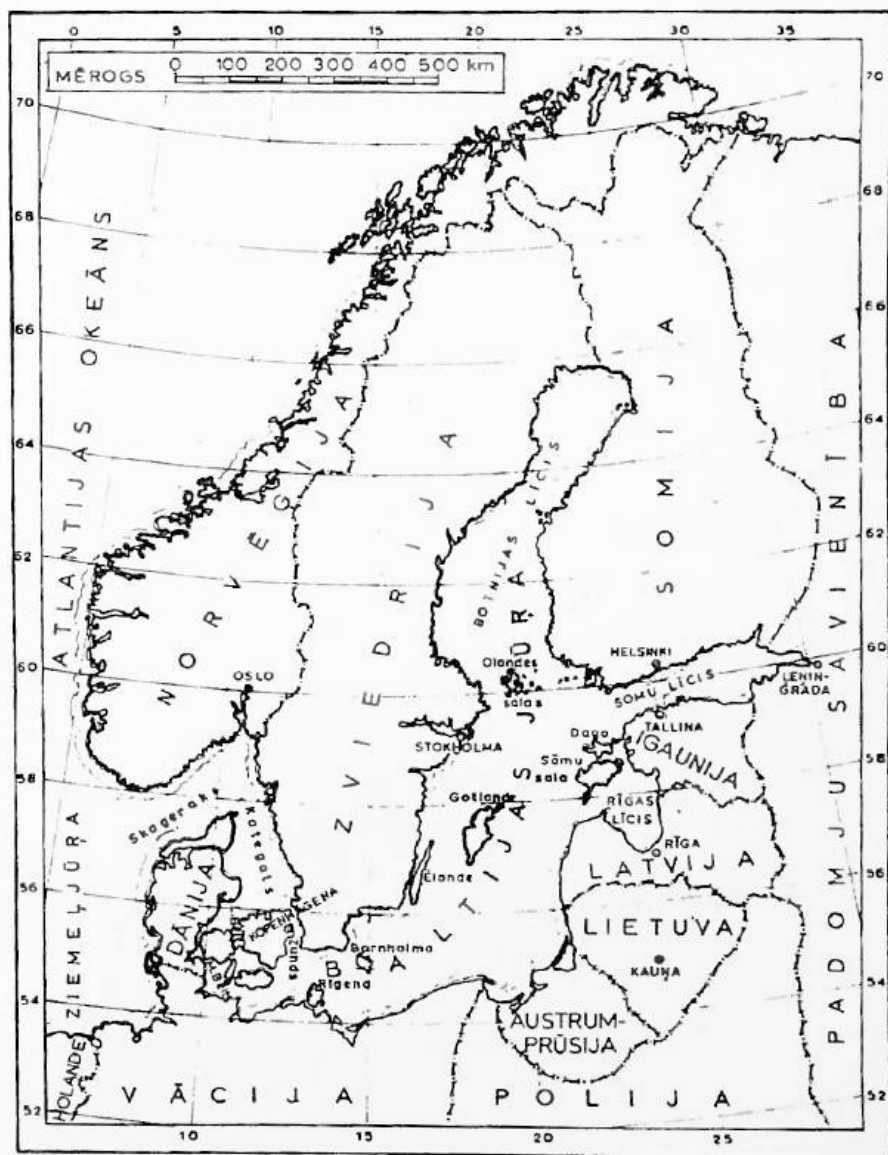
Liepājas un Ventspils ostas ziemā neaizsalst, tāpēc kuģojamas visu gadu.

Zvejnieku ostas ir: *Pāvilosta, Roja, Mērsrags, Skulte, Salacgrīva*. Ainažu osta 2. pasaules kara laikā izpostīta un tikai pa daļai atjaunota.

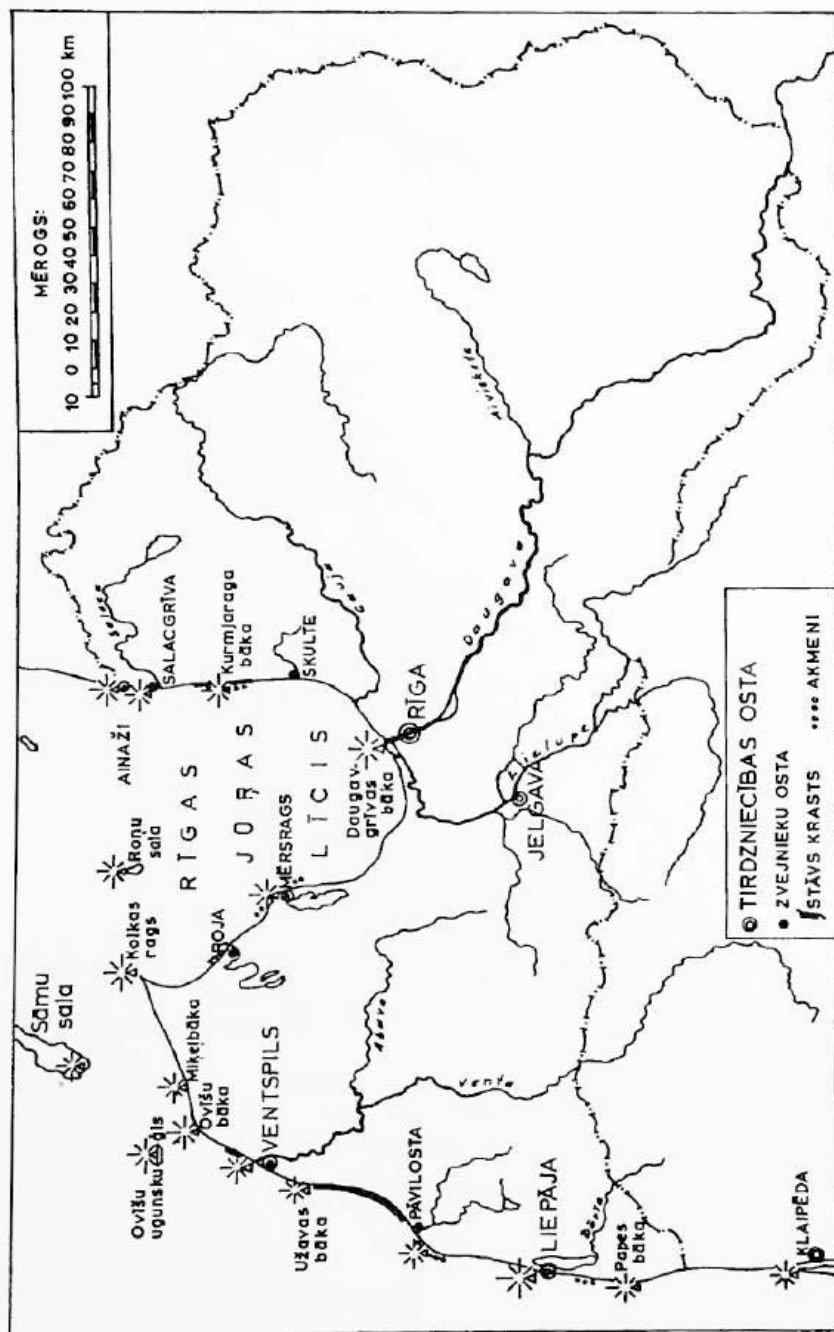
JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kādām jūrām pieder Baltijas jūra? Kādas zemes ir tās krastos?
2. Cik liela Baltija jūra?
3. Nosauc un parādi kartē lielākās Baltijas jūras salas un līčus!
4. Cik gaŗa Latvijas piekraste?
5. Kādi ir Baltijas jūras krasti Latvijas piekrastē?
6. Parādi kartē, kur ir stāvs, kur akmeņains krasts!
7. Kur visbiežāk sastopamas kāpas? Kā tās rodas?
8. Kur Latvijas piekrastē atrod dzintaru?
9. Nosauc un parādi Latvijas lielākās bākas un ostas!
10. Nosauc un parādi kartē kādas Latvijas peldvietas!

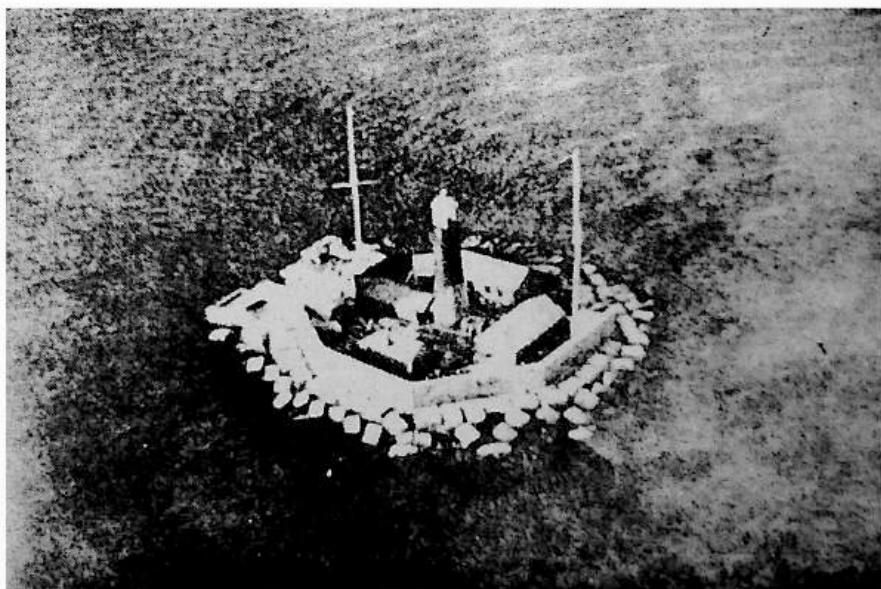
Baltijas jūra un zemes ap to

LATVIJAS LIELĀKĀS OSTAS UN BĀKAS.

Stāvs Baltijas jūras krasts pie Ulmales

Kolkas bāka

Rīgas jūrmala

Akmeņains jūras krasts pie Tūjas iepretī Limbažiem

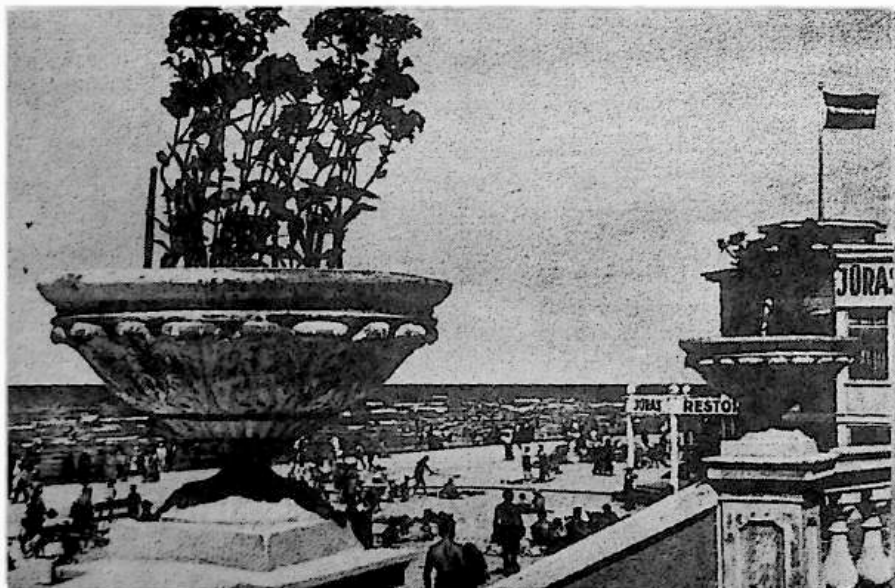
Kāpas starp Enguri un Ķesterciemu

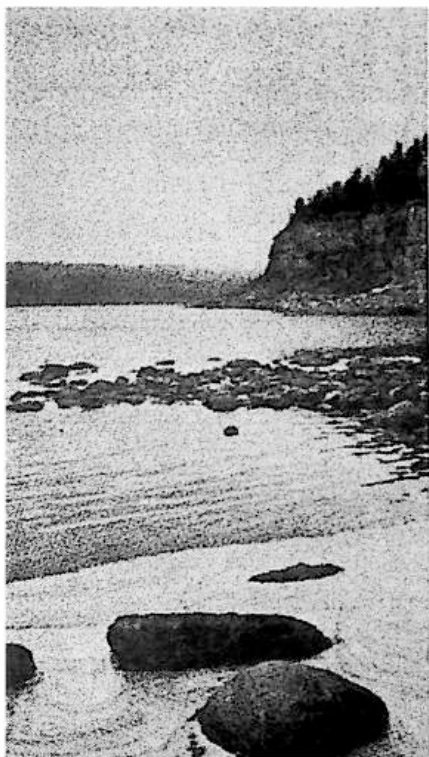
Nostiprinātas ceļojošās kāpas Vecāķu jūrmalā

Jūrmalas kāpas

Rīgas jūrmala, liedags.

6

LATVIJAS PAMATIEŽI UN TO RAŠANĀS

Lai top, lai top!
Lai jauna zeme ceļas
Un ripu ripām
tālu ceļu veļas!

Auseklis

Zemes veidošanās vēsturi pēta *ģeoloģija*. Zemes vēsture atklājas zemes virskārtas iezos. Tāpēc *ģeoloģija* pēta iezus, to vecumu, izcelšanos un spēkus, kas veicina to rašanos.

Ieži ir dabiski minerālu vai organisku (augu un dzīvnieku) atlieku kopojumi, kas radušies, zemei veidojoties. Ieži, piemēram, ir: **granīts**, **gneiss**, **dolomīts**, **smilšakmens**, **šifers**, **akmeņogles**, **kalņakmens**, **krīts**, **marmors**, **māls**, **kūdra**.

Visvecākie ieži ir *pirmieži* jeb *vulkāniskie ieži*. Tie radušies zemes vēstures vissenākajos laikos, kad tie lielā spiedienā un karstumā nokļuvuši zemes virskārtā un tad atdzisuši. Tie aplāj visu zemes lodi. Pirmieži ir: **granīts**, **gneiss** un **bazalts**. Tajos nav nekādu pārakmeņojumu. Somijā, Norvēģijā, Zviedrijā un citur pirmieži iznāk zemes virskārtā, bet Latvijā tie slēpjas dziļi zemē (ap 1 km un dziļāk).

Ar laiku pirmieži sadrupa. Ūdens, vējš, temperatūras maiņas tos lēnām drupināja. Sadrupušās pirmiežu daļiņas nogulās zemākās vietās biezos slāņos un zem sava svara, ūdens vai citu iežu spiediena kļuva par *noguluma* iežiem — **smilšakmeņiem**, **dolomītiem**, **kalņakmeņiem**,

ģipšakmeņiem u. c. Šie noguluma ieži veido *Latvijas pamatiežus*.

Virš tiem atrodas ledus laikmeta sanesumi jeb *morēnas* (skat. 14. lp.). Pamatiežu virsa nav līdzena. Kur pamatiežos pacēlumi, tur radušās augstienes, kur ieplakas, tur zemienes. Pamatieži redzami tur, kur noārdīta virsējo iežu jeb morēnu kārtā: daudzu upju ielejās, gravās un stāvās nogāzēs.

Latvijas pamatieži nogulušies noteiktā kārtībā. *Smilšakmeņi* nonāk tuvu zemes virskārtai tās ziemeļu daļā un dienvidaustrumos ap Daugavu (skat. 103. lp.). Tāpēc *smilšakmeņi* redzami Gaujas, Amatas, Salacas un citu upju krastos, tāpat Sliteres kraujā Zilajos kalnos un citur.

Latvijas vidusdaļā smilšakmeņus pārklāj *dolomīti*. Tie ir pelēki vai dzeltenpelēki cieti ieži, kas upju gultnēs rada krāces un ūdenskritumus.

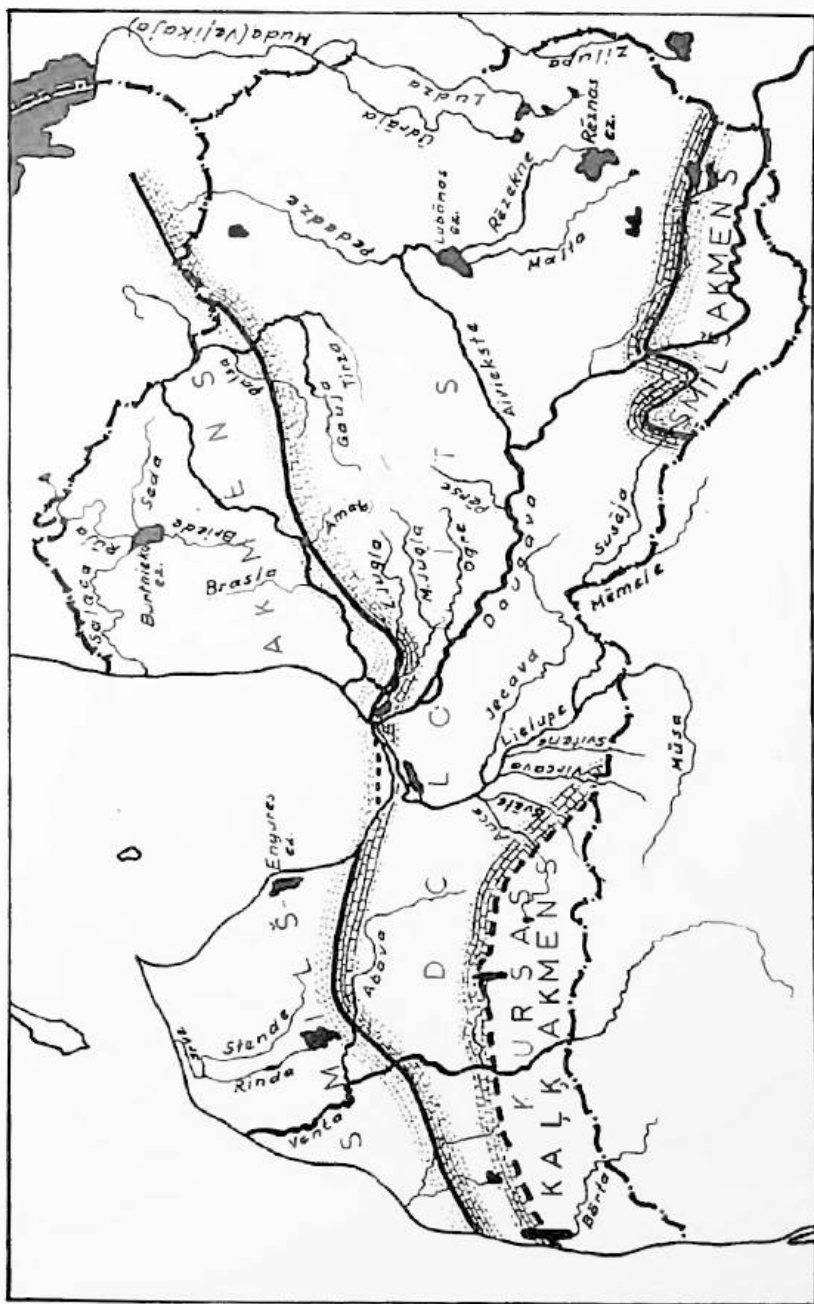
Dolomīti redzami Daugavas, Ventas, Mēmeles, Mūsas, Lielupes un citu upju krastos.

Virš pamatiežiem atrodas ledus laikmeta sanesumi jeb *morēnas*, kas veido Latvijas zemes virskārtu. Morēnu apvidi ir pauguraini, kur bērzu birztaļām un tumšiem egļu un priežu mežiem klātas augstienes mainās ar auglīgām zemienēm, kuņģās iekopti tīrumi un zaļas pļavas.

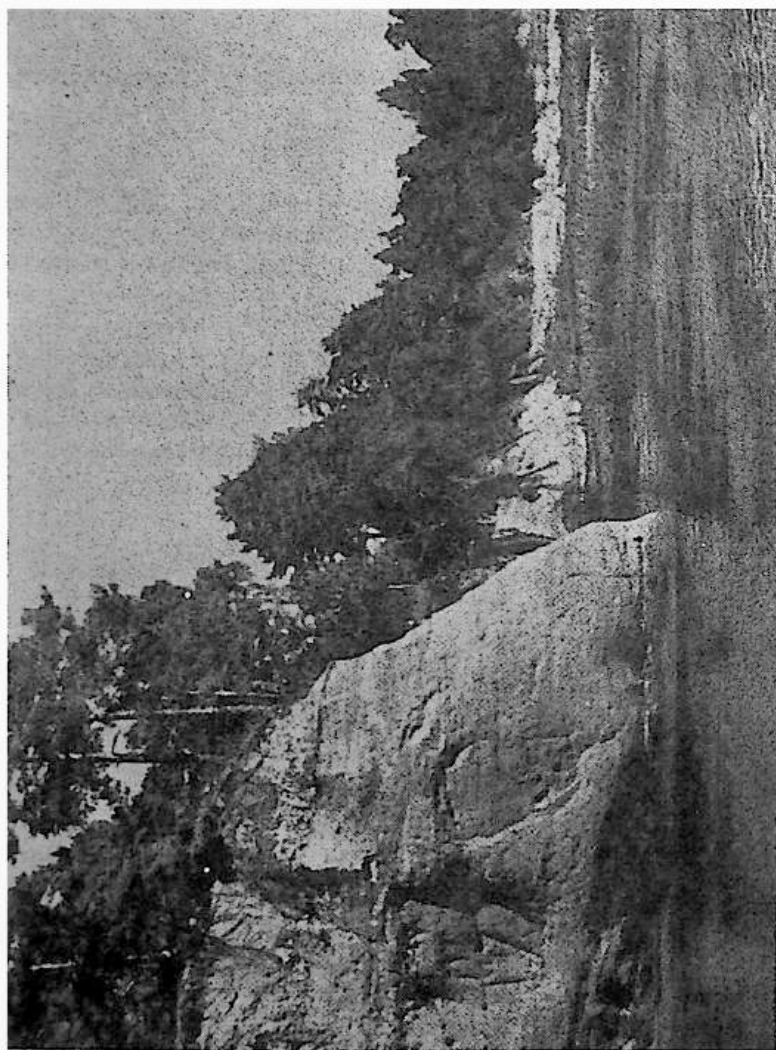
JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kas ir ieži? Nosauc kādu iezi!
2. Nosauc kādu pirmiezi! Uzmeklē kādu pirmieža paraugu!
3. Nosauc un sameklē kādu noguluma iezi!
4. Kuŗi noguluma ieži veido Latvijas pamatiežus?
5. Kur Latvijā biežāk sastopami smilšakmeņi?
6. Kuŗu upju krastos redzami dolomīti?
7. Kas pārklāj Latvijas pamatiežus?

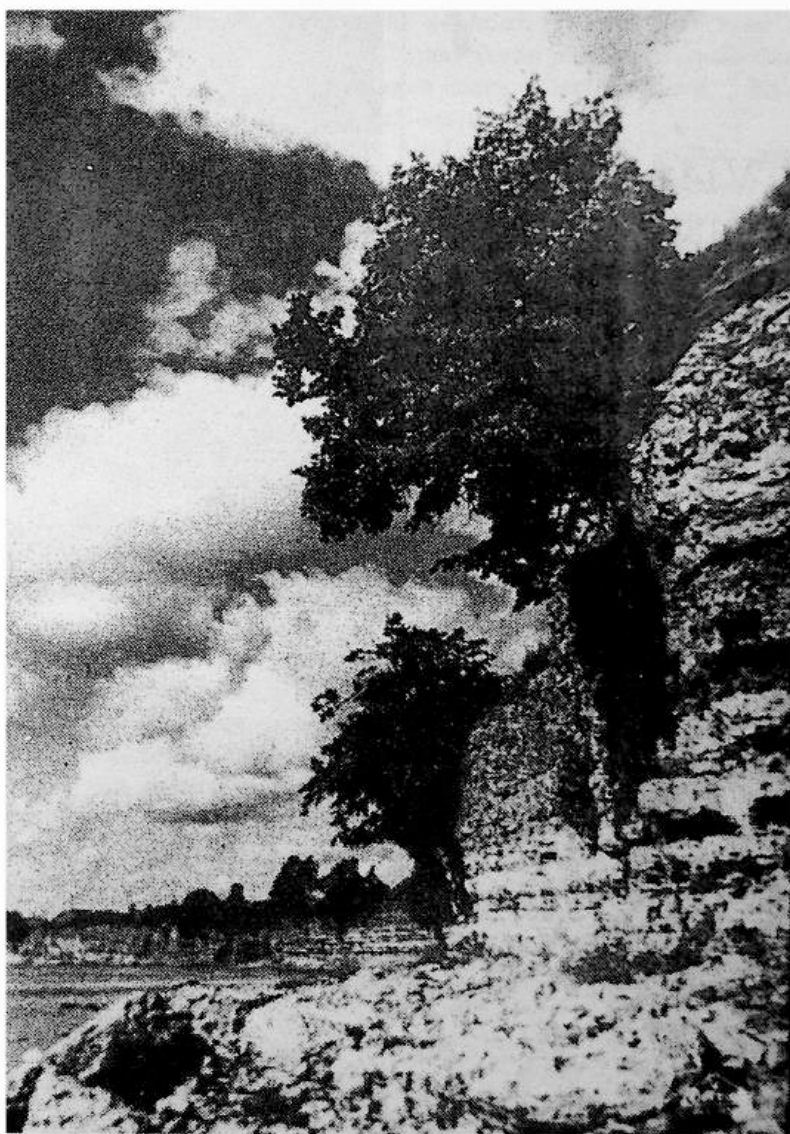

LATVIJAS PAMATIĒŽI

Smišakmens ieži Salacas krastos

Dolomīta ieži Daugavas krastā pie Pļaviņām

7

LATVIJAS VIRSAS UN AUGSNES VEIDOTĀJI

Maza, maza man zemīte,
Bet ražīga labībā!
Man uzauga divas vārpas
Viena salma galiņā.

T. dz.

Zemes lodes virskārta jeb garoza nestāv uz vietas. Dažās vietās tā ceļas, citur grimst. Zemes garozai ceļoties, veidojas kalni un augstienes, grimstot — zemienu vai arī nogrimušos apgabalus klāj jūra. Baltijas jūras piekrastes ziemeļu daļa lēnām ceļas, bet dienvidu — grimst. Latvijas piekraste lēnām ceļas.

Latvijas zemes virskārtu veidojuši:

1. Ledājs jeb šļūdonis.
2. Ledāja kušanas ūdeņi.
3. Jūra.
4. Upes.
5. Vējš.
6. Augi un dzīvnieki.

Ledājs izgrauza pamatiežos Rīgas jūras līci un Zemgales zemienu. Izkusdamas tas atstāja morēnas, kas klāj pamatiežus.

Morēnu apvidi pauguraini, viļņaini. Latvijas augstienes ir šādi morēnu apvidi. Morēnas sastāv no māla, smilts, grants, akmeņiem,

vai to sajaukuma. Ja morēnās vairāk māla, tad tās auglīgākas. Morēnu apvidos mainās uzkalni, ielejas, ezeri, purviņi cits caur citu. Tie ir skaistākie Latvijas apvidi.

Ledāja kušanas ūdeņi izgrauzuši *senlejas*. Ūdens straumes zem ledāja izrāvušas dziļas un šauras gultnes, kuņš pēc ūdeņu notecēšanas palikuši *gultņu ezeri*. Tādi ir: Cieceres ezers, Viesītes ezers, Limbažu ezeri, ezeru virkne Augšzemes augstienē un citur.

Kur ūdeņi plūda brīvi ārpus šjudoņa, tur tie izrāva platas, smilšainas *senlejas*. Pa tādu senleju tek Gauja no Valmieras līdz Piejūras zemīnei, Abava no Kandavas līdz Rendai, Venta no Lietuvas robežas līdz Lēnām, Daugava no robežas līdz Daugavpiliij, Aiviekste lejasgalā, Lielupe pie Bauskas u. c.

Sprostezeri. Kur ledāja ūdeņiem nebija brīvas notekas, tur tie sakrājās un radīja sprostezerus. Sprostezeru dibenā nogulušies sanestie māli un smiltis. Kur straume bija stiprāka, tur nogulās smiltis, kur vājāka — tur māli. Māli nogulušies kārtām, katru gadu sava kārtā. Tāpēc tos sauc par slokšņu māliem. Mālu nogulumu apvidi ir visauglīgākie. Sprostezeri pārklājuši Zemgales zemieni, Lubānas līdzenumu un Ziemeļvidzemes līdzenumu. Leduslaikmeta ūdeņu sanestie smiltāji ir Ventspils aprīņķi, Gaujas vidusdaļā (ap Strenčiem, Valku), Jēkabpils aprīņķi (starp Viesīti, Neretu, Jaunjelgavu) un citur. Jūra atdevusi mūsu tēvzemei Piejūras zemieni, kad zemes garoza Latvijā lēnām pacēlās uz augšu. Viļņu izskalotās smiltis klāj zemes virskārtu. Tāpēc Piejūras zemienē augsne nav auglīga.

Upes ar savu straumi nolīdzina uzkalnus, bet arī tekot izgrauž dziļas gultnes. Lejgalā, kur straume lēna, smiltis nogulsnē, radot sēkļus un salas. Caur dolomīta slāņiem tekot, avoti izšķīdina kaļķi, ko nogulsnē, zemes virspusē iznākot. Tāds *avotu kaļķis* nogulsnējas uz Staburaga klints, tāpēc tā „aug”. Šūnakmeni atrod pie Allažiem, un no tā celti Brāļu kapu pieminekļi Rīgā.

Vējš, pūzdams jūras izskalotās smiltis uz zemes iekšieni, rada kāpas. Ja tās neklāj augu sega, tad kāpas ceļo un nodara daudz posta.

Augi un dzīvnieki satrūdot pārklāj zemes virskārtu ar *trūdvielām*, kas augsni padara auglīgu (tās dod augsnei tumšo krāsu).

Ezeriem pamazām aizaugot, rodas purvi.

Tā zemes virskārta pamazām, bet nemitīgi pārveidojas. Šis pārmaiņas tomēr notiek tik lēni, ka cilvēkam tās grūti novērot.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kādas pēdas ledājs atstājis Latvijā?
2. Kā radušies gultņu ezeri? Nosauc un parādi kartē dažus gultņu ezerus!
3. Kuŗas Latvijas upes tek pa senlejām? Parādi tās kartē!
4. Kā radies slokšņu māls Zemgales zemienē?
5. Kuŗus Latvijas apvidus klājuši sprostezeri?
6. Kur Latvijā atrodams šūnakmens? Kā tas radies?

8

LATVIJAS KLIMATS

Arājiņi, ecētāji
Sasēduši kalniņā,
Cits citam vaicājās,
Vai būs silta vasariņa?

T. dz.

Klimats ir kādas vietas vai zemes *cāurmēra laika apstākļi*, kas novēroti vairāku gadu laikā. Klimata noteikšanai mēri: (1) temperatūru, (2) nokrišņus (lietu, sniegu) un (3) vējus.

Latvija atrodas ziemeļu puslodes mērenajā klimata joslā. Tāpēc mūsu tēvzemē nav pārāk karstu vasaru, ne arī ļoti aukstu ziemu.

Latvijā siltāks klimats nekā daudzās citās zemes lodes vietās, kas atrodas tikpat tālu ziemeļos, piem., Aļaskā, Labradorā, Kamčatkā. Tas tāpēc, ka Latvijas klimatu ietekmē Baltijas jūra un Gofa straume. Jūra padara Latvijā vasaras vēsākas un ziemas siltākas, jo ūdens sasilst un atdziest lēnāk nekā sauszeme. Gofa straumes sasildīto gaisu rietumu vēji nes pāri Latvijai. Tāpēc jūras tuvumā laika apstākļi savādāki nekā tālu no tās.

Zemēs, kas tālu no jūras, ir *kontinentāls klimats* ar karstām vasarām un aukstām ziemām; karstām dienām un aukstām naktīm. Piejūras zemēs ir *jūras klimats* ar daudz nokrišņiem un vēsām vasarām, bet siltām ziemām; starpība starp dienas un nakts temperatūru ir maza.

Latvijā ir *mērens jūras klimats*. Attālinoties no jūras tas pāriet no jūras klimata uz kontinentālu. To rāda mūsu tēvzemes temperatūra, nokrišņi un vēji.

Temperatūra

Salīdzināšanai mēri dienas, mēnešu un gada *vidējo* temperatūru.

Dienas vidējo temperatūru dabū, izmērot to plkst. septiņos ritā, vienos pēcpusdienā un deviņos vakarā, saskaitot un dalot ar 3. Mēnešu vidējo temperatūru atrod, saskaitot dienu vidējās un dalot tās ar dienu skaitu mēnesī. Gada vidējo temperatūru aprēķina, saskaitot visu mēnešu vidējās un dalot tās ar 12. Visvairāk lieto janvāra un jūlija mēneša vidējo temperatūru.

Lai dažādu vietu vidējās temperatūras varētu parādīt kartē, tad zīmē *izotermas*. Izotermas ir līnijas kartē, kas savieno vietas ar vienādu vidējo temperatūru.

Janvāra izotermas rāda, ka temperatūra Latvijā pazeminās, attālinoties no Baltijas jūras austrumu virzienā (skat. karti 111. lp.)

Salīdzini:

Janvāra vidējā temperatūra

Liepājā	-2°C
Rīgā	-4°C
Rēzeknē	-6°C
Stokholmā	-3°C
Ņujorkā	0°C

Ziemas Latgalē un Vidzemes austrumos bargākas nekā Kurzemē, īpaši tās rietumu daļā.

Vasarā temperatūras starpība mazāka, bet arī tad Kurzemē vēsāks nekā Latgalē.

Salīdzini, kur vasarā siltāk:

Jūlija vidējā temperatūra

Liepājā	+ 16°C
Rīgā	+ 18°C
Rēzeknē	+ 18°C
Stokholmā	+ 17°C
Ņujorkā	+ 24°C

Arī zemes virsa iespaido temperatūru: augstāk kalnos aukstāks. Kā jau redzējām, Latvijā nav augstu kalnu, bet tomēr Vidzemes centrālajā augstienē pavasaris iestājas vēlāk, kā arī vasaras tur sākas nekā citur.

Nokrišņi

Latvijas klimats bagāts nokrišņiem (lietu, sniegu): gadā ap 600 līdz 800 mm.

Salīdzini nokrišņu daudzumu šīs pilsētās:

Gada vidējais nokrišņu daudzums

Rīgā	587 mm
Stokholmā	473 mm
Ņujorkā	1074 mm
Sanfrancisko	443 mm

Nokrišņus Latvijā nes rietumu un dienvidrietumu vēji no Atlantijas okeana. Nokrišņu daudzums mazinās, attālinoties no jūras austrumu virzienā. Arī zemes virsa ietekmē nokrišņu daudzumu: kalni un augstienes aiztur daļu nokrišņu, kas Latvijā vairāk nolīst to rietumu nogāzēs.

Visvairāk nokrišņu Latvijā ir vasaras beigās (jūlijā un augustā), vismazāk ziemā (februārī un martā).

Vēji

Latvijā pārsvarā rietumu un dienvidrietumu vēji. Tie nes sev līdzī nokrišņus no Atlantijas okeana un Baltijas jūras. Pavasarī un vasarā vairāk novērojami rietumu un ziemeļrietumu vēji, rudenī un ziemā — dienvidrietumu vēji. Dažreiz ziemā pūš ziemeļu un ziemeļaustrumu vēji. Tie nes salu. Rudeņos stiprie vēji Baltijas jūrā rada vētras, kas bīstamas kuģiem un zvejniekiem.

Gada laiki

Ziema Latvijā ilgst caurmērā trīs līdz piecus mēnešus: no novembra vidus līdz marta sākumam. Novembrī sasilst zeme un uzkrīt sniegs, kas kļāj zemi līdz marta vidum vai beigām. Aukstam laikam ziemā seko atkušņi, kad temperatūra ir ap 0°C. Ziemā ir caurmērā septiņas dienas ar puteņiem (sniega vētrām). Sniega sega Kurzemes rietumos pastāv ap 70 dienas, bet austrumos un Vidzemes centrālajā augstienē līdz 185 dienām (sešus mēnešus). Ar ziemeļu un austrumu vējiem bieži iestājas stiprs sals (līdz -27°C rietumos un līdz -38°C austrumos). Ar slēpošanu un slidošanu var nodarboties visu ziemu. Visilgāk pavasarī slēpošana iespējama Gaiziņkalnā un tā apkārtnē.

Pavasaris sākas ar sniega nokušanu un ledus iešanu upēs. Tas notiek marta beigās vai aprīļa sākumā. Ja sniegs strauji kūst, rodas plūdi, kas dažreiz nodara daudz posta. Pavasaros maz nokrišņu, pavasarī ir sausi un vēsi. Naktīs diezgan bieži salnas, no

kuŗām jāsargā augļu dārzi ziedu laikā. Zeme jāapstrādā un jāapsēj agri, kamēr tani vēl ziemas mitrums.

Vasara ilgst no jūnija līdz septembrim. Jūnijā vēl sākumā vēss laiks. Jūnija sākumā laukos pabeidz sēt labību, iedēstīt kartupeļus, saknes. Jūnija otrā pusē laukos sākas siena plauja. Jūlijs un augusts ir siltākie mēneši gadā. Tad ūdeņi iesiluši peldēšanai gan upēs un ezeros, gan arī jūrā. Sīns mēnešos vasarnieki dodas uz Rīgas jūrmalu un citām peldvietām. Pieņemas dienvidu vēji, kas nes vairāk nokrišņu. Tāpēc jūlijā un augustā biežāk līst lietus. Labi aug zāle, āboliņš un dažādi sakņaugi. Karsta laika periodi samēra īsi. Tiem seko ilgāki vēsa, mākoņaina laika posmi.

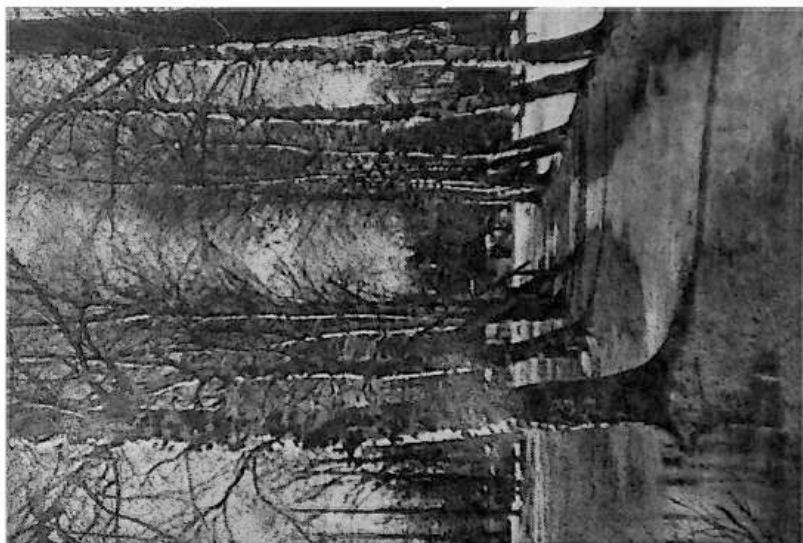
Rudens mēneši ir septembris, oktobris un novembris. Pāreja no vasaras uz rudeni notiek lēni, vienmērīgi, tāpēc maz manāma. Ziemas labību (rudzus, kviešus) plauj augustā, vasarājus (miežus, auzas, zirņus, linus u. c.) novāc septembrī. Tad arī sēj rudzus un kviešus. Tā kā rudenī Latvijā parasti lietaini, tad jāsteidzas ar labības novākšanu. Oktobrī novāc kartupeļus un cukurbietes. Tad temperatūra strauji pazeminās. Novembrī aizsalst ūdeņi un uzkrīt sniegs. Rudeņos pārsvarā rietumu un dienvidrietumu vēji, tāpēc laiks lietains.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kuŗā klimata joslā atrodas Latvija?
2. Kāds klimats Latvijā?
3. Kas ietekmē Latvijas klimatu?
4. Kuŗš mēnesis Latvijā visaukstākais, kuŗš vissiltākais?
5. Kuŗā Latvijas daļā ziemas aukstākas? Kuŗā vasaras vēsākas?
6. Kas ir izoterma?
7. Kādi gada laiki ir Latvijā?
8. Pastāsti, ko tu zini par Latvijas gada laikiem! Izlasi J. Jaunsudrabiņa grāmatu „Piemini Latviju!”

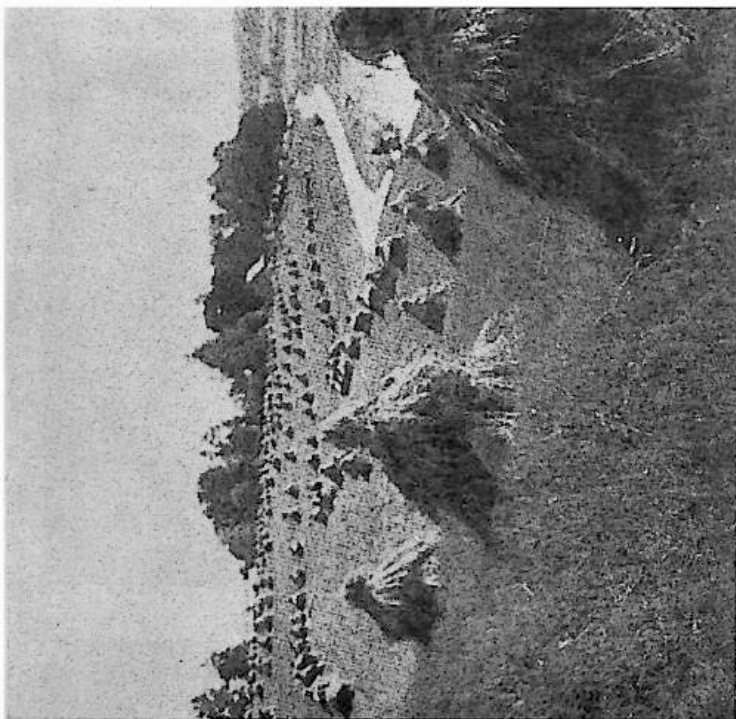

Pavasaris

Ziema

Rudens

Vasara

9

LATVIJAS IEDZĪVOTĀJI

Mans zelts ir mana tauta,
Mans gods ir viņas gods.

R. Blaumanis

Iedzīvotāju skaits

Latvijā 1935. g. bija 1 950 000 iedzīvotāju, bet 1939. g. (pēdējā Latvijas brīvības gadā) to skaits jau bija pieaudzis līdz 2 000 000. Pirmajā krievu okupācijas laikā (1940./41. g.) un 2. pasaules kara laikā Latvijas iedzīvotāju skaits stipri samazinājās. Pēc otrreizējās okupācijas kopējais iedzīvotāju skaits Latvijā gan palielinājies (1970. g. — 2 364 000), bet latviešu skaits stipri samazinājies. To vietā Latvijā ieceļojuši daudz krievu un citu austrumu tautu piederīgo (komunistu partijas un uzņēmumu vadītāji, kaŗaspēks, strādnieki u. c.). Mazo algu un dzīvokļu trūkuma dēļ dzimstība Latvijā ir ļoti zema, tāpēc iedzīvotāju skaits dabiskā ceļā pieaug ļoti lēni.

Pārmaiņas Latvijas iedzīvotāju skaitā pēc Latvijas valsts neatkarības zaudēšanas:

1. 1939./41. g. repatriējās apmēram 63 000 vāciešu.
2. Baigajā 1940./41. g. komunisti nogalināja vai deportēja ap 36 000 latviešu.
3. 2. pasaules kara gāja bojā, krita vai izceļoja ap 200 000 latviešu.
4. Otrreizējā krievu okupācijā deportēti ap 100 000 latviešu.

Iedzīvotāju biežība

Latvijā 1935. g. dzīvoja 30 cilvēku uz 1 km². Visbiežāk apdzīvota bija Latgale, īpaši tās dienvidu daļa. Citās Eiropas ziemeļu zemēs bija līdzīga iedzīvotāju biežība.

Padomju okupācijā Latvija kļūst biežāk apdzīvota, jo iedzīvotāju skaits pieaug:

Latvijā 1935. g. dzīvoja 30 cilvēki uz 1 km²

Latvijā 1959. g. dzīvoja 32 cilvēki uz 1 km²

Latvijā 1970. g. dzīvoja 37 cilvēki uz 1 km²

Neatkarīgajā Latvijā divas trešdaļas iedzīvotāju dzīvoja laukos un apmēram viena trešdaļa pilsētās, jo Latvija bija lauksaimniecības zeme. Okupētajā Latvijā vairāk nekā puse iedzīvotāju dzīvo pilsētās.

Sakarā ar nesamērīgu rūpniecības paplašināšanu pilsētas pārmērīgi aug, bet lauki ar piespiedu kopsaimniecību ierīkošanu kļūst arvien tukšāki.

Tautība

Neatkarīgā Latvijā bija nacionāla valsts, kurā nebija iekļauts neviens zemes stūris, kas piederētu kādai citai tautai. Tomēr arī Latvijā dzīvoja dažādas tautības. Trīs ceturtdaļas Latvijas iedzīvotāju 1935. g. bija latvieši. Lielākā minoritāte bija krievi. Bez tam Latvijā dzīvoja židi, vācieši, poļi, lietuvji, igauņi u. c.

Pēc Latvijas okupācijas krievu skaits Latvijā vairāk nekā trīskāršojies un vēl arvien turpina pieaugt. Latviešu tauta var kļūt par minoritāti savā zemē, ja krievu un citu austrumu tautu ieplūšana Latvijā turpināsies kā līdz šim (skat tabulu 118. lp.).

Vislatviskākais apgabals bija Vidzeme. Vismazāk latviešu bija Latgales pilsētās un gar Krievijas robežu. Rīgā 1935. g. bija 63% latviešu, bet 1970. g. vairs tikai 45%, tāpēc tur tagad vairāk dzird krievu nekā latviešu valodu.

Ticība

Vairāk nekā puse Latvijas iedzīvotāju bija luterāņi (55%), ap ceturtdaļa (25%) katoļi.

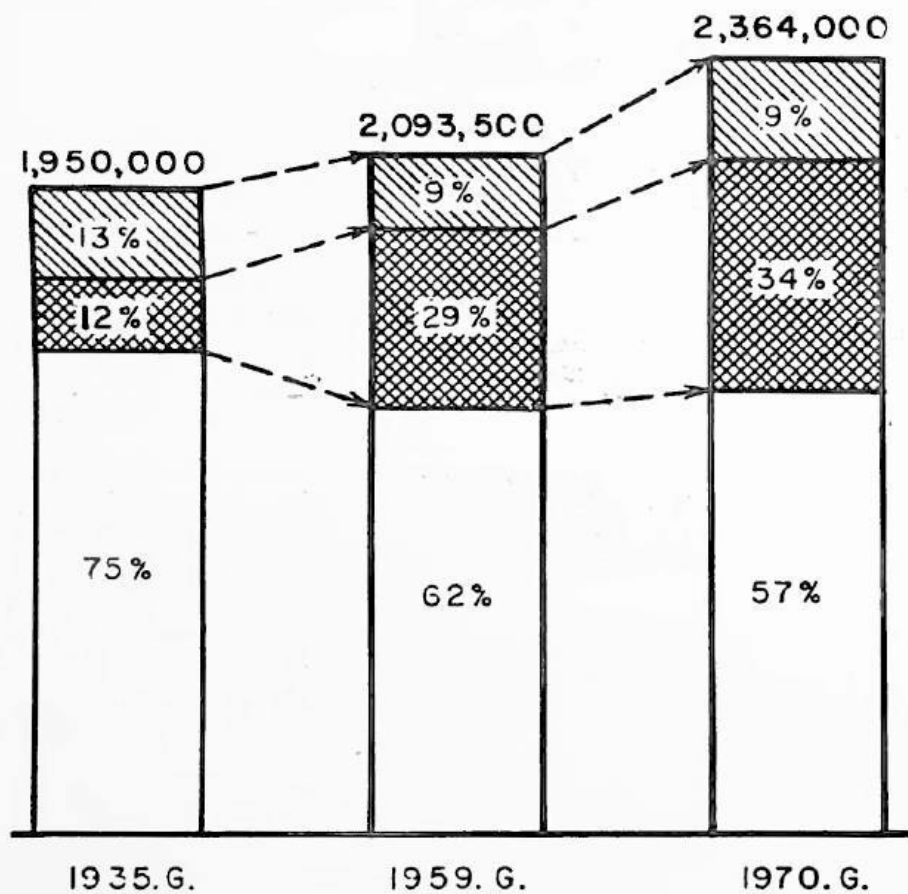
Luterāņi visvairāk bija latvieši un vācieši, bet katoļi bija visvairāk Latgales latvieši, kamēr krievi piederēja pareizticībai. Okupētajā Latvijā ticīgo skaits ļoti samazinājies, jo valsts vara ierobežo ticīgo darbu (draudzēm uzliet lielus nodokļus, atņēma dievnamus, aizliedz bērniem mācīt ticības mācību, aizliedz kristības, iesvētīšanu un laulības

LAUKU UN PILSĒTU IEDZĪVOTĀJU ATTIECĪBAS LATVIJĀ

LATVIEŠUS LATVIJĀ PĀRKRIEVO
 LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU SKAITS UN TAUTĪBAS
 1935. 1959. UN 1970. GADĀ

□ — LATVIEŠI

▣ — KRIEVI (LIELKRIEVI UN BALTKRIEVI)

▤ — PĀRĒJIE

aizstāj ar bezdievju ceremonijām, skolās un organizācijās māca ateismu jeb bezdievību u. t. t.) Draudzēm atņemtajos dievnamos ierīko bezdievju klubus, mūzejus, koncertu zāles u. c.

Izglītība

Lasītpratēji un grāmatas

Par kādas tautas izglītības līmeni spriež pēc lasīt un rakstīt pratēju skaita. No visiem Latvijas iedzīvotājiem, kas vecāki par 10 gadiem, 1935. g. prata lasīt 89%. Padomju Savienībā tāni pašā laikā lasītpratēju bija tikai ap 80%. Ar katru gadu lasītpratēju skaits Latvijā palielinājās. Visvairāk lasītpratēju bija Vidzemē, bet vismazāk to bija starp Latgales krieviem (69%).

1970. g. gandrīz visi Latvijas iedzīvotāji prata lasīt un rakstīt.

Neatkarīgajā Latvijā izdeva daudz grāmatu: gadā caurmērā 1340 (četras grāmatas dienā). Latvija bija otrajā vietā Eiropā ar izdotām 82 grāmatām uz 100 000 iedzīvotājiem. Padomju Savienība tāni pat laikā bija sešpadsmitā vietā ar 26 grāmatām uz 100 000 iedzīvotājiem. Latvijas okupācijas gados izdoto grāmatu skaits gan pieaudzis, bet to starpā ir liels skaits propagandas literatūras, ko maz lasa. Bez tam apmēram puse grāmatu iespiestas krievu valodā. Tāpēc labu grāmatu trūkst, jo tās iespiež mazos metienos, ko ātri izpērk.

Izglītība un skolas

Tautas labklājība lielā mērā atkarīga no tās izglītības. Tāpēc Latvijas valsts veicināja izglītību. Ar likumu noteica obligātu bezmaksas mācību visiem bērniem no 7 līdz 14 gadu vecumam. Latvijā bija trīs skolu pakāpes:

1. Septiņu klašu obligātas brīvas tautskolas jeb pamatskolas (ieskaitot viengadīgu pirmskolu).
2. Vidusskolas.
3. Augstskolas.

Tautskolas (kopā ar viengadīgo pirmskolu) bija obligāti jāapmeklē līdz to beigšanai vai līdz 14 gadu vecumam.

Pēc tautskolu gala pārbaudījumu izturēšanas to absolventi varēja iestāties kādā vidusskolā vai arodskolā.

Latvijas vidusskolu tipi:

1. Ģimnazijas, kas sagatavoja jauniešus tieslietu, medicīnas, valodu, teoloģijas u. c. studijām.
2. Technikumi — sagatavoja mehānikas, ķīmijas, inženierzinātņu u. c. studijām.
3. Komerckolā — sagatavoja tirdzniecības darbiniekus, kā arī tautsaimniecības studijām.
4. Lauksaimniecības un dārzkopības vidusskolas — sagatavoja lauksaimniecības un mežkopības studijām un praktiskam darbam.
5. Citas arodu vidusskolas (jūrskolas, mākslas amatniecības u. c.). Bez tam bija arī zemākas arodskolas un lauksaimniecības skolas ar viengadīgu, divgadīgu un trīsgadīgu kursu.

Trūcīgiem un sekmīgiem skolēniem arī šīs skolas bija brīvas. Augstāko izglītību varēja iegūt, studējot kādā no Latvijas augstskolām.

Latvijas augstskolas:

1. Latvijas Universitāte (medicīna, valodas, matemātika, dabas zinātnes, teoloģija, inženierzinātnes, ķīmija, likumu zinātnes u. c.).
2. Lauksaimniecības Akadēmija (lauksaimniecība un mežkopība).
3. Latvijas Konservatorija (mūzika).
4. Mākslas Akadēmija (glezniecība un tēlniecība).
Tautskolu skolotāji mācījās skolotāju institūtos.

Augstākajās mācību iestādēs sekmīgiem un trūcīgiem studentiem piešķīra aizdevumus, kas bija jāatmaksā pēc studiju beigšanas. Šādus aizdevumus saņēma apmēram trešā daļa no visiem augstskolu studentiem.

Latvijas valsts ļoti rūpējās par skolām: tās ierīkoja agrākajās muižnieku pils, kā arī uzcēla daudz jaunu skolu ēku. (Latvijas brīvvalsts laikā uzceltas vai pārbūvētas apm. 1000 skolas). Skolās ierīkoja kōpgaldus, kur pret nelielu samaksu skolēni saņēma siltas pusdienas. Trūcīgos skolēnus atbalstīja ar drēbēm un apaviem, kā arī grāmatām.

Minoritātēm jeb mazākuma tautībām valsts uzturēja sevišķas skolas, kur to bērni varēja mācīties savu vecāku dzimtajā valodā. Vienīgi blakus tai bija jāmacās latviešu valoda kā valsts valoda. Vāciešiem bija pat sava augstskola — Herdera institūts.

Tāpēc Latvija varēja lepoties ar saviem sasniegumiem tautas izglītībā: Latvija bija pirmajā vietā pasaulē studentu skaita ziņā, otrā vietā tautskolu skaita ziņā un astotajā vietā vidusskolu skaita ziņā (attiecībā uz iedzīvotāju skaitu).

Latvija likums noteica, ka mācības iestādēs jāizkopj jaunatnes fiziskā, intelektuālā, aistētiskā un tikumiskā izglītība un jāaudzina jaunatne personiskā un sabiedriskā krietnībā, darba un tēvzemes mīlestībā un tautu un šķiru saprašanās garā.

Okupētajā Latvijā izglītība kalpo komunistiskajai audzināšanai, kas noris mācības un audzināšanas iestādēs (māzbernu novietnēs, bērnodarzos, skolās, videjās un augstākajās mācības iestādēs), pionieru organizācijās un komjaunatnes organizācijās, ārpusskolas iestādēs. Komunistiskajā audzināšanā jāpiedalās visai padomju sabiedrībai.

Izglītība ir brīva un obligāta, ieskaitot vidējo. Visas mācības notiek komunistiskās propagandas garā. Skolēniem jāiestājas pionieros un komjaunatnes organizācijā, bet pēc tās var kandidēt par komunistu partijas biedru.

Augstskolā iestājoties, jāiztur pārbaudījumi, bet uzņemot komjauniešiem dod priekšroku. Studijām piešķir stipendijas, ir arī studentu kopmītnes, kur lielās saspīestības dēļ tomēr grūti mācīties. Puse mācību notiek krievu valodā. Pēc augstskolas beigšanas valsts var jaunieši piespiestu kārtā nosūtīt darbā uz jebkuru Padomju Savienības vietu (parasti uz trīs gadiem).

Visās mācības iestādēs sevišķi uzsver komunistiski bezdievīgo audzināšanu. Tāpat māca, ka Padomju Savienībā ir vislielākā brīvība un labklājība pasaulē un ka tās valsts iekārta nākotnē janodibina visā pasaulē.

Skolēniem un studentiem obligāti jāpiedalās kolhozu ražas novākšanā rudenos, atraujot tos no mācībām. Bez tam no 1955. g. 5. līdz 9. klases skolēniem noteikta četru nedēļu obligāta prakse kolhozos un padomju saimniecībās (sovhozos).

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Cik daudz iedzīvotāju bija Latvijā 1935. g.?
2. Cik daudz cilvēku dzīvoja uz 1 km²? Cik okupētajā Latvijā?
3. Kurš Latvijas apgabals bija visbiezāk apdzīvots?
4. Kāda daļa neatkarīgās Latvijas iedzīvotāju dzīvoja laukos? Pilsētās?
5. Kāda šī attiecība tagadējā Latvijā? Kāpēc tā?
6. Cik liels procents latviešu bija Latvijā 1935. g.? Cik 1970. g.?
7. Kurā Latvijas apgabalā bija visvairāk latviešu? Kurā vismazāk?
8. Kurū svešautiešu skaits sevišķi pieaudzis pēc Latvijas okupācijas?
9. Kāda daļa Latvijas iedzīvotāju bija luterticīgi? Kāda daļa bija katoļi?
10. Kā ticīgos vajā okupētajā Latvijā?
11. Cik daudz lasītpratēju bija Latvijā 1935. g.? Cik Padomju Savienībā?
12. Kādas skolu pakāpes bija Latvijā?
13. Kurās no šīm skolām bija obligātas un brīvas?
14. Kā valsts un pašvaldības atbalstīja trūcīgos un sekmīgos skolēnus?
15. Kur Latvijā varēja iegūt augstāko izglītību?
16. Ar ko atšķiras izglītība un mācības Latvijā tagad no mācībām neatkarīgajā Latvijā?
17. Kam priekšroka uz augstāko izglītību okupētajā Latvijā?

Krievu un citu svešautiešu iepludināšana Latvijā: kā to apgaismo padomju mācības grāmatas?

Straujā saimniecības attīstība pēckaņa periodā radīja nepieciešamību pēc dažādu kategoriju strādniekiem un inženier-techniskajiem kadriem, tādēļ no brālīgajām republikām iebrauca citu nacionalitāšu pārstāvji, lai palīdzētu socialistiskajā celtniecībā. Pļaviņu spēkstacijas celšanā vien tika nodarbināti strādnieki no 23 dažādām nacionalitātēm. Visas padomju republikas savstarpēji apmainās kadriem, tādēļ arī iedzīvotāju sastāvs ar laiku kļūst daudzveidīgāks.

Pēc aptuveniem aprēķiniem Latvijā darbaspēka trūkums sasniedz 30 000 cilvēku. Tas jākompensē ar esošo darba resursu efektīvāku izmantošanu un arī ar strādnieku pieplūdumu no citām republikām. Padomju Latvijā ierodas pārsvarā darba spējīgi cilvēki. Tāpēc mechaniskā pieauguma (ieceļošanas jeb pārvietošanās) rezultātā ik gadus uzlabojas republikas iedzīvotāju struktūra un palielinās darbaspēka resursi.

Brālīgo republiku darba pieredzi apgūst arī mūsu republikas darbaļaudis. Šādas radošas pieredzes, zināšanu un darba paņēmieni apmaiņas rezultātā darbaspēka resursi nepārtraukti pilnveidojas.

Republikas iedzīvotāju dabiskais pieaugums tomēr ir zems — 1970. g. 2,8 cilvēki uz 1 000 iedzīvotājiem. Tas izskaidrojams ar strauju dzimstības samazināšanos.

„Latvijas PSR ģeografija 7. un 8. klasei”,
Rīgā, 1974. g., 83. un 86. lp.

Jauniešu izsūtīšana no Latvijas

Neparasts vakars Proletāriešu rajona meitenēm bija medicīnas darbinieku klubā. Varbūt daudzām tas arī bija pēdējais Rīgā, jo priekšā tāls ceļš uz pastāvīgu dzīvi un darbu Kazachijas jaunapgūstamo zemju plašumos. Bet vai tamdēļ komjaunietēm skumt? Viņas jau iepriekš izlēmušas savu nākotni, un, sekojot daudzu mūsu dzimtenes patriotu piemēram, atnākušas saņemt ceļa zīmes, vēlreiz atvadīties no draugiem, lai dotos turp, kur partija [komunistu!] aicina.

Laikraksts „Padomju Latvija”, 1959. g. 8. aprīlī

Kad jumta vietā debess

Seit aiz Urāliem, neapdzīvotajā Kazachijas zemē, viss ir citādi nekā mājās, Latvijā. Mājās — erta istaba, gāze, te — teltene un taupības krāsniņa. Mājās — asfaltētas ielas, te — sausa, no karstuma saplaisājusi zeme. Mājās — priežu sili, bērzu birztaļiņas, kļavu puduri; te — nodzeltējušas vērmeles. Mājās — jūra, gan maiga, gan skarba, te — sauss līdzenums. Pat vējš te pavisam citāds nekā Latvijā: tur tas ir valgs, mikluma pils, te — sauss,

brāzmais, kas vasarā bieži vien pārvēršas viesuļvētrā, bet ziemu — sniegputeni.

Un vai gan atšķirība tikai šajās klimatiskajās pazīmēs? Nē, tur mājās viss bija sensenis iekārtots, aprasts, iekopts; šajā ierastajā kārtībā bija ieguldīts tēvu, vectēvu, vecvectēvu — vairāku latviešu tautas paaudžu darbs. Bet te, jaunajā stepju zemē, to visu no jauna vajadzēs veikt jaunatnei ar savām rokām, savu darbu.

Pilsētām un apdzīvotām vietām, tāpat kā cilvēkiem, ir savas biografijas, savas neaizmirstamas dienas. Rīgas biografija sniedzas tālos gadu simteņos. Bet pilsētiņa, uz kuru tagad atbraukuši rīdzinieki, tikko sākusi savu dzīvi, savu biografiju. Te nav ne augstu mūra celtni, ne tiltu, ne ērtu ceļu, nekā no tā, ko parasti sauc par civilizāciju. Jumta vietā — zila debess, sienu vietā — karsts stepes gaiss, bet asfalta vietā vēl neizstaigāta, saplaisājusi zeme.

R. Rozova „Mēs no Latvijas”, Rīgā, 1958. g.

Baznīcas aiziet bojā

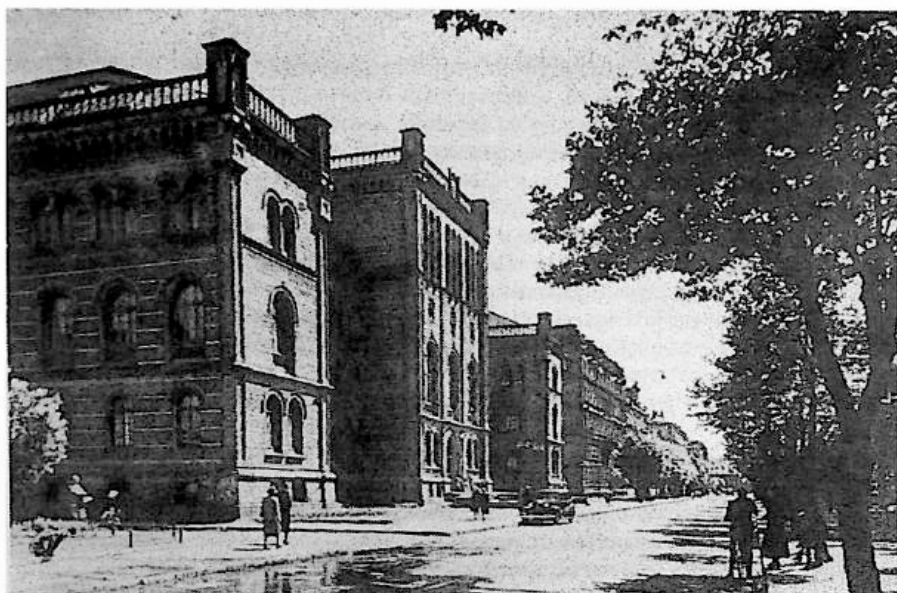
Laikam nevienā mūsu valsts vietnā nav tādā bezpārziņas stāvokli kā pie mums Kurzemē vecās lauku baznīcu ēkas. Pareizticīgā un katoliskā baznīca vēl „ņem savu daļu” citos mūsu zemes novados, bet luterticīgās draudzes jau ir izmirušas, cilvēki savos un savu bērnu svinīgajos brīžos iet uz kultūras namu. Baznīcas paliek neviena nepieskatītas un izpostīšanai palautas. To nevar apiet! Pie tā nevar pierast! Tas būtu pierast pie savas muļķības un neejdzības.

Un neredzēt, ka tiek izvazātas kultūras vērtības (jo baznīcas iekārtojums ir kultūras vērtība): gan gleznojumi, gan soli, gan vienreizīgie kokgriezumi. Pierast, ka baznīcas soli tiek izmesti jūrmalā un kāpās izsvaidīti. Kolkas baznīcā bija lubiņa¹ glezna — svētbilde — sava veida retums glezniecībā. Tas vairs tur nav, un neviens nezina, kur palikusi. Ne ciema padomē, nekur.

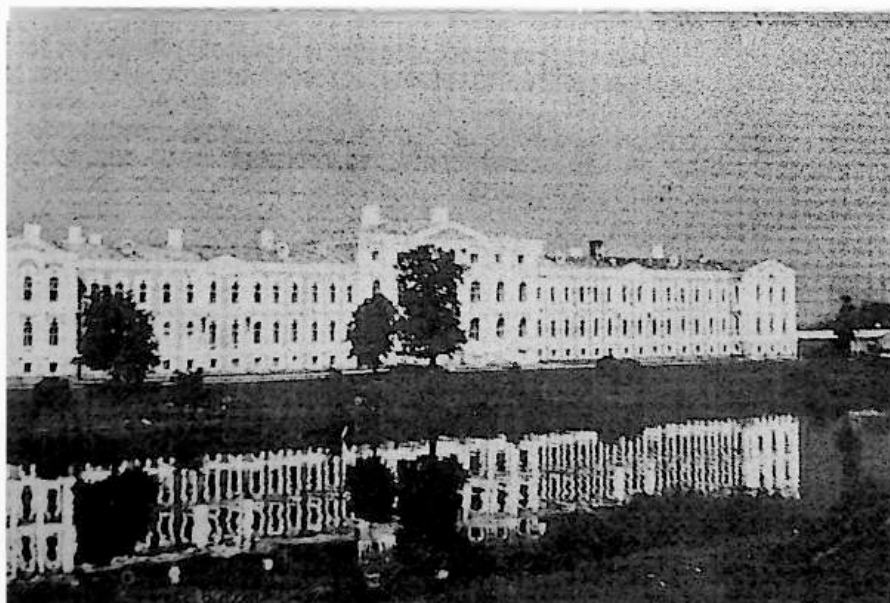
„Kad baznīcu atdevām zivju fabrikai, tad vēl bija”.

Imants Ziedonis, „Kurzemīte”

¹Lubiņa — plests koka delutis (jumta klāšanai).

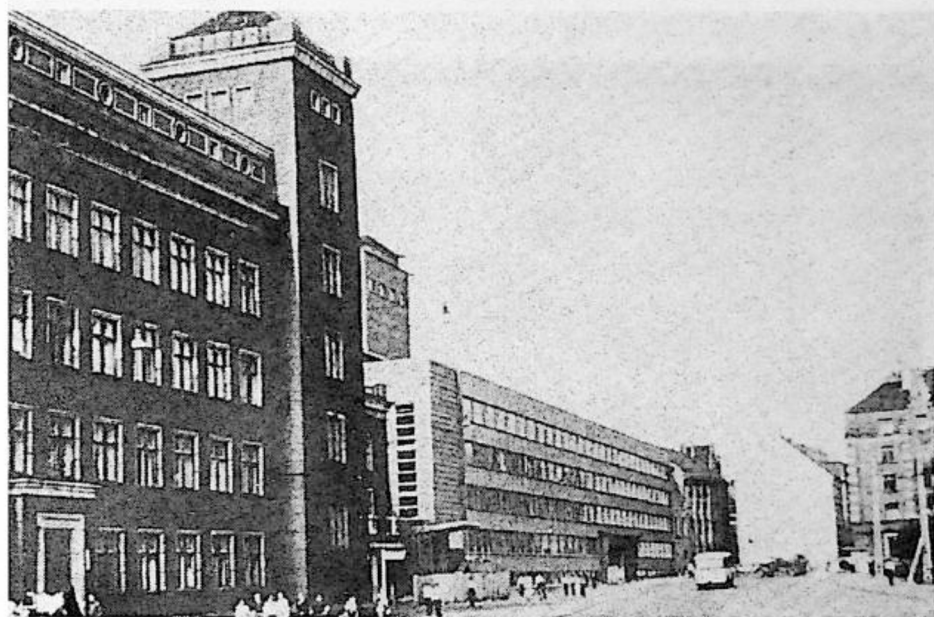

Latvijas universitātes galvenā ēka Rīgā

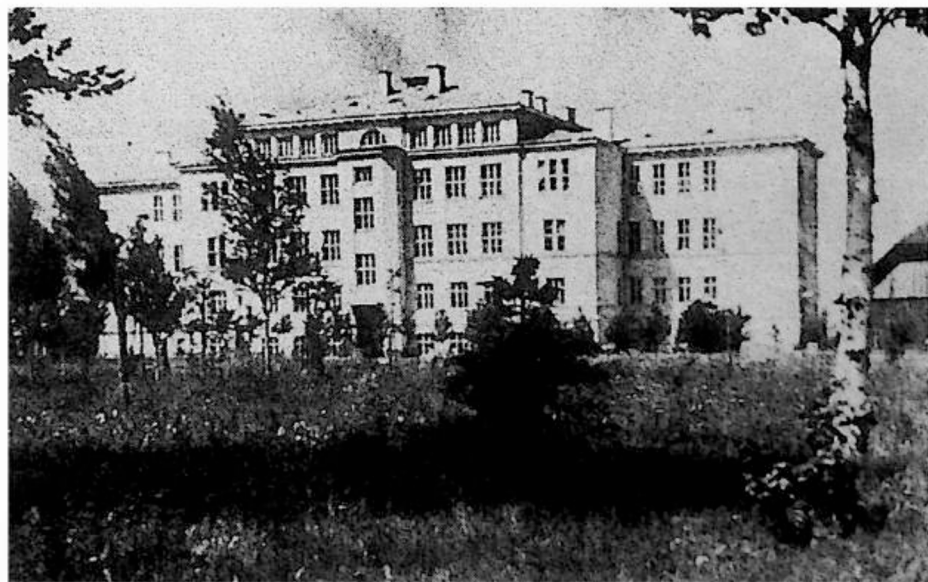

Jelgavas lauksaimniecības akadēmija

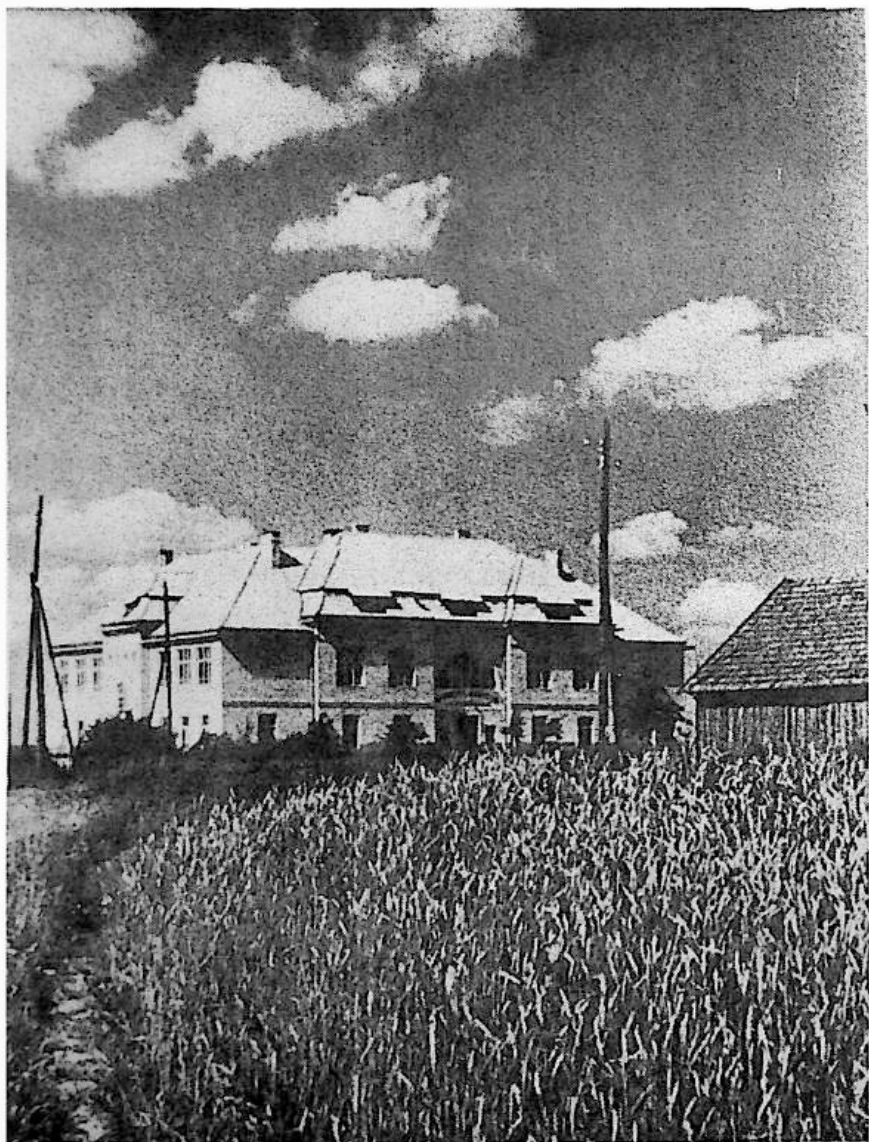

Rīgas politehniskais institūts (celts 1958. g.)

Rēzeknes valsts komercskola un ģimnāzija

Penkules pagasta pamatskola Zemgalē

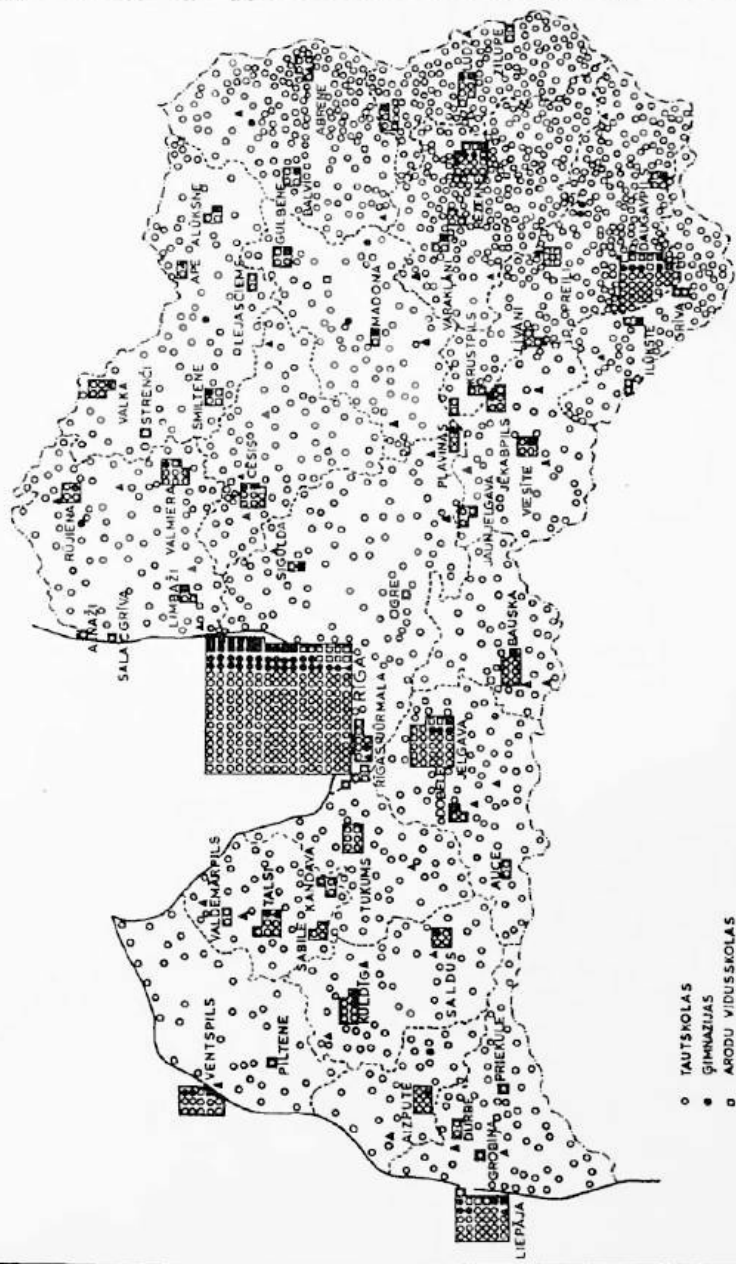

Allažu baznīca 1972. g.

Ērgļu baznīca (nopostīta 2. pasaules karā)

SKOLU TĪKLS LATVIJĀ 1936/37 MĀCĪBAS GADĀ

- TAUTSKOLA S
- ◻ ĢIMNAZIJA S
- ◻ ARODU VIDUSSKOLA S
- ◻ PĀRĒJĀS ZEMĀRĀS ARODSKOLA S
- ▲ ZEMĀRĀS LAUKSAIMNIECĪBAS SKOLA S

10

IEDZĪVOTĀJU NODARBOŠANĀS

Darbs ir latvju krietnais tikums.
Pamats katrai svētībai.

Auseklis

Latvija ir lauksaimniecības zeme, tāpēc 1935. g. apmēram divas trešdaļas iedzīvotāju dzīvoja un strādāja laukos, bet tikai viena trešdaļa pilsētās.

Latvijas iedzīvotāju galvenā nodarbošanās bija lauksaimniecība. Bez tam daļa iedzīvotāju strādāja rūpniecībā, tirdzniecībā, satiksmē, valsts un pašvaldību darbā, arī kā ārsti, advokāti un citur.

Okupētajā Latvijā turpretim 1974. g. pilsētās dzīvoja gandrīz divas trešdaļas (65%) iedzīvotāju, bet laukos tikai drusku vairāk par vienu trešdaļu (35%). Pārmaiņas radušās ar kopsaimniecību ierīkošanu laukos un grūto darbu un dzīvi tanīs, kā arī ar rūpniecības paplašināšanu un jaunizbūvi pilsētās. Cilvēki bēg no laukiem uz pilsētām, īpaši jaunatne.

Nodarbināto pārmaiņas laika tecējumā rāda tabula 131.lp.

VALSTS UN TAUTAS SAIMNIECĪBĀ NODARBINĀTO
IEDZĪVOTĀJU % NEATKARĪGAJĀ UN PADOMJU
LATVIJĀ

SAIMNIECĪBAS NOZARES

RAŽOTĀJAS

LAUKSAIMNIECĪBĀ UN 1935. G. ██████████ - 65

MEŽSAIMNIECĪBĀ 1973. G. ██████████ - 21

RŪPNIECĪBĀ UN 1935. G. ██████████ - 17

CELTNIECĪBĀ 1973. G. ██████████ - 40

TIRDZNIECĪBĀ 1935. G. ██████████ - 6

1973. G. ██████████ - 8

TRANSPORTĀ UN 1935. G. ██████████ - 3

SAKĀROS 1973. G. ██████████ - 9

NERAŽOTĀJAS

IZGLĪTĪBĀ UN VESE- 1935. G. ██████████ - 3

LĪBAS KOPŠANĀ 1973. G. ██████████ - 14

ADMINISTRĀCĪVĀ UN 1935. G. ██████████ - 3

DROŠĪBĀ 1973. G. ██████████ - 3

PĀRĒJĀS 1936. G. ██████████ - 3

1973. G. ██████████ - 5

1935. G. - NEATKARĪGAJĀ LATVIJĀ
1973. G. - PADOMJU LATVIJĀ

Druvā iemu, druvā teku,
 Druvā man visi prieki:
 Druvā man saule lēca,
 Druvā saulē norietēja.

T. dz.

Lauksaimniecība

Lauksaimniecība atkarīga no *klimata* un *augšnes*. Latvijas *klimats* nav sevišķi labvēlīgs lauksaimniecībai. Vasaras ir īsas un vēsas. Zeme ir sasalusi caurmērā četrarpus mēnešus gadā. Visi lauku darbi jāveic apmēram sešu mēnešu laikā.

Arī nokrišņu sadalījums pa mēnešiem nav izdevīgs. Pavasaros maz līst, tāpēc labība jāsēj agri, kamēr zemē vēl ziemas mitrums. Vasarā un rudenos, kad jānovāc raža, darbu kavē biežais lietus. Toties labi aug lopbarības augi un sakņaugi.

Augsne ir zemes virskārta, kur augi laiž saknes un ņem barības vielas. Vislabākā, tā sauktā, pārskālotā māla augsne ir Zemgales zemienes dienvidu daļā. Citur augsne ir ar dažādu māla saturu. Mazauglīgi smiltāji ir Piejūras zemienē un citur. Latvijā augsne bieži cieš no pārmērīga mitruma, tāpēc tā jānosusina.

Neskatoties uz visu iepriekš teikto, latviešu lauksaimnieki, zemi rūpīgi kopdami un mēslodami, ieguva no tās labas ražas, kas arvienu palielinājās.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kas bija brīvās Latvijas iedzīvotāju galvenā nodarbošanās?
2. Kas ir okupētās Latvijas iedzīvotāju galvenā nodarbošanās?
3. No kā atkarīga lauksaimniecība?
4. Kas ir augsne?
5. Kurā Latvijas apgabalā visauglīgākā augsne?
6. Kas jādara, lai augsnes uzlabotu?

Kāds prieks paša sētā
Nu teku ir mit!
Kāds prieks paša tīrumā
Vagu ir dzīt!

V. Plūdonis

Agrārreforma un saimniecību lielums

Priekš 1. pasaules kara Latvijā gandrīz puse zemes (48%) piederēja muižniekiem, bet zemniekiem tikai divas piektdaļas (39%) (skat. tabulu 136. lpp.). Muižnieki visvairāk bija vācieši.

Ar Kurzemes 1817. un Vidzemes 1819. g. zemnieku brīvlaišanas likumiem par visas Latvijas privātās zemes īpašniekiem kļuva 1250 muižnieku dzimtas. Par zemes lietošanu zemniekiem bija jāiet strādāt muižas laukos (jāpilda klaušas). Tikai pēc 1861. g. zemniekiem bija atļauts savas mājas no muižniekiem iepirkt īpašumā. Līdz agrārreformai 1920. g. muižniekiem jau bija atpirkti 39% Latvijas zemes. Muižniekiem tomēr vēl piederēja 1299 muižas, caurmērā 2430 ha platībā. Zemnieku sētas caurmēra lielums bija tikai 43 ha (caurmēra muiža bija apmēram 55 līdz 60 zemnieku sētu lielumā).

Pēc Latvijas valsts nodibināšanas bija daudz bezzemnieku, kas kāroja „savu kaktiņu, savu stūrīti zemes”. Tāpēc Satversmes Sapulce ķērās pie agrārreformas (zemes īpašumu pārkārtošanas), un 1920. g. izdeva likumu par valsts zemes fondu. Valsts zemes fondā ieskaitīja privātās muižas, kā arī bijušos valsts īpašumus, mežus un ūdeņus, kopā apm. 3 400 000 ha jeb apmēram 51,5% Latvijas kopplatības. Valsts īpašumā paturēja mežus, ūdeņus, vēsturiskas un dabas jaukumiem, kā arī apakšzemes bagātībām apveltītas vietas.

No valsts zemes fonda piešķīra pieprasītājiem zemi īpašumā.

Pavisam ar agrārreformu piešķirta zeme:

Brīvības cīnītājiem un to piedertņiem	33 700 personām
Agrākajiem rentniekiem	40 000 personām
Citiem bezzemniekiem	71 000 personām
Kopa	144 700 personām.

Kopā ar ģimenes locekļiem gandrīz pusmiljons latviešu kļuva par zemes īpašniekiem. Radās tā sauktie jaunsaimnieki. Piešķirtās saimniecības nedrīkstēja būt lielākas par 22 ha, bet visvairāk piešķīra 10 līdz 20 ha lielas zemes platības.

Priekšroka, zemi pieprasot, bija Lāčplēša ordeņa kavalieņiem, citiem brīvības cīnītājiem un to ģimenes locekļiem, kara invalīdiem un 1. pasaules kara strēlniekiem.

Par piešķirto zemi bija jāmaksā neliela atlīdzība: 10 līdz 20 lati (apm. 2 līdz 4 dolāri) par hektāru, kas bija jānomaksā 41 gada laikā.

Kara invalīdi saņēma zemi par puscenu vai par velti, atkarībā no ievainojumu smaguma.

Lai jaunsaimniekiem atvieglotu dzīves uzsākšanu, tad pirmos piecus gadus tos atbrīvoja no nodokļiem. Ēku celšanai tiem izsniedza būvkokus no valsts mežiem par vienu piektdaļu no to vērtības.

Bijušajiem zemes īpašniekiem atstāja 50 līdz 100 ha lielu neatņemamu daļu.

Latgales zemnieki līdz agrārreformai dzīvoja sādžās. Sādžu zeme bieži bija sadalīta šaurās strēmelēs, ko bija grūti apstrādāt. Tāpēc sādžu zemnieki bija nabadzīgi. Sādžu zemi sadalīja tā sauktās viensētās. Pavisam Latgalē sadalīja 4600 sādžas, radot 68 000 viensētas. Zemnieki ar to bija ļoti apmierināti, jo viensētās varēja labāk saimniekot.

Pēc agrārreformas lauku saimniecību skaits Latvijā dubultoījās:

1920. g. Latvijā bija 142 000 lauku sētas

1935. g. Latvijā bija 276 000 lauku sētas

Agrārreforma deva šādus labumus:

1. Apmierināja bezzemnieku ilgās savas zemes.
2. Novērsa bezdarbu.
3. Palīdzēja ražot uzturu iekšzemes tirgum un eksportam (sviestu, bēkonu).

Pēc agrārreformas Latvija kļuva par mazzaimniecību zemi, kur saimniecību lielums bija līdz 20 ha. To bija vairāk nekā puse no visu saimniecību kopskaita. Mazzaimniecības apstrādāja to īpašnieki kopā ar ģimenes locekļiem. Videjās saimniecības bija ar platību no 20 līdz 100 ha. Tādu visvairāk bija Zemgalē. To apstrādāšanai nepieciešams algots darba spēks.

Pavisam maz Latvijā bija lielsaimniecību ar vairāk nekā 100 ha platību. Tās pa lielākai daļai bija valsts parauga saimniecības.

Komunisti sagrāva Latvijas agrārreformas ieguvumus. Tie atņēma lauksaimniekiem visu zemi, izsludinot to par valsts īpašumu. Nodibināja kolhozus (kopsaimniecības), kuņos piespieda iestāties bijušos zemes īpašniekus. Reizē ar to tiem atņēma lopus, mašīnas, darba rīkus, kas kļuva par kolhozu īpašumu. Daudzus lauksaimniekus (ap 50 000) 1949. g. izsūtīja uz Sibīriju, kur daudzi miruši un no

kurienes tikai retais atgriezies. 1973. g. Latvijā bija 556 kopsaimniecības jeb kolhozi un 235 padomju saimniecības jeb sovhozi.

Kolhozu vidējā platība 1972. g. bija 2570 ha, bet sovhozu — 4100 ha (salīdzini ar muižu platību priekš agrārreformas). Kolhoznieki un sovhozu strādnieki ir šo komunistu muižu kalpi, kam tanis jānostrādā zināms dienu skaits gadā. Par savu darbu tie saņem atalgojumu naudā un produktos.

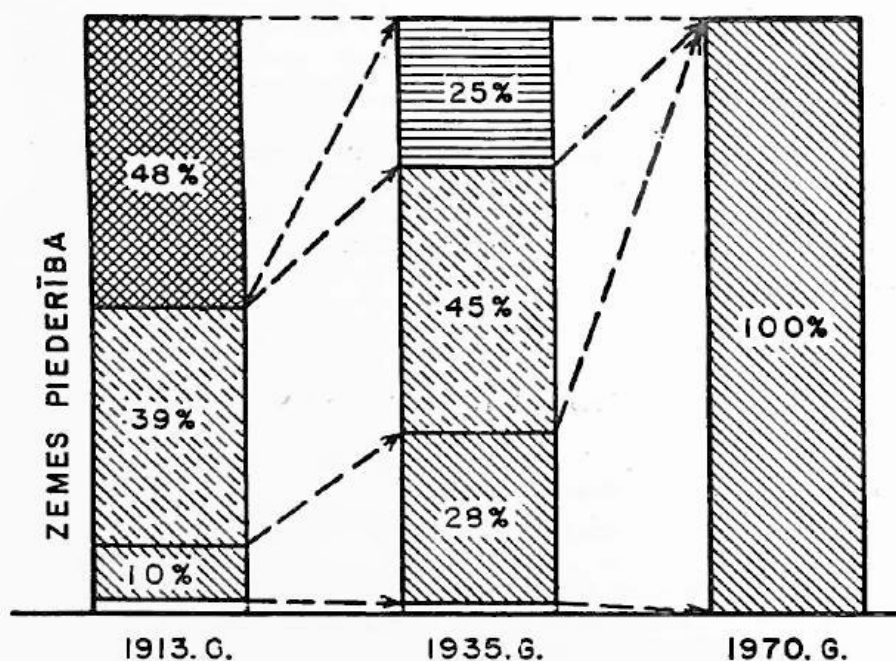
Kolhoznieku personīgā lietošanā atstāj ap ½ ha tā sauktās „piemājas zemes”, tur atļauts audzēt saknes, turēt vienu govī, vienu cūku, dažas aitas un putnus. Daļa no piemājas zemes ražas jānodod valstij, pārējo var paturēt paši vai pārdot.

Jaunus dalībniekus kolhozā uzņem kolhoznieku sapulce. Tā arī izslēdz kolhozniekus, pie kam konfiscē viņu ieguldījumu kolhozā. (ēkas, zemi, lopus, mašīnas u. c.). No Sibīrijas izsūtījuma atgriezušos latviešus bieži neuzņēma par kolhozu biedriem, liedzot tiem darbu un maizi.

JAUTĀJUMI ATKARTOŠANAI

1. Kādas zemes ieskaitīja valsts zemes fondā?
2. Kam piešķīra jaunsaimniecības.
3. Kādu zemi valsts paturēja savā īpašumā?
4. Kam bija priekšroka, zemi pieprasot?
5. Cik lielu platību atstāja bijušajiem īpašniekiem?
6. Kā Latvijas valsts atbalstīja jaunsaimniekus?
7. Kādus labumus deva agrārreforma?
8. Kam pieder zeme okupētajā Latvijā?
9. Kādu atalgojumu saņem kolhoznieki par savu darbu kolhozā?
10. Kas ir „piemājas zeme”?

KAM PIEDER ZEME LATVIJĀ?

- - MUIŽNIEKU MUIŽAS (VĀCU)
- - VECSAIMNIEKU ZEME (LATVIEŠU)
- - VALSTS ĪPAŠUMI
- - JAUNSAIMNIEKU ZEME (LATVIEŠU)
- - PĀRĒJĀ ZEME

Pašu zeme

Un tad viņi gāja apskatīt savu jauno saimniecību: Indriķis kā zinātais lepns, Aina patīkami uztraukta, mazo Uldi paņēmusi uz elkoņa un iekārusi lakatā kā šūpolēs.

„Te nu ir robeža,” Indriķis teica un novilkā ar vienu roku uz rītiem, ar otru uz vakariem. „Redzi tur tos stabiņus? No turienes iet robežas tur, un tad atkal tā, un tad aizstiepjas aiz kalna purvā, līdz pat ezeram. Es tev taču esmu teicis, ka mums pienāk prāvs gabals ezera?”

„Viņi gāja tālāk un sāka pamazām pacelties kalnā.

„Te nu ir — labāk sakot būs — mūsu labākais tīrums. Tik lēni nolaidens uz dienvidu rītiem, ka neviena grāviša nevajaga. Re, jau tagad tik sauss, ka varētu kaut šodien art. Bet vēl mēs aprunāsimies ar tēvu. Man liekas, mēs zemi šovasar daudz nemocīsim. Mums visa vēriba jāpiegriež ēkām. Ko mēs bez mēsliem no zemes varam cerēt? Lai šogad vēl aug zāle. Uz rudeni tad aparsim un nākošā pavasarī sāksim kā nākas. Varbūt mēs nopērkam vēl otru zirgu un otru pāri govju. — Bet kāpsim vēl augstāk.”

Viņi kāpa ieslīpi pa labi iemītu teku, un drīz bija aizsnieguši kalna virsu.

Vispirms Aina gribēja redzēt, cik tālu tēvs bija ticis ar būvi. Sarunā viņš bija tikai pasmaidījis un teicis, — kad aiziešot, tad redzēšot. „Nu paskaties tikai, Aina!” Indriķis, pa gabalu ieraudzījis glīto ēku, iesaucās. „Vai tā nav māja?”

Zem tumšā egļu zājuma, saules dzeltenīgi apspīdēta, līdzīga pilsētu pagalmos celtiem malkas šķūņiem, stāvēja jaunā kūts un klēts un istaba. Vienkāršās, no dēļiem sasistās durvis kūtij bija tikai pievērtas, bet istabas gals bija aizslēgts. Viņi piegāja un paskatījās pa lodziņu. Tur iekšā bija balta dēļu grīda un saslieti šādi tādi koki, aptēsti un noēvelēti. Tad viņi apsēdās piesaulē un aizrunājās tālā nākotnē. Aina gribēja kaut šodien pat jau pārvākties uz šejieni ar visu dzīvi, kur te tāda skaista istabiņa.

Pēc J. Jaunsudrabiņa „Jaunsaimnieks un velns”

Vēstule no Latvijas

1956. gada 17. jūnijā

... Sarkanos manu draugu vairs nav, tie 1949. gadā pārcēlās¹ uz Krieviju. Palika mājas tukšas. Tagad raksta, ka gribot braukt atpakaļ. Ari Ērgļu radi — Kārlis, Olga, Vilma — aizbrauca uz Krievzemi. Viņu mājas nopostītas. Palicis tikai plīks zemes gabals, kas nu sāk aizaugt kokiem. Gaidām no plašās dzimtenes ekskursantus mājā.

Arturs Plaudis, „Mirusie apsūdz”

¹Lai kontrole ārzemju vēstuli neaizturētu, deportācijas tajā apzīmētas ar vārdiem „pārcēlās”, „aizbrauca”. Deportētie nosaukti par „ekskursantiem”.

Kolhoza cūkkopji

Elza Gulbe — 20 gadu stāžs.¹ Fricis Gulbis — 10 gadu stāžs. Cūkkopji Dubju fermā. Strādā tikai divi vien. Katru mēnesi nodod valstij 200 cūciņu, gadā — 2400 galvu. (Ko tā' rajonā — pārējie pie tūkstoša netiek, citam ar 500 600 pietiek!) Kur tas āķis slēpjas, es gribu zināt. Gulbis fermā pašlaik viens pats. Nu tādā veidā, viņš saka. Jāizmanto pēdējā iespēja. Pirmais — barība. Domā, kas tur nu — cūka. Bet viņas ir smalkas kā princeses. Ja ūdeni neuzkarsē, iemaisa tāpat aukstā un tā vairākas dienas vienā steigā, ceturtajā piektajā dienā jau redz — nav tas. Ja labu, sasmalcinātu barību iedod, ar aci var redzēt, ka cūkas plaukst. Mēs jau laiku nežēlojam, lai tikai precīzi būtu. Vai ja palaižas un kūti neiztīra vai aizmirst ventilatoru ieslēgt, viņam ir karsti, viņas iet gulēt mēšlos, neguļ vairs savā vietā. Nav vairs koptas. Un tā visu laiku jāuzmana. Gadiem cauri.

Elza jau divdesmit gadus. Svētdienās, vārda dienās, dzimšanas dienās un svētkos. Arī ar visu temperatūru jānāk uz kūti, divi vien mēs esam. No rīta piecos iekur katlu. Kamēr tas sīst, var paspēt izmazgāt vienu kūti (mums ir divas). Sieva pa to laiku mājā taisa dēlam brokastis, izlaiž to darbā, apkopj gotiņu un nāk šurp. Tad mēs samaļam biešu lapas. Pa to laiku ūdens ir uzkarsēts, laiž to maisītājā, applaucē miltus. Ap septiņiem sākam barot. Kad viena kūts ir sabarota, jāsāk gatavot un barot otra kūts. Un tad jāsāk tīrīt pirmā kūts, jāmazgā, jāsuoknē mēsli laukā. Ap desmitiem tas ir padarīts un jāsāk ūdens karsēšana otrai barošanai. Tad aiziet mājā paest, atvelk kādu stundiņu elpu un nāk atkal uz barošanu. Ap septiņiem, astoņiem beidz. Pa vidu vēl kādi sīki remontī, kāda blīve jāieliek. Dažreiz pašam jābūt elektrīkim. Ja nu nodziest elektrība? Ar rokām taču tās nepieēdināsi. Klieudz, ka jumti ceļas nost. Tik tekoši iet laiks, ka to nemaz nevar pateikt. Nav jau tikai ferma vien. Sēšana, ravēšana, tad siens nāk, tad jānovāc ogas, ķirši, avenes. Ir jau skaisti strādāt, cilvēks jau darbu mīl, saka Gulbe. Bet jūs nevarat iedomāties, cik ārkārtīgi grūti ir kopt lopu, kad viņš ir izsalcis. Viņi jau nevis prasa, bet klieudz, jātur ausis ciet. Vētra atkal uz elektrību stabus, nāku mājās: nevienam nesāp sirds, man sāp sirds. Lopi stāv neēduši. Viņi katrs savā mājā apkopj savu lopiņu, mani stāv neēduši. Tā satrauc nervus, tā birst asaras! Divdesmit gadus tikai nostrādāju, un nervi beigti, pēc katra gadījuma tā birst asaras. Kad nedabū nemaz izklaidēties, tad negribas nemaz domāt. Un vecais atkal: arī čīkst. Un nav jau nekad tā, ka nekas nenotiek.

Apnik arī, saka Fricis. Pastāvīgi tu esi tāds aplijis un vecās drēbēs jāstaigā. Un netrā gaisā.

Reizēm es piespiežos pie žoga, aizveru acis un vairs nevaru! Es saku vīram: vai nu jālikvidē visa iedzīve, vai kas. Ielaiž tās vitamīnsprīces — nekā. Ritkli žņaudz no sāpēm. Vietējie feldšeri² nevar pateikt. Rajonā teica: gūžu locītavu deformācija. Vesela jau es vairs nekad nebūšu. Nu, vēl palicis tikai viens gads. Bet priekšsēdētājs saka: Kas tevi, Elza, laidīs pensijā . . .

¹Stāžs — nostrādātais laiks.

²Feldšers — sanitārs, ārsta palīgs.

Ko jūs gribētu, ja jums būtu brīvs laiks?

Gribētu paskatīties savu zemi, skaistākās vietas. Siguldu . . . Kādu tepat skaistu ezeru . . .

Imants Ziedonis, „Kurzemīte”

Piemājas zemīte kolhozā

Bitte ir pārliecināta, ka kolhozā ir laika rezerves kultūras darbam, tikai neviens tās nepalīdz uzmeklēt un neizmanto. Un tā sākas atkal viens bistams atpakaļgājieni: kolhoznieks kļūst atkal par tādu kā jaunsaimnieku. Ne jau tā tā nelaipe, ka viņam pieder 0,5 hektāri aļamzemes un 1,3 hektāri pļavas personiskajā lietošanā, bet tā, ka viņš atkal pārvēršas par šīs zemītes kalpu, viņš pats nonāk šīs zemītes lietošanā, tā viņu izmanto un nolieto, paņem viņa laiku. Un nav neviena, kas parādītu citas laika izmantošanas iespējas.

Imants Ziedonis, „Kurzemīte”

Izslēgšana no kolhoza

Sākās siltas ziedu mēneša dienas. Agros rītos kautri iekūkojās dzeguzes. Pēc lapu lietus kokiem plauka pumpuri. Un zeme gaidīja sēklu.

Bet lauksaimniecības arteļa¹ laudim bija svarīgākas rūpes. Abās pusēs kantoņa durvīm bargs paziņojums sauca uz pilnsapulci. Dienas kārtībā tikai viens punkts — kulaku² izslēgšana.

Drīz kantoņa telpas jau ļaužu pārpildītas. Durvis atvērtas, cilvēki vēl drūzmējas priekšnamā. Apsūdzētiem nolikts atsevišķs sols. Tur jau sēž abi Mežmāju saimnieki, arī Marta atnākusi no tālās teļu farmas. Cilvēki vēl arvien nāk, šī ir ļoti svarīga pilnsapulce.

Tad paveras blakus durvis un viņi nāk: abi rajona partijas komitejas sekretāri — pirmais un trešais, kā arī rajona izpildkomitejas priekšsēdis, vīrs ar sirmām ūsām un baltiem matiem. Augstos biedrus pavada lauksaimniecības arteļa valdes priekšsēdis, valdes un revīzijas komisijas locekļi, aktivisti. Partorgs³ saudzis tista slimo kaklu vilnas lakatā. Pakalpīgas rokas noliek vēl vienu solu, uz tā augstā tiesa svinīgi apsēžas. Kaut kur malā piespiežas brigadieris.⁴

¹Lauksaimniecības arteļis — kopsaimniecība jeb kolhozs.

²Kulaks — turīgs zemnieks.

³Partorgs — komunistu partijas pārstāvis kolhozā, rūpniecā u. t. t.

⁴Brigadieris — strādnieku grupas jeb brigādes vadītājs un uzraugs.

Vārds mājas saimniekam, kolhoza valdes priekšsēdim. Viņš strauji pieceļas un apstājas pie runātāju galda.

„Es nožēloju, biedri, ka mūsu modrības trūkuma dēļ mūsu kolhozā ir iekļuvuši tautas ienaidnieki. Bet ar padomju patriotu un partijas komitejas palīdzību visi kulaki beidzot ir atmaskoti. Šie parazīti ir jāizskauž no mūsu vidus, lai istie darba zemnieki ar prieku un sajūsmu varētu art tālāk kopējo vāgu. Tādēļ es uzaicinu visus aktīvi piedalīties, lai ar likuma spēku mēs varētu atbrīvoties no liekžēiem un tautas ienaidniekiem!”

Priekšsēdētājs brīdi ieskatās papīru kaudzē, to pacilā, tad svarīgi turpina: „Piemēram, Jēkabs Mežmalis! Viņam piederējusi lauku saimniecība. Pilsētā viņa īpašumā bijusi māja un veikals. Mēs gribam dzirdēt, kā viņš attaisnosies padomju darba ļaužu priekšā. Vārds Jēkabam Mežmalim!”

Vainīgais strauji pietrūkstas kājās un nostājas norādītā vietā. Viņš atvaira uzbrukumu ar skaidriem, noteiktiem vārdiem — pēc punktiem: „Māja laukos? Jā, zemes platība piecpadsmit hektāru, tātad puse no atļautās normas trīsdesmit hektāriem! Izvedot padomju Latvijas zemes reformu, mana saimniecība netika skarta. Bez tam visiem zināms, kā es šo zemi ieguvu. Tā ir manas sievas godīga mantojuma daļa, atdalīta no viņas tēva mājām. Ar pilntiesīga notāra palīdzību jaunsaimniecība ir ievesta zemes grāmatu nodaļas aktīs uz manas sievas vārda. Te ir noraksts, dokumentārs pierādījums!” Un Mežmaļu Jēkabs sviež uz galda apzīmogoto papīru, vēl piezīmēdams: „Agrāk, kamēr nebija iegādāts inventārs un uzcelta pirmā ēka, mēs zemi izrentējām, tas arī visiem zināms. Otrkārt, mana māja pilsētā nav nekāds nams, kurā var izīrēt dzīvokļus. Tā vēl arvien tur stāv, to visi var redzēt, maza vienstāvu ēcīna. Ja tā tāda nebūtu, tad sen jau būtu nacionalizēta. Treškārt: Veikals? Neesmu bijis tik bagāts, lai kļutu par veikala īpašnieku. Es esmu gan veikala strādājis, esmu pierādījis savu godīgumu, tādēļ iecelts par tā vadītāju; bet visu laiku esmu strādājis kā algots darba spēks. Man algota darba spēka nekad nav bijis, es pats esmu izmantots. Tos dažus aņamzemes, pļāvu un ganību hektārus mēs ar sievu apstrādājām paši saviem spēkiem. Vispār, tā nav mana māja, sauciet pie atbildības manu sievu, kādēļ viņa tēva mantojumu pieņēma! Lūk, tāds es esmu budzis un kulaks, biedri priekšsēdētāji un sekretāri! Esmu nesavtīgi strādājis pagatnē, ar sajūsmu atbalstījis sociālistiskās kolektīvizācijas sistēmu, esmu labprātīgi nodevis koplietošanā inventāru, divus zirgus, sešas bišu saimes, pats savu un savas sievas darba spēku. Es lūdzu pilnsapulci paskaidrot, kur ir mans noziegums?” Mežmaļu Jēkabs atgriežas pie apsūdzēto sola un strauji apsežas.

Kolhoza valdes priekšsēdis apmulsis pacilā Mežmaļu zemes grāmatu dokumentu, tad nosviež to sāpus, palokās pret viesu solu un krievu valodā jautā: „Vai biedram partijas pirmajam sekretāram būtu šajā lietā kāds vārds ko teikt?”

Pirmais sekretārs tūlīt uzlec kājās un dūres mētādams sāk krievu valodā kliegt. Viņa dusmas ir straujas un bargas. Kantora telpā iestājas sastindzis klusums. Latviešu zemnieki saprot tikai atsevišķus vārdus: buržujiskie nacisti, fašistu kalpi, sapuvušā šķira, reakcionārie kulaki — !

Tikpat pēkšņi kā sākusies, dusmu lavīna nobrūk, pirmais sekretārs apsēžas. Valdes priekšsēdis aicina pilnsapulci izteikties. „Runājiet droši un atklāti!”

Telpā turpinās klusums. Neviena roka nepaceļas, neviens nenāk pie runātāju galdā.

„Lūdzu izteikties!” valdes priekšsēdis atkārtō. „Izsakiet savas domas atklāti, kā godīgi padomju patrioti!”

Atkal klusums.

„Tādā gadījumā mums jāizdara balsošana. Kas ir par Mežmaļa izslēgšanu no kolhoza, lai paceļ roku!”

Kas gan gribēs vēlreiz dzirdēt pirmā sekretāra dusmas? Kolhoznieku rokas viena pēc otras gausi, nedroši paceļas. Un rēķinvede protokolē: ar pilnsapulces vienbalsīgu lēmumu Jēkabs Mežmalis izslēgts no lauksaimniecības arteļa.

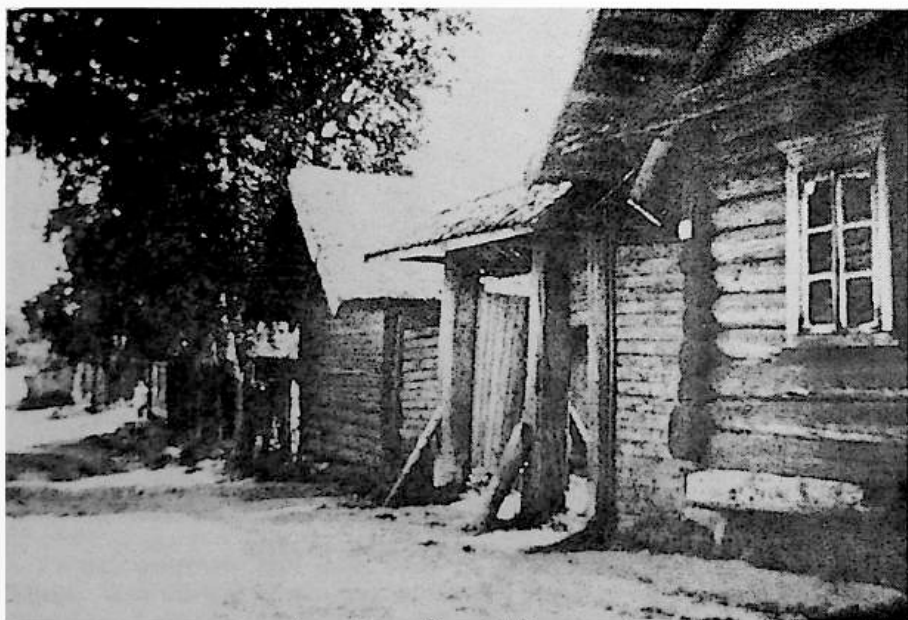
Alfreds Dzijums, „Gaidi mani”

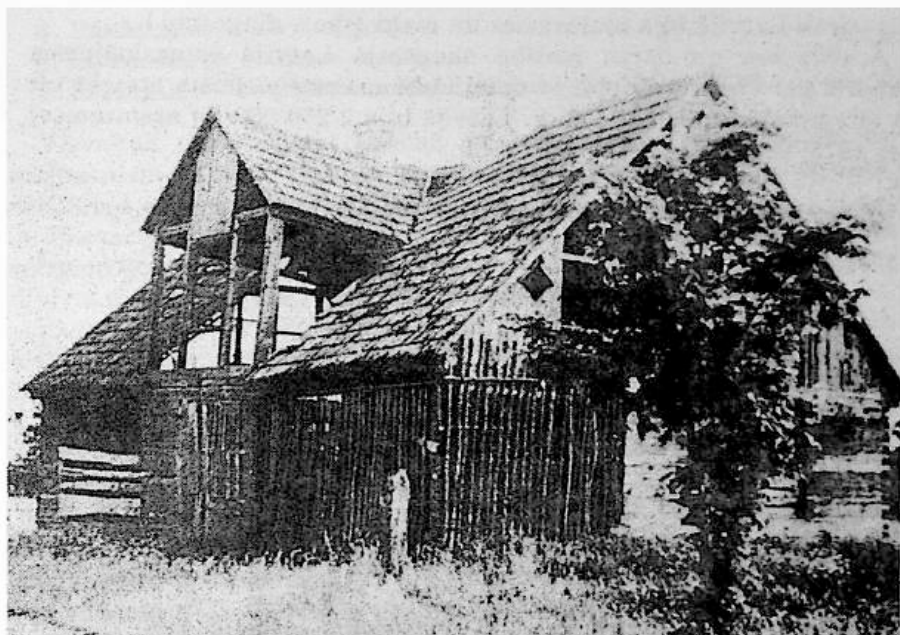
Jaunsaimniecība Rūķīši Sķības pagastā

Jaunsaimniecība

Iela Latgales sādžā priekš agrārreformas

Pēc deportācijas sabrūk jaunsaimnieka dzīvojamā māja

Sēju rudzus, sēju miežus,
Sēju auzas tīrumā;
Rudzi, mieži klaiņu glauda,
Auzas glauda kumelīņu.

T. dz.

Zemes kultūras, galvenie kultūras augi un to ražas

Pēc izmantošanas veidiem Latvijas zeme iedalāma šādās kultūrās:

1. Aņamzeme un dārzi.
2. Pļavas un ganības.
3. Meži un parki.
4. Nederīga zeme, purvi, ūdeņi.

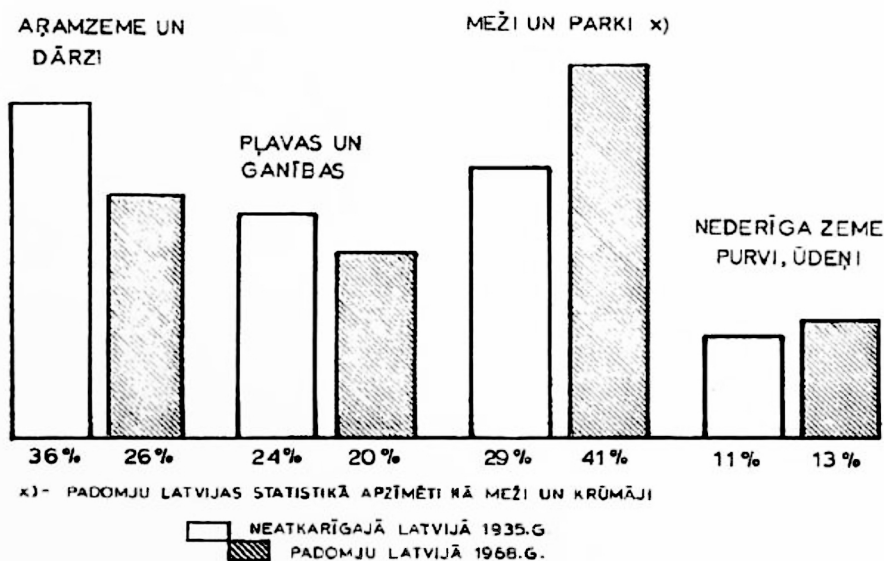
Neatkarīgajā Latvijā bija daudz iekoptas zemes, salīdzinot ar kaimiņu zemēm. Aņamzemes un dārzu visvairāk Zemgalē un Latgalē.

Visvairāk Latvijā bija aŗamzemes un meŗu (skat. diagramu).

Aŗamzemes un dāŗu platība okupētajā Latvijā samazinājusies gandrīz par vienu trešdaļu, jo daudz labas zemes aizlaists atmatā un tā aizaugusi krūmiem: 1939. g. Latvijā bija 2 260 000 ha aŗamzemes, bet 1973. g. tikai vairs 1 600 000 ha.

Pārmaiņas zemes izmantošanā rāda tabula.

ZEMES KULTŪRAS NEATKARĪGAJĀ UN PADOMJU LATVIJĀ

Galvenie kultūras augi (ko audzē Latvijā?)

Kultūras augi ir tie augi, ko cilvēki dēsta un kopj savām vajadzībām. Bez šādas kopšanas tie neaug. Pretstatā tiem ir savvaļas augi, kas aug savā vājā bez cilvēku kopšanas.

Latvijā audzē šādus galvenos kultūras augus:

1. Labības — auzas, rudzus, mieŗus, kvieŗus.
2. Sakņaugus — kartupeļus, cukurbietes, burkānus, kāļus, kāpostus, bietes, sīpolus, gurķus u. c.

3. Pākšaugus — zirņus, pupas.
4. Šķiedraugus — linus, kaņepes.
5. Zāļaugus — āboliņu, timotiņu, kukurūzu u. c.

Visvairāk neatkarīgajā Latvijā sēja *auzas*, ko izbaŗo lopiem un mājputniem. Tagad Latvijā auzu raŗas trīskārtīgi samazinājuŗas, salīdzinot ar neatkarīgo Latviju.

Vissvarīgākā maizes labība ir *rudzi*. Rudzu sējumu platība samazinājusies tagadējā Latvijā uz pusi, arī kopraŗa kļuvusi gandrīz divreiz mazāka, tāpēc rudzu maizei nepietiek paŗu labības.

Kvieŗus visvairāk sēj Zemgalē. No kvieŗu miltiem cep baltmaizi un daŗādus cepumus. Tikai ap 1970. g. okupētajā Latvijā sasniegtas neatkarīgās Latvijas kvieŗu raŗas.

Mieŗus izlieto gan cilvēku uzturam (putraimi, grūbas), gan alus dariŗanai, gan arī lopbarībai. Tagad Latvijā mieŗu sējumu platības palielinājuŗas, tāpat raŗas.

Lini ir Latvijas rūpniecības augs. Līnu šķiedras lieto audumiem, bet no sēklām spieŗ eļļu. Visvairāk līnu audzē Latgalē. Līnu šķiedru un sēklu raŗošana okupētajā Latvijā samazinājusies piekārtīgi.

Kaņepes audzē tikai daŗos Vidzemes apvidos. No kaņepju sēklām iegūst kaņepju sviestu, no šķiedrām vij auklas un virves.

Kartupeļi ir visvairāk izplatītais sakņaugs Latvijā. Tos lieto uzturam, lopbarībai, no kartupeļiem gatavo cieti jeb stērkeli, no tiem arī dedzina spirtu.

Okupētās Latvijas kolhozi un sovhozi nespēŗ iedzīvotājus ar kartupeļiem apgādāt. Kolhozieki no savas piemājas zemītes dod 61% no patēriņa.

Cukurbietes visvairāk audzē Zemgalē, jo tās vislabāk aug māla zemē. No cukurbietēm gatavo cukuru Jelgavas, Krustpīls, un Liepājas cukurfabrikās. Bieŗu lapas un sakņu graizījumus izbaŗo lopiem.

Cukurbieŗu raŗa pēckaŗa Latvijā ir nedaudz lielāka nekā bija brīvajā Latvijā. Tomēr, lai patēriņam pietīktu cukura, no Kubas ievēd jēlcukuru pārstrādāŗanai Latvijas cukurfabrikās.

Pārējās saknes un pākšaugus tirgum nevar sagādāt kolhozi un sovhozi. Kolhozieku piemāju zemītes raŗo ievērojamu daļu (65%) no tām (skat. tabulu 148. lp.).

Trīma zāļaugus — āboliņu, timotiņu, kukurūzu audzē lopbarībai. Kukurūzas graudi Latvijas klimatā nenogatavojas, tāpēc to plāuj skābbarībai. Zaļos lakstus sakapā un ieskābē ziemai. Kukurūzu Latvijā sāka plaŗāk audzēt tikai padomju varas laikā.

Sakņkopība un dārzkopība

Bez sakņu un augļu dārza, kāds bija katrā lauku sētā, saknes, ogas un augļus audzēja īpaši ap Latvijas lielākajām pilsētām, sevišķi Rīgas apkārtnē. Rīgas jūrmala pazīstama ar zemenēm, avenēm un citām ogām.

Okupētajā Latvijā lielāko pilsētu iedzīvotājus ar saknēm, augļiem un ogām galvenā kārtā apgādā ģimeņu dārziņu īpašnieki, kā arī kolhoznieki no savām piemājas saimniecībām.

Okupētajā Latvijā ap pilsētām plaši izplatība arī puķkopība.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kādas labības audzē Latvijā?
2. Kur labību visvairāk sēj Zemgalē? Kāpēc?
3. Kas ir galvenā maizes labība Latvijā?
4. Cik cukurfabriku Latvijā? No kā gatavo cukuru?
5. Kā izlieto kartupeļus?
6. Kur visvairāk sēj linus? Kā tos izmanto?
7. Kādus tīruma zaļaugus audzē lopbarībai?
8. Kas okupētajā Latvijā galvenā kārtā apgādā pilsētas ar saknēm, augļiem un ogām?
9. Sameklē un uzraksti, kādus augļus un ogas audzē dārzos!
10. Kādas ogas aug mežos un pļavās?

LATVIJAS GALVENĀS LABĪBAS

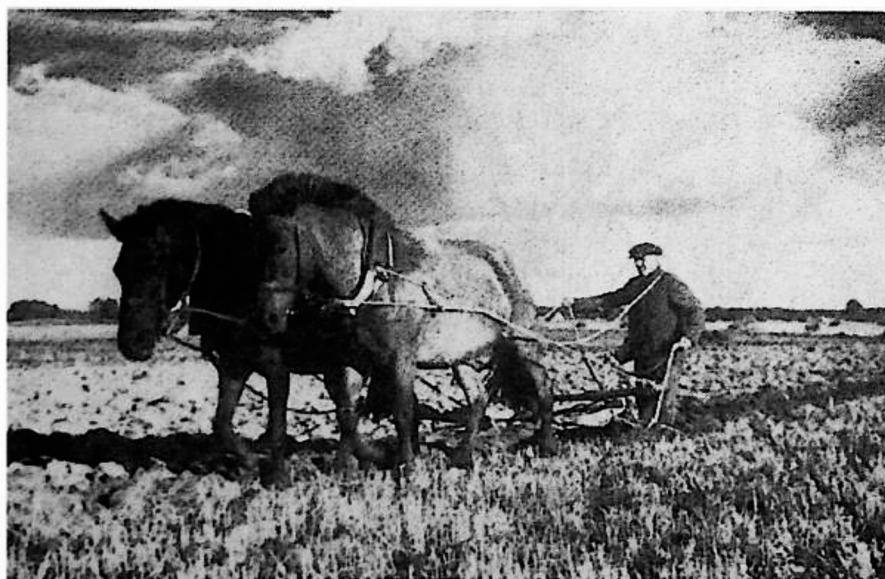
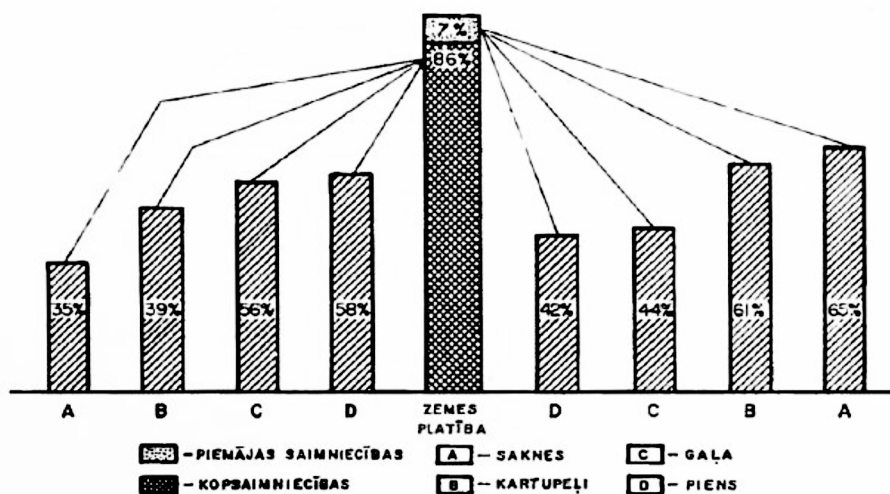
RUDZI

KVIEŠI

MIEŽI

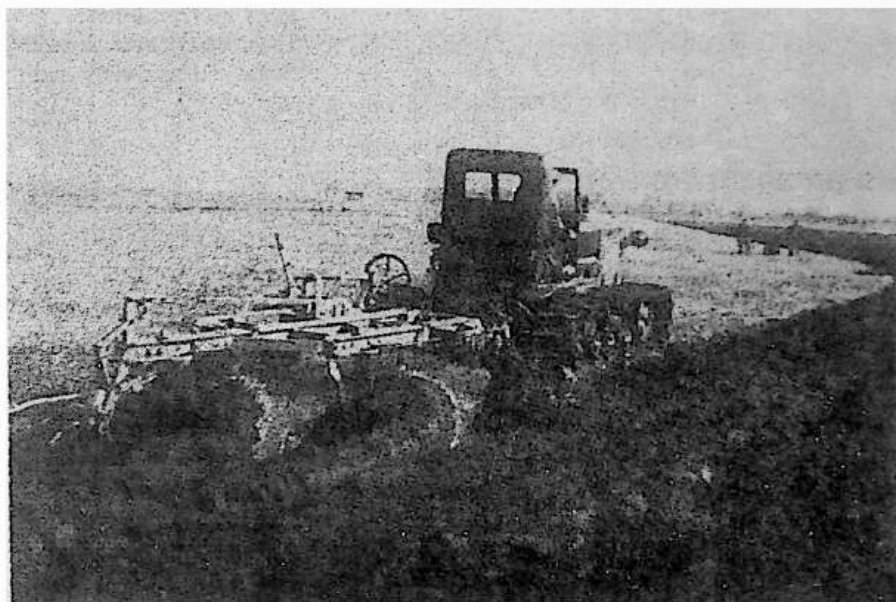
AUZAS

PADOMJU LATVIJAS KOPSAIMNIECĪBU UN PIEMĀJAS SAIMNIECĪBU PLATĪBA PROCENTOS UN TO RAŽOTIE PRODUKTI

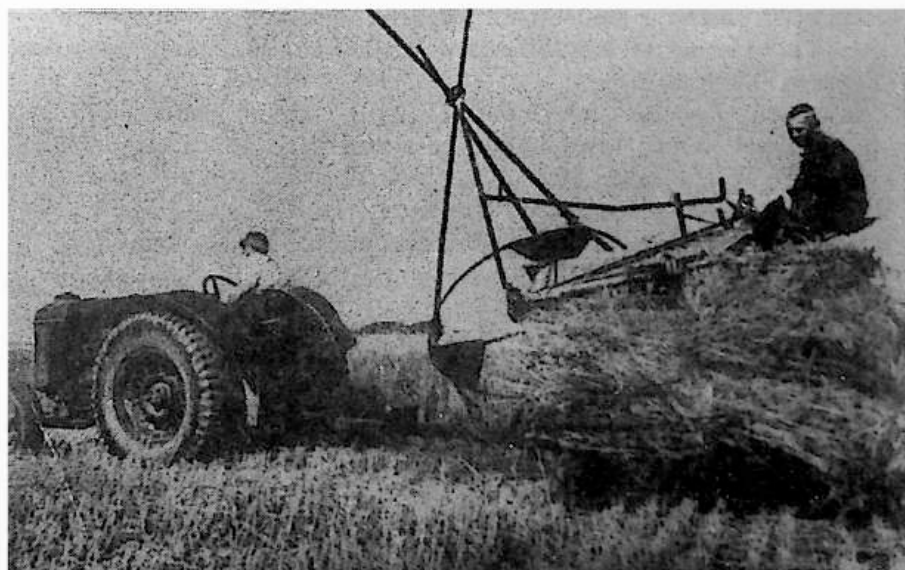

Aršana ar zirgiem

Aršana ar traktoru

Labības pļaušana ar kūlīšu sējēju

Kas kaitēja man dzīvot
 Diža meža malīņā:
 Pieci brieži man aŗami,
 Seŗas stirnas ecējamas.

T. dz.

Meŗi un meŗu kopŗana

Neatkarīgā Latvija bija bagāta meŗiem: tie aizņēma vairāķ nekā ceturto daļu (29%) no kopplatības. Meŗi aizņēma mazāķ auglīgus, īpaŗi smilŗainus un purvainus apvidus.

Pēķķaŗa Latvijā meŗu vairāķ — apmēram 40% kopplatības.

Tas tāpēķ, ka pēķ zemes nacionālizācijas un kopsaimniecību ierīķoŗanas daudz agrāķo tīrumu un pļavu netiek vairs kopti un aizaug ar krūmiem un meŗu.

Latvijas meŗos pārsvarā aug skuju koki. Tie aizņem apmēram divas treŗdaļas (67%) meŗu platības, bet lapu koki tikai vienu treŗdaļu (33%).

Skuju koki ir: priedes, egles un paeģļi.

Lapu koki ir: bērzi, ozoli, liepas, oŗi, apses, alkŗŗņi, ķļavas u. c.

Visvairāķ izplatītie skuju koki ir priedes, bet no lapu kokiem bērzi. Daudz prieŗu meŗu ir smilŗainajā Piejūŗas zemienē.

Skuju koki izaug 100 līdz 120 gados, bet lapu koki — apm. 60 gados. Tad tos vislabāķ cirst.

Okupētajā Latvijā samazinājies skuju koku daudzums, bet pieaudzis lapu koku, īpaŗi bērzu, procents. Tas tāpēķ, ka labāķos skuju koku meŗus stipri izcēŗt, bet izcirtumi un atmatas aizaug ar lapu kokiem un krūmiem (skat. tabulu 151. lŗ.).

Neatkarīgajā Latvijā 80% meŗu piederēja valstij, bet 20% — privātpersonām vai pašvaldībām.

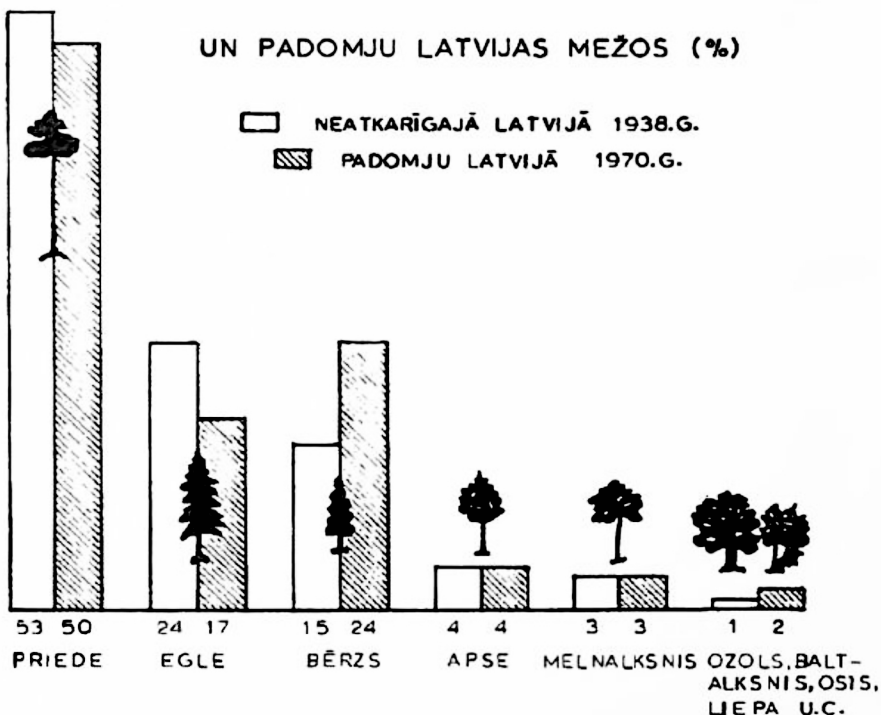
Tagad Latvijā tieŗā valsts pārvaldīŗanā ir 83% meŗu, bet kopsaimniecību (kolhozu) un padomju saimniecību (sovhozu) lietoŗanā 17%. Praktiski visi meŗi pieder valstij.

Bŗīvās Latvijas meŗu kopŗanu un izmantoŗanu pārzināja meŗniecības, ko vadīja meŗziņi un viņiem padotie meŗsargi. Tie norādīja izcēŗtamos meŗu gabalus (cirmsas), rūpējās par izcirsto meŗu apsēŗanu, koku slimību apķaŗoŗanu u. t. t.

Meŗziņi aprēķināja meŗu iķgada pieaugumu un izcēŗtamo platību. Lai meŗi neiznīķtu, drīķst izcirst tikai gada pieaugumu. Skuju kokiem tā ir 1/100 līdz 1/120 platības, bet lapu kokiem ap 1/60.

GALVENĀS KOKU SUGAS NEATKARĪGĀS LATVIJAS

UN PADOMJU LATVIJAS MEŽOS (%)

Izcirtos kokus izved pie ceļiem un upēm pludināšanai uz zāģtavām un ostas pilsētām eksportam. Latvijas koku eksports deva valstij ārzemju naudu (jeb valūtu), tāpēc Latvijas mežus sauca par mūsu tēvzemes „zaļo zeltu”.

Mežu atjaunošanai izcirtumos atstāj sēklas kokus, kas ar vēja palīdzību tos apsēj. Bez tam izcirtumos pavasaros apsēj koku sēklām vai tajos iedēsta divus līdz trīs gadus vecus kociņus.

Katru gadu visā valstī rīkoja tā sauktās mežu dienas, kad arī skolēni piedalījās koku dēstīšanā.

Mežiem liela nozīme valsts dzīvē. Tie dod:

1. Būvkokus ēku celšanai un malku kurināšanai.
2. Izejvielas fabrikām (no koka gatavo dēļus, mēbeles, darba rīkus, saplākšņus, sērkociņus, papīru u. c.).
3. Uzturu — ogas, sēnes, riekstus, medījumus.
4. Eksportpreci — koki neatkarīgajā Latvijā bija pirmajā vietā pēc izvedamo preču vērtības.

5. Darbu — koku ciršana, pludināšana, apstrādāšana, dēstišana u. c.

Bez tam meži dod apkārtnē skaistumu, tīra gaisu, tāpēc atpūtas nami un sanatorijas ierīkoti priežu mežos vai to tuvumā.

Meži ietekmē arī klimatu: tie aizkavē pārāk strauju sniega nokušanu un plūdus, aiztur vējus, īpaši jūrmalā.

Likums aizliedz cirst dabas pieminekļus: retus kokus (vecus ipatnējus ozolus, liepas, ives u. c.), skaistus parkus, gatves. Latvijā ir vairāki nacionāli parki: Gaujas leja Siguldā, Morica sala Usmas ezerā u. c. Tāpat ar likumu aizliegts cirst kokus kāpās, lai aizkavētu to ceļošanu.

Okupētajā Latvijā darbojas mežrūpniecības saimniecības, kas rūpējas par mežu bagātību izmantošanu un atjaunošanu.

Tagad Latvijas mežos pārsvarā jaunaudzēs un vidēja vecuma audzes. Tas izskaidrojams ar mežu pārmērīgo izciršanu, īpaši pēc 2. pasaules kara.

Kokmateriālus apstrādā zāgētavās Rīgā, Liepājā, Ventpilī un citur. Tos izved uz citām komunistiskajām republikām (Ukrainu, Poliju, Austrumvāciju), kā arī uz Rietumvāciju, Angliju un citām valstīm. Tāpēc bieži trūkst kokmateriālu vietējām vajadzībām. Rūpniecības atkritumi (dūmi, piesārņotie ūdeņi u. c.) bojā kokus un aizkavē to augšanu.

Latvijas mežos dzīvo diezgan daudz zvēru un putnu. Pazīstamākie meža zvēri ir: zaķi, lapsas, stīrnas, brieži, aļņi, lūši, vāveres, mežcūkas, caunas u. c. Pēckaņa Latvijā ievests plēsīgs zvērs — jēnotsuns, kas iznīcina meža zvērus un putnu pērkļus uz zemes.

Latvijas mežos dzīvo daudz putnu: dzeguzes, dzeņi, baloži, vālodzes, irbes, vanagi, rubeņi, medņi, pūces, cūruļi, stļi u. c.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kādu brīvās Latvijas platības daļu aizņēma meži? Kādu daļu okupētajā Latvijā?
2. Kādu daļu tagadējās Latvijas platības klāj meži?
3. Kupi koki (skuju vai lapu) pārsvarā Latvijas mežos?
4. Nosauc Latvijas skuju kokus!
5. Nosauc pazīstamākos Latvijas lapu kokus!
6. Kam piederēja brīvās Latvijas meži? Okupētās Latvijas?
7. Kas pārzināja un vadīja mežu izmantošanu un kopšanu brīvajā Latvijā? Okupētajā Latvijā?

8. Kā mežus atjauno?
9. Ko dod Latvijas meži?
10. Kur nedrīkst cirst kokus? Kāpēc?

Priedeglājs

Bēzu birztala ziemā

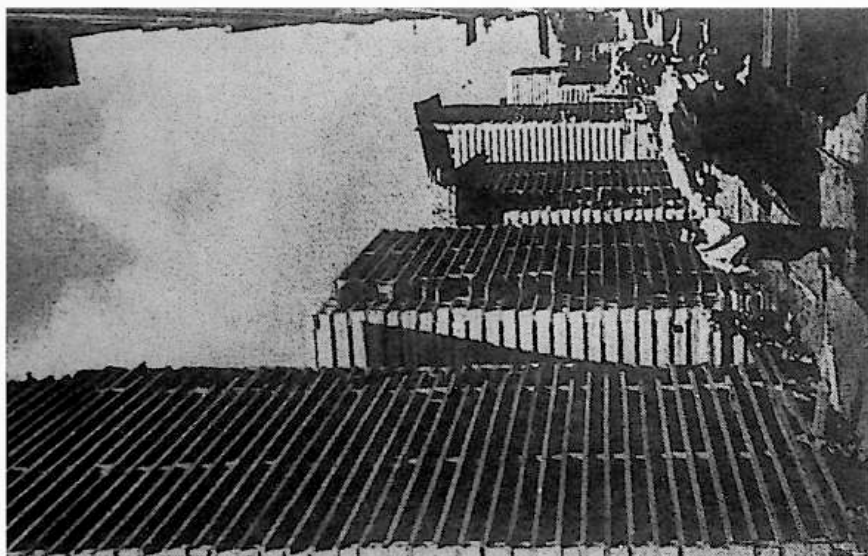

Cirsmā

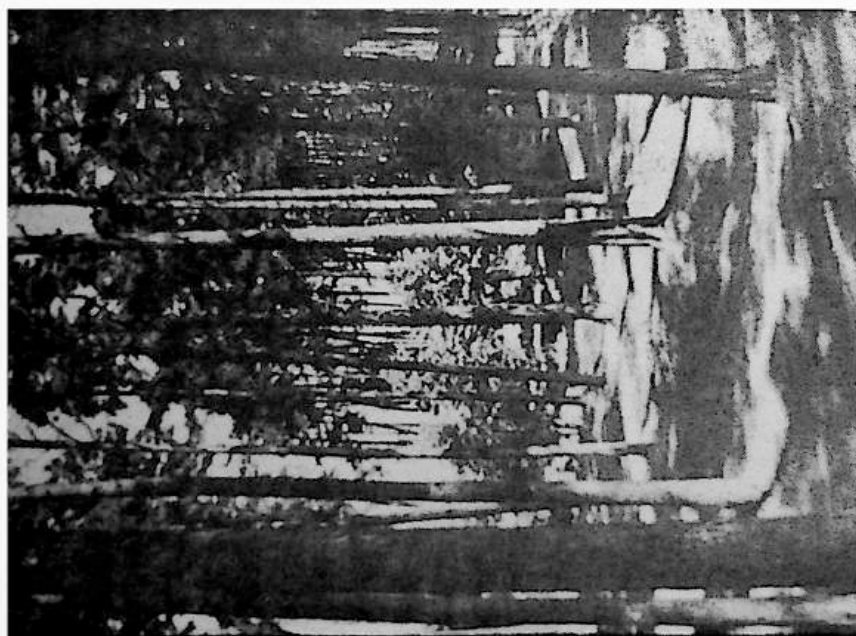

Ozola baļķi krautuvē

Eksportam sagatavotie koki zāģētavā

Sils (priežu mežs)

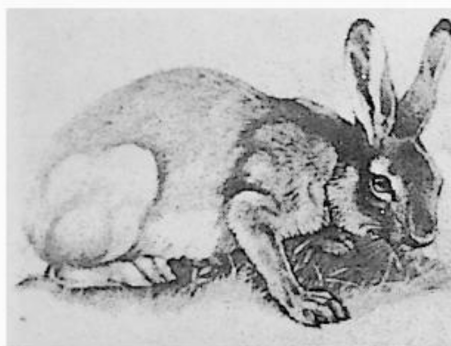

Plosti Gaujas un Daugavas kalnāli

Apmežots viršu klajums

PAZĪSTAMĀKIE LATVIJAS MEŽA ZVĒRI UN PUTNI

Zaķis

Lapsa

Stirna

Staltbriedis

Alnis

Lōsis

Mežcūkas

Mednis

Rubenis

Latvijas meži

... Pēc tam vecais Jonāss mazdēlu Mikiņu ņēma līdz medībās, un viņiem sākās pats jaukālais laiks. Tik skaists bija Latvijas mežs visos četros gada laikos, ka grūti nācās izšķirties, kad tas skaistāks — pavasara atmodā, vasaras smaržīgajās ēnās, rudens košajās krāsās vai ziemas klusumā, kad tas gulēja zem sniega segas kā apburta pils pasakā. Un tas bija tik bagāts zvēriem un putniem, ka gandrīz vienmēr atradās uz ko iet. Klusās cirmsās,¹ kur meža mieru netraucēja ne ceļu rosība, ne cirvju troksnis, viņi siltos aprīļa vakaros ieguldīja medņus, lai agrā rītā lūkotu piezagties tiem klāt dziesmas brīdī. Saulei rietot aiz biežokņa, viņi klausījās sloku ātrajā lidojumā starp lielo koku galotnēm, kas slējās dziļajās un bālajās debesīs kā tumšas bākas.

Rīta miglā viņi zagās uz rieta² vietām, rokām šķirdami zarus un uzmanīgi likdami kājas, lai neceltu lieku troksni: pat salnā sastingušās zāles un pērno lapu čabēšana likās skaļa lielajā sila klusumā! Elpu aizturējuši, viņi klausījās strazdu rīta dziesmās un gaidīja medņa aizsmakušo balsi — un kāds prieks, kāds satraukums pārņēma abus medniekus, veco un jauno, kad tā beidzot atskanēja kādā koka vainagā turpat netālu tiem virs galvas!

Un skaistie un divainie skati, ko gadījās redzēt, tupot zaru būdā: kā rubeņu gaiļi kāvās purva malā, rīta miglā lieli un kupli kā tītaru tēviņi, dusmās uzgrieztu astes ratu, kā meža pīļu un zosu bari klusu nolaidās aizaugušos ezeros, pazūdot niedrās, bet cēlās spārnos ar negantu troksni, kad norībēja šāviens vai nepacietība ierējās suns; un kāds slepens satraukums modās krūtīs, ja gadījās uziet svaigu taku, kur nesen vēl staigājuši zvēri, rakušas meža cūkas vai kāds vientuļš vilks ieturējis savu baigo maltīti!

... Un tieši toreiz viņi sastapa aļņus.

Mednieku vēriņās ausis nevilšus³ uztvēra sausu zaru brikškus, kas likās skaļāki nekā stirnai pāri ejot; suns bija sastindzis uzmanībā, saimnieka pavēli gaidot. Vecais Jonāss apstājās un klausīdamies pacēla roku, lai Mikiņš paliktu mierā. Klusumā un sasprindzinātās uzmanības brīdī alnis pacēla galvu pāri krūmiem, aiz kuņiem stāvēja, un tad lēnām, apkārt skatīdamies, iznāca klajumā. Likās gluži neticami, ka tas neredzētu abus cilvēkus, kas stāvēja turpat tuvumā; bet laikam gan nemanīja suņa, kam vecais Jonāss bija licis nogulties aiz cipa — lai būtu kā būdams, alnis tiem neveltīja ne mazāko uzmanību, bet mierīgi sāka plūkt zāli, itin kā ieturot azaidu.

Tas bija vecs tēviņš, platām ragu lāpstām, liels un stalts, tumši brūnu spalvu. Tikai kājas spīdēja gaišas kā baltos gaļos zābakos autas, un uz augstā plecu kuprā⁴ gaišāku spalvu pušķis. Bet jo divainu, gandrīz rēgainu⁵ iespaidu radīja platā, gaļā bārda, ka tas neredzās pakaklē zem likā purna. Jā, tas bija varens tēvainis, cienīgs un lepns kā pats meža vecis; un manot, ka viss mierīgi, viņam līdzī no krūmiem iznāca divas jaunas briežu mātes. Tas bija skats, kādu reti gadījās redzēt.

Valdemārs Kārklīņš, „Teika par septiņiem kuģiem”

¹Cirmsas — meža izcirtumi.

²Rieta — meža zvēru un putnu kāzu laiks

³Nevilšus — nejauši, negaidot.

⁴Kupris — kūkums.

⁵Rēgains — spokains.

Kas pārgāja staigņu purvu,
 Ka kājiņas nesamirka?
 Kas mūžiņu nodzīvoja,
 Ka asaru nenotrauca?

T. dz.

Purvi un to izmantošana

Purvi ir slapjas vietas, ko apklāj kūdras kārtā (vismaz 30 cm biezumā). Tie veido lauksaimniecībai nederīgu zemi.

Platība

Brīvajā Latvijā purvi aizņēma nepilnu desmito daļu no zemes kopplatības (9,8%). Tagad Latvijā purvu platība nedaudz samazinājusies (apm. 9%). Visvairāk purvu Latgalē (Lubānas līdzenumā), vismazāk Kurzemē.

Lielākie purvi ir:

1. Teiču purvs Rēzeknes apriņķī — ap 19 000 ha.
2. Cenas purvs Rīgas apriņķī — ap 11 000 ha.
3. Sedas purvs Valkas apriņķī — ap 7 500 ha.

Purvu rašanās

Purvi rodas, ezeriem aizaugot vai pāraugot (skat. zīmējumu 88. lp.). Daļa purvu cēlušies, augsnei pārpurvojoties. Tas notiek, ja apakšējie zemes slāņi nelaiž cauri ūdeni un tam nav arī noteku.

Kūdra

Purvu veidojums ir *kūdra*. Tā rodas no atmirušām sūnās un citu augu atliekām, kas zem ūdens nesatrūd, bet ar laiku pārogļojas.

Vecākie Latvijas purvi ir 9000 līdz 10 000 gadu veci. Kūdras slāņi parasti ir 3 līdz 8 m biezi, bet ir arī purvi ar 10 līdz 12 m biezu kūdras kārtu.

Kūdras izmanto:

1. Kurināšanai.
2. Pakaišiem lopu kūtiņš (sausā kūdra labi uzsūc mitrumu) un pēc tam zemes mēslošanai.
3. Būvniecībā — siltuma izolācijas platēm.

Purvus nosusinot, iegūst labu zemi lauksaimniecībai.

Dedzināmās kūdras iegūšana Latvijā.

1939. g.	173 000 tonnas
1940. g.	213 000 tonnas
1945. g.	145 000 tonnas
1950. g.	623 000 tonnas
1960. g.	1 800 000 tonnas
1970. g.	2 100 000 tonnas
1973. g.	2 000 000 tonnas

Padomju varas gados dedzināmās kūdras iegūšana desmitreiz palielinājusies. Ir vismaz 10 kūdras fabrikas.

Kūdru izmanto kā kurināmo gan spēkstacijās, gan fabriku un māju apsildīšanai. Arī pakaišu kūdras ražošana stipri paplašināta.

Purvi ietekmē klimatu. Tie palielina mitrumu gaisā, pavasaros un rudenos rada naktssalnas. Tāpēc purvus nosusina un iegūst auglīgus tīrumus un pļavas. Brīvās Latvijas valdība atbalstīja lauksaimniekus šajā darbā.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

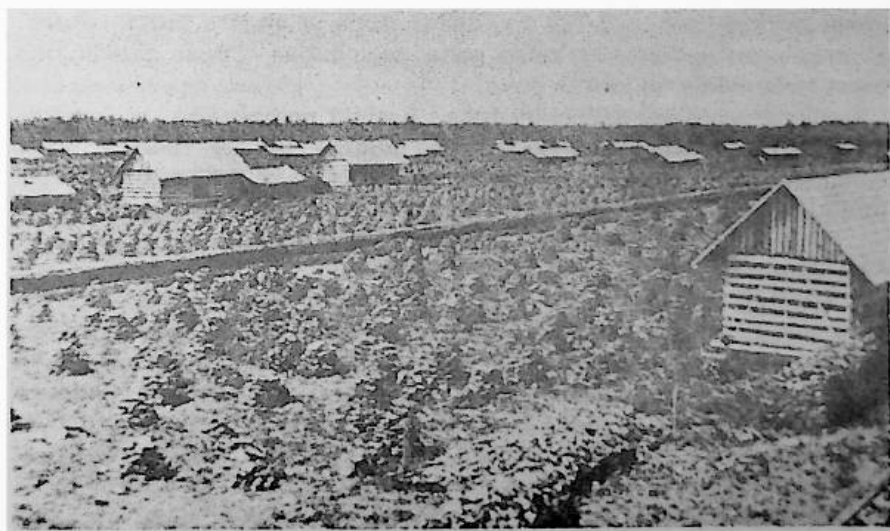
1. Kādu daļu Latvijas platības aizņem purvi?
2. Kurā Latvijas apgabalā visvairāk purvu?
3. Nosauc un parādi kartē lielākos Latvijas purvus!
4. Kā rodas purvi?
5. Ko iegūst purvos?
6. Kādam nolūkam lieto kūdras?

Kūdras sūna

Dzērve purvā

Dedzināmās kūdras žāvēšana Ploču purvā Liepājas apriņķī

Kūti iemu, kūti teku,
Kūti man lieli prieki:
Kūti man govīs, vērši,
Kūti baltas villaintes.

T. dz.

Lopkopība un piensaimniecība

Latvijas klimats vairāk piemērots lopkopībai nekā graudkopībai, jo mitrajās vasarās labi aug zālāji un saknes, kas vajadzīgi lopu barošanai. Tāpēc lopkopība Latvijā pastāvīgi attīstījās un 1937. g. deva jau apmēram divas trešdaļas (63%) no lauksaimnieku ienākumiem.

Lai lopkopība attīstītos, ir svarīgi:

1. Ieaudzēt labus sugas lopus.
2. Tos pareizi kopt un barot.
3. Lopkopības ražojumus labi pārstrādāt.
4. Sagādāt tirgus, kur tos pārdot par izdevīgu cenu.

Sugas lopi

Latvijas valsts laikā izaudzēja labu piena lopu sugu — Latvijas brūnās govīs (apzīmējums LB). Tās dod daudz piena ar augstu tauku saturu. Šo sugas govju skaits ar katru gadu palielinājās. Tāpat palielinājās piena izslaukums no katras govīs.

Lopkopības pārraudzības biedrības Latvijā nodibinājās, lai kontrolētu izslauktā piena daudzumu un labumu un lai mācītu lauksaimniekiem, kā izvēlēties labākas lopu sugas un kā tos kopt un barot. Šādu biedrību Latvijā bija vairāk nekā tūkstoš.

Piensaimniecība

Daļu piena lauksaimnieki patērēja pašu saimniecībās, bet lielāko daļu pārstrādāja tirgum: sviestā, biezpienā, sierā. Nodibinājās *piensaimnieku sabiedrības*, kas ierīkoja *pienotavas*. Lauksaimnieki nodeva tajās izslaukto pienu, kur ar mašīnām no tā atdalīja krējumu un no tā kūla sviestu.

Pēc nodotā piena daudzuma un tauku procenta aprēķināja atlīdzību. Vājpienu lauksaimnieki saņēma atpakaļ, un to izbaroja cūkām.

Piensaimnieku sabiedrības bija apvienotas *Latvijas piensaimnieku centrālā savienībā* (L.P.C.), kam vienīgai bija tiesības eksportēt piensaimniecības ražojumus. Sviestu izveda uz Angliju un Vāciju. 1938. g. sviests deva ceturto daļu (24%) no visa eksporta vērtības.

Galvenās sviesta eksporta valstis 1938. gadā bija:

1. Dānija.
2. Jaunzelande.
3. Austrālija.
4. Holande.
5. Zviedrija.
6. Latvija.

Okupētajā Latvijā govju skaits mazāks nekā neatkarīgajā Latvijā. Mazāks kopējais izslauktā piena daudzums, tāpat samazinājies piena daudzums uz katru iedzīvotāju:

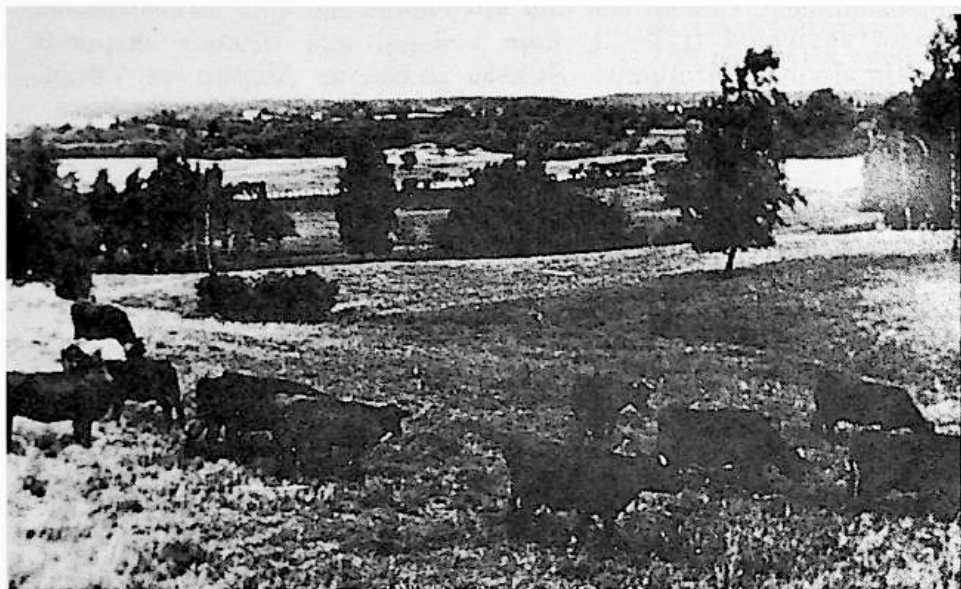
	1939. g.	1970. g.
Piena govju skaits	890 000	586 000
Izslauktā piena daudzums		
Tūkstošos tonnu	1 770	1 713
Kg uz 1 iedzīvotāju	908	721

Lopus turā lopu farmās, kurās ceļ kūtis līdz 2000 govīm. Lai gan galvenie lopu kopšanas darbi ir mechanizēti, piena kopraža zema. Apmēram 40% no tās dod kolhoznieku piemājas saimniecību lopī. Tas rāda, ka kopsaimniecības nespēj sagādāt iedzīvotājiem nepieciešamo pienu un piena produktus.

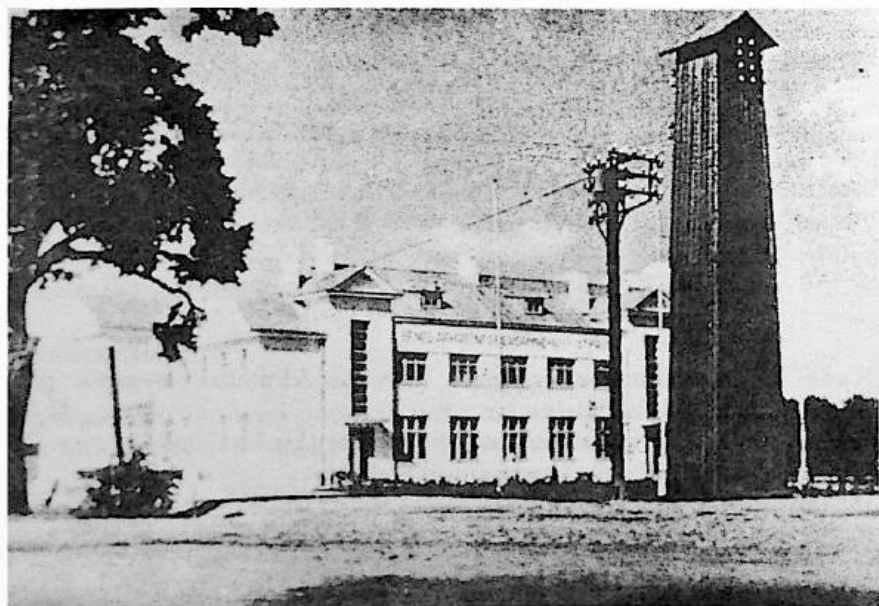
Tomēr apmēram 20 000 tonnu jeb 60% ražotā sviesta gadā izved uz Padomju Savienību un citām komunistu valstīm. Tāpat uz ārzemēm izved pāri par 43% Latvijā ražotā siera. Divas trešdaļas no Latvijā ražotajiem piena konserviem arī izved uz Padomju Savienību un citur.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

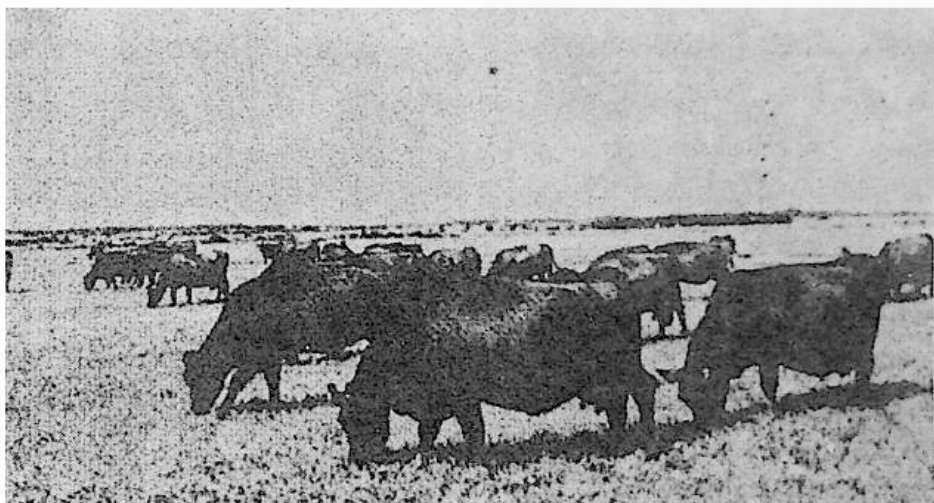
1. Kādai lauksaimniecības nozarei Latvijas klimats visvairāk piemērots?
2. Kādas biedrības veicināja lopkopības attīstību Latvijā?
3. Kur pārstrādā pienu krējumā un sviestā?
4. Uz kurām valstīm izveda Latvijas sviestu?
5. Kādu daļu no Latvijas eksporta vērtības deva sviests?
6. Kā sauc Latvijā izaudzēto piena govju sugu?
7. Kāds ir piena lopu skaits un ražotā piena daudzums okupētajā Latvijā, salīdzinot to ar neatkarīgo Latviju?

Latvijas brūno govju ganāmpulks Krimuldas Sunišos

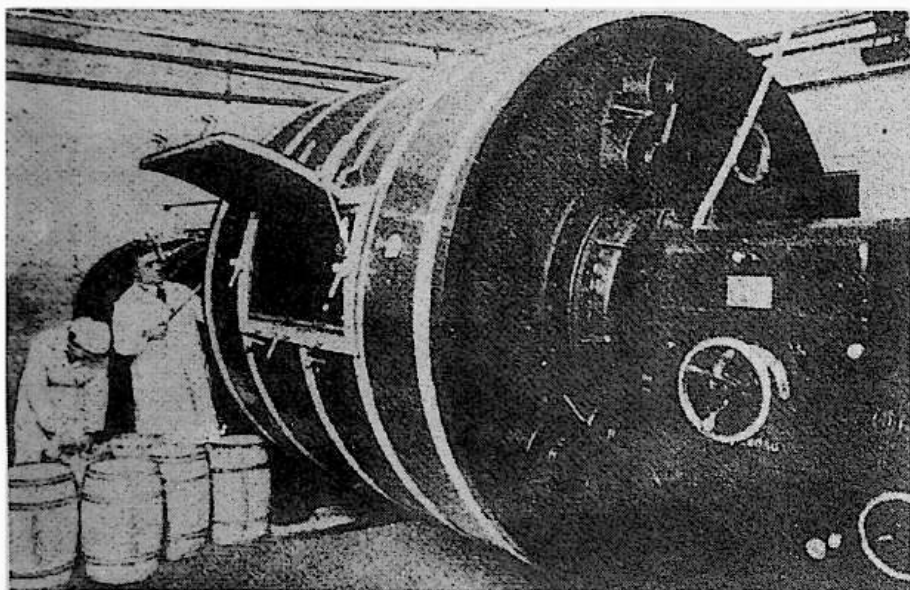
Bēnes piensaimnieku sabiedrība

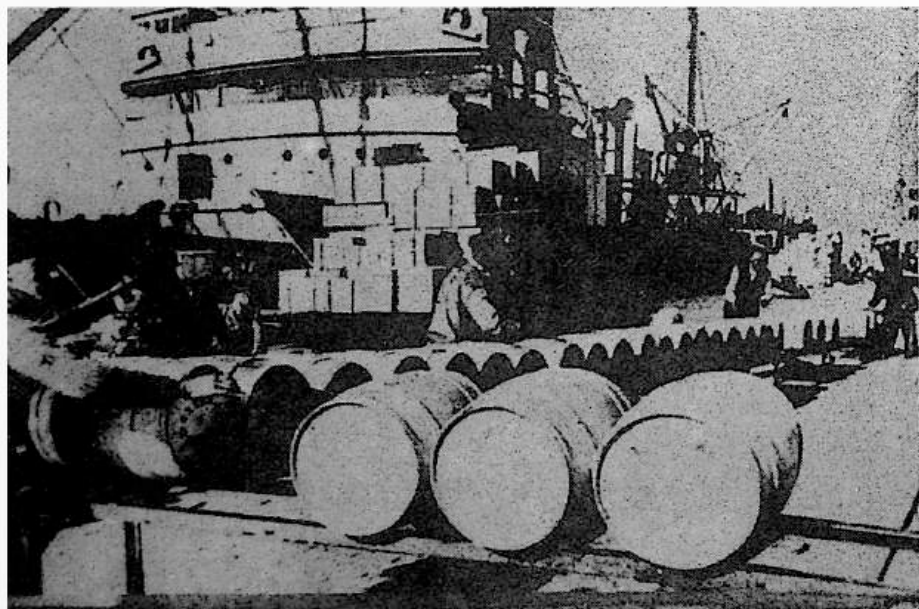
Labi kopts Latvijas brūno govju ganāmpulks

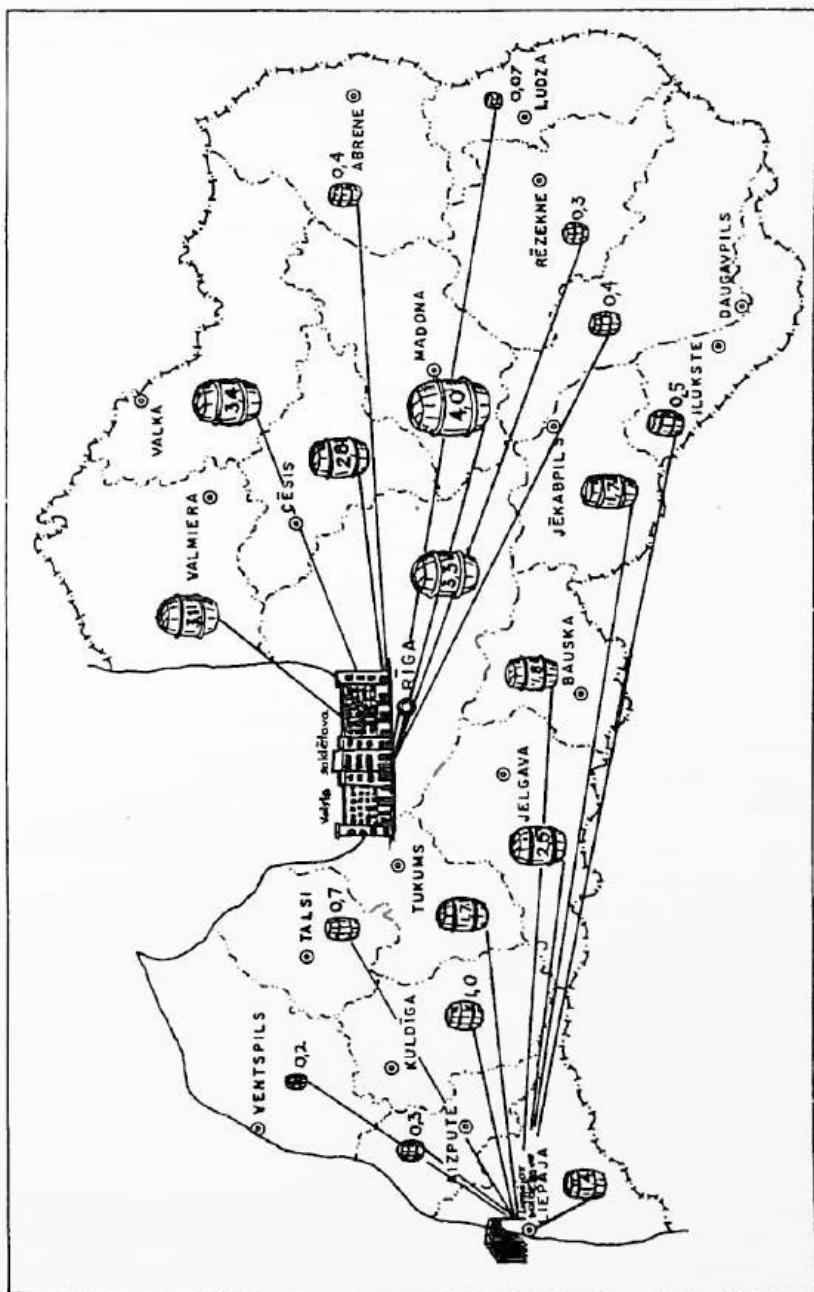
Skujenes koppienotava Cēsu apriņķī

Eksportsviesta kuļammauca sakuj vienā paņēmiēnā 1 200 kg sviesta

Eksportsviesta iekraušana kuģi Rīgas ostā

Sabiedriskās pienotavās iegūtais sviests 1938. g. (miljonos kg)

Citas lauksaimniecības nozares

Bez govkopības (piena ražošanai) Latvijā pastāv vēl citas lauksaimniecības nozares: cūkkopība, zirgkopība, aitkopība, putnkopība, biškopība.

Cūkkopība

Cūkkopība Latvijā attīstījās līdz ar piensaimniecību, jo cūkām izbaroja galvenā kārtā vājpienu. Cūku barošanai izlietoja arī kartupeļus un citus sakņaugus, kā arī labību.

Cūkas audzēja pašu vajadzībām un eksportam. Kautās cūkas (tā sauktās bēkona cūkas) visvairāk izveda uz Angliju. Bēkona eksports 1938. g. deva apmēram 10% no Latvijas eksporta kopvērtības.

Okupētajā Latvijā cūkas audzē kopsaimniecībās (kolhozos) un padomju saimniecībās (sovhozos). Pastāv īpašas cūkkopības saimniecības, kurās katrā audzē vairāk tūkstoš cūku. Šīs saimniecības kļūst par cūku audzēšanas fabrikām. Cūku skaits pēckara Latvijā (ieskaitot piemājas saimniecības) ir gan lielāks nekā neatkarīgajā Latvijā, bet uz 1 iedzīvotāju ražo tikpat gaļas kā agrāk:

	1937. g.	1970. g.
Cūku skaits	740 000	1 075 000
Ražots cūkgaļas		
Tūkstošos tonnu	90	97
Kg uz 1 iedzīvotāju	41	41

Apmēram vienu piektdaļu (20%) no okupētajā Latvijā ražotās cūkgaļas izved uz Krieviju, daļu arī eksportē uz ārzemēm.

Zirgkopība

Zirgs bija jau no seniem laikiem Latvijā galvenais darba lops. Visvairāk zirgu bija Latgalē un Vidzemē.

Lai pavairotu zirgu skaitu un uzlabotu to sugas, pastāvēja Valsts zirgu audzētava Oktē (Talsu apriņķī). Pēdējos Latvijas patstāvības gados zirgu vietu smagos lauku darbos sāka ieņemt traktori, kuņu skaits arvien palielinājās.

Pēckara Latvijā zirgu skaits sešreiz mazāks nekā bija neatkarīgās Latvijas laikā. Zirgu vietā lielos kolhozu un sovhozu tīrumus apstrādā ar traktoriem un kombainiem.

Aitkopība

Neatkarīgajā Latvijā bija daudz aitu, salīdzinot ar kaimiņu zemēm. Aitas audzē vilnai un gaļai. Vietējās aitas deva apmēram pusi no visa vilnas patēriņa.

Pēckara Latvijā aitu skaits samazinājies četras reizes, tapēc trūkst aitas gaļas uzturam un vilnas audumiem.

Putnkopība

Neatkarīgajā Latvijā bija diezgan daudz mājputnu: vistas, zosis, pīles, titari. Tos audzēja gandrīz katrā lauku sētā gan olām, gan gaļai. Olas izveda uz Angliju un Vāciju.

Pēckara Latvijā pastāv putnkopības saimniecības, kurās audzē tukstošiem putnu gan olu, gan gaļas iegūšanai. Kautie putni tomēr ir vāji, slikti apstrādāti, bez tam dārgi, salīdzinot ar pārējiem gaļas ražojumiem.

Biškopība

Ar biškopību latvieši nodarbojušies jau senenos laikos, jo ziedaugi dod labas bišu gaņības.

Bites dod medu un vasku. Katra bišu saime neatkarīgās Latvijas laikā deva ap 15 kg medus. Bišu saimes dzīvo stropos (bišu mājiņās). Vairāk stropu kopā sauc par dravu. Medus ir veselīga barības viela, un to lieto arī ārstniecībā.

Bebru pagastā Vidzemē bija biškopju skola.

Pēckara Latvijā biškopība izplatīta kā kolhoznieku blakus nodarbošanās, jo tā prasa maz darba. Piemājas saimniecībās atļauts turēt līdz 20 bišu saimes.

Kažokzvēru audzēšana

Kažokzvēru audzēšana okupētajā Latvijā notiek zverkopības saimniecībās. Tajās audzē sudrablapsas un ūdeles, bet ādiņas tikai paretam dabūjamās ārzemju valūtas veikalos tūristu vajadzībām. Lielāko daļu ādiņu un kažoku pārdod īpašos tikai komunistu partijas biedriem pieejamos veikalos.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kādas citas lauksaimniecības nozares (bez govkopības) vēl pastāvēja Latvijā?
2. Uz kuriem eksportēja Latvijas bekonu?
3. Kādu daļu okupētajā Latvijā ražotās cūkgaļas izved? Uz kuriem?
4. Kādam nolūkam Latvijā audzēja zirgus?
5. Kas noticis ar zirgu skaitu Latvijā tagad?
6. Kas veic darbus zirgu vietā?
7. Kādam nolūkam Latvijā audzē aitas?
8. Kādus mājputnus audzē Latvijā?
9. Ko dod biškopība?
10. Kādam nolūkam pēckara Latvijā audzē sudrablapsas un ūdeles?

Ai menciņi, zeltspārnīti,
Nāc ar mani viesoties!
Es tev došu kumosīņu
Zīda diega galiņā.

T. dz.

Zveja un zivkopība

Latvijas jūras robeža aizņem apmēram ceturto daļu no visas robežas kopgaruma. Tāpēc apmēram 10 000 Latvijas jūrmalas iedzīvotāju nodarbojas ar zveju un zivju pārstrādāšanu.

Baltijas jūras zivis

Baltijas jūrā mazāk sāļu nekā okeanos, tāpēc arī zivju barības mazāk. Šī iemesla dēļ arī zivju nav tik daudz kā okeanos vai atklātās jūrās. Tomēr arī Baltijas jūrā dzīvo daudz vērtīgu zivju (vairāk nekā 60 sugu). Pazīstamākās jūras zivis ir: reņģes, brētliņi, mencas, plekstes, luči.

Jūrā un saldūdeņos sastopami laši, zuši, zutiņi jeb nēgi.

Saldūdens zivis

Saldūdeņos (upēs un ezeros) dzīvo: līdakas, asaņi, raudas, līņi, vimbas, sapali, foreles, plauži, vēdzeles, zandarti, sami, siģas, karpas u. c.

Latvijas upēs un ezeros mājō arī vēži.

Zveja

Latvijas zvejnieki dzīvo gar jūrmalu zvejnieku ciemos un pilsētās. Patvērumam pret vētrām ierīkotas zvejnieku ostas Papē, Pāvilstā, Rojā, Mērsragā, Skultē, Salacgrīvā un citur.

Latvijas valdība atbalstīja zvejniekus:

1. Zvejniekus apdrošināja pret nelaiemes gadījumiem.
2. Palīdzēja tiem iegādāties laivu motorus.
3. Zvejnieku kooperātiem izsniedza pabalstus zivju kopžāvētavu, sāļtaču un citu pasākumu ierīkošanai, nodeva to rīcībā transporta auto zivju pārvadāšanai.

Visvairāk Latvijā nozvejoja šādas jūras zivis: reņģes, mencas un plekstes. Kopējā jūras zivju nozveja 1939. g. bija 16 000 tonnas. Lielāko daļu zivju patērēja pašu zemē.

Lašus un zutiņus jeb nēģus visvairāk ķer Daugavā pie Doles salas, Gaujā pie Carnikavas, Salacā pie Salacgrīvas, Ventā un citur. Konservēti zutiņi pazistami arī ārzemēs.

No saldūdens zivīm pazistami Burtnieku ezera plauži. Citas saldūdens zivis (līdakas, asaņus, vimbas, līņus, raudas, sapalus u. c.) nozvejo mazākos daudzumos.

Zivis patērē uzturam gan svaigas, gan sālītas, gan konservētas (šprotes, ķilavas).

No mazvērtīgām zivīm un zivju atkritumiem zivju fabrikās gatavo zivju miltus zemes mēslošanai. No mencu aknām gatavo zivju eļļu ārstniecībai.

Latvijas zvejnieki bija apvienojušies zvejnieku kooperāttvos. Tie rūpējās par kopžāvētavu un sālītavu ierīkošanu, zivju transportēšanu uz tirgiem, zvejnieku apgādāšanu ar tīkliem un citu nepieciešamo.

Zivju konservus izveda uz ārzemēm (pusi uz Amerikas Savienotajām Valstīm).

Zivkopība

Lai vērtīgo zivju daudzums nemazinātos, darbojas zivju audzētavas, kas katru gadu ielaiz upēs un ezeros izperinātos zivju mazuļus. Zivju audzētavas ir Tomē pie Ķeguma, Kārļos pie Amatas, Skrundā un citur.

Bez tam daudzām zivju sugām noteikti saudzēšanas laiki, kad tās nedrīkst ķert (nārsta laikā). Dīkšaimniecības zivju audzēšanai tirgum darbojās visvairāk Kurzemes dienvidrietumos (Liepājas, Aizputes un Kuldīgas apriņķos).

Okupētajā Latvijā zveja vairākkārt paplašināta, salīdzinot ar neatkarīgo Latviju. Ar jūras zveju nodarbojas 14 zvejnieku kolhozi un valsts zivrūpniecības ražošanas pārvaldes zvejas kuģi. Zvejnieku kolhozi vairāk zvejo Baltijas jūrā, bet zivrūpniecības pārvaldes zvejas un saldētavu kuģi dodas Atlantijas okeanā līdz pat Amerikas Savienoto Valstu krastiem, kur ar pārmērīgo nozveju apdraud zivju krājumus. 1969. gadā pavisam nozvejots 413 000 tonnu zivju (6% no visas Padomju Savienības kopzvejas).

Tomēr vērtīgākās zivis: lašus, zušus, zutiņus zvejo vai nu Baltijas jūrā, Rīgas jūras līcī vai lielāko upju ietekās. Zvejas ostas paplašinātas vai uzlabotas Rīgā, Liepājā, Ventspilī un citur.

Rīgas jūras zvejas osta Mangalos pieder lielākajām ostu celtnēm padomju Latvijā. Zivis pārstrādā konservu fabrikās. Zvejnieku atalgojums daudz lielāks nekā lauksaimniecības kolhozos.

Apmēram ceturtdaļu zivju izstrādājumu patērē Latvijā, bet pārējo izved uz Padomju Savienību. Rīgas tirgos un veikalos dabūjamās

saldētas un žāvētas dziļjūras zivis, bet trūkst, piem., kūpinātu reņģu, nēģu, zušu, lašu un citu vietējo zivju, ko izved uz Krieviju.

Sakarā ar pārmērīgo nozveju mazinās zivju daudzums Baltijas jūrā un Rīgas jūras līcī. Tāpēc, piem., reņģēm, noteikts gada nozvejas daudzums. Zivju skaits samazinās arī ūdeņu piesārņošanas dēļ (fabriku atkritumus un noteku ūdeņus netīrītus ielaiž upēs un jūrā).

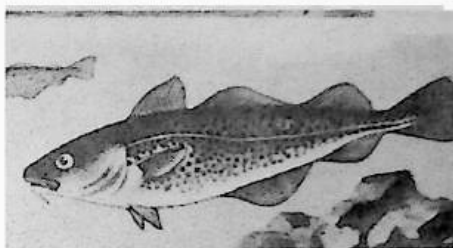
JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Nosauc pazīstamākās Baltijas jūras zivis!
2. Kādas saldūdens zivis zvejo Latvijā?
3. Kuras jūras zivis Latvijā nozvejoja visvairāk?
4. Kas rūpējas par zivju skaita pavairošanu?
5. Kādas zivis zvejo Daugavā pie Doles, Gaujā pie Carnikavas, Salacā, Ventā?
6. Kas rūpējas par zivju skaita palielināšanu?
7. Kāds ir nozvejoto zivju daudzums okupētajā Latvijā, salīdzinot ar neatkarīgo Latviju?
8. Kur zvejo okupētās Latvijas zvejas kuģi?
9. Kādu daļu Latvijā ražoto zivju konservu izved uz Krieviju?
10. Kas notiek ar zivju skaitu Latvijas upēs, ezeros un Baltijas jūrā?
11. Kāpēc samazinās zivju skaits?

PAZĪSTAMĀKĀS BALTIJAS JŪRAS ZIVIS

Renges

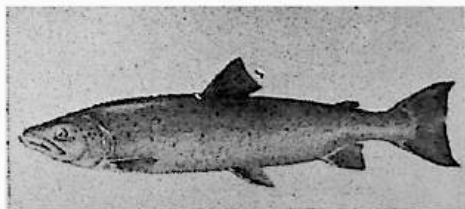

Menca

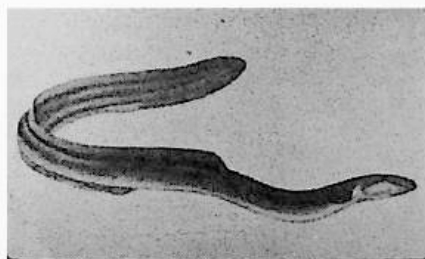

Plekste jeb bute

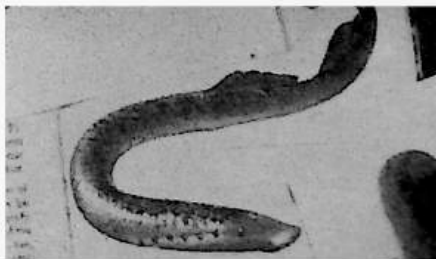
JŪRĀ UN SALDŪDEŅOS SASTOPAMAS ZIVIS

Lasis

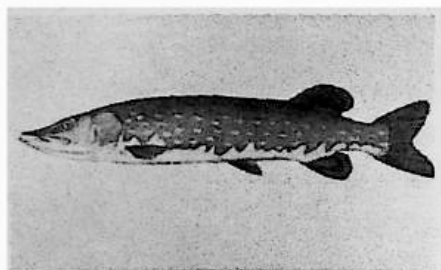

Zutis

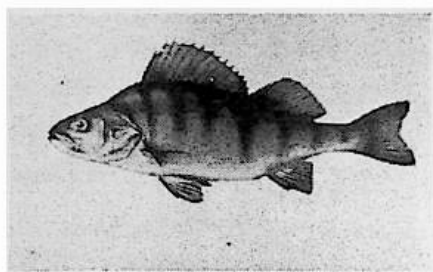

Zutiņš jeb nēģis

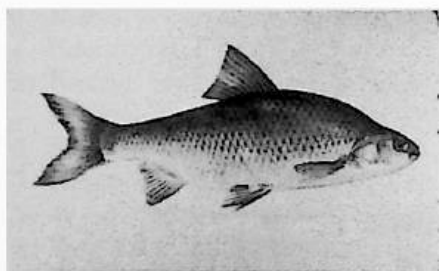
DAŽAS LATVIJAS UPJU UN EZERU ZIVIS

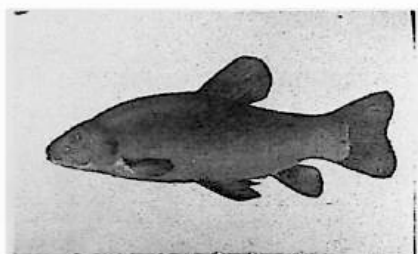
Lidaka

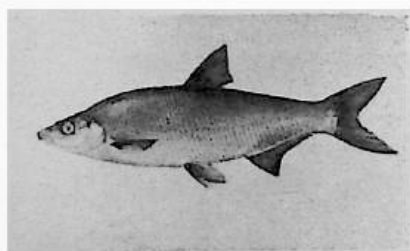
Asaris

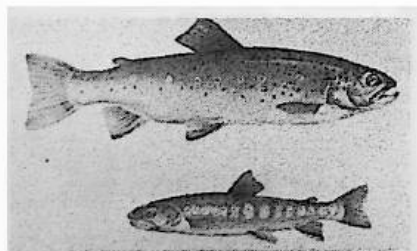
Rauda

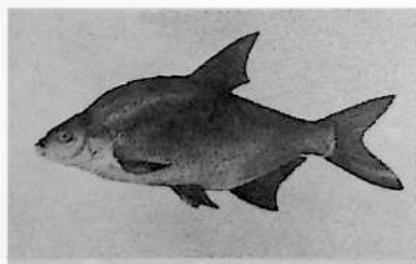
Linis

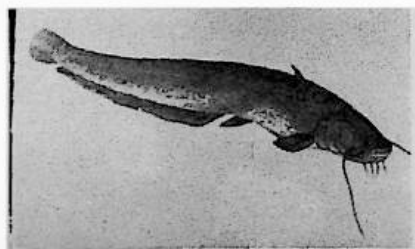
Vimba

Strauta forele jeb nīgats

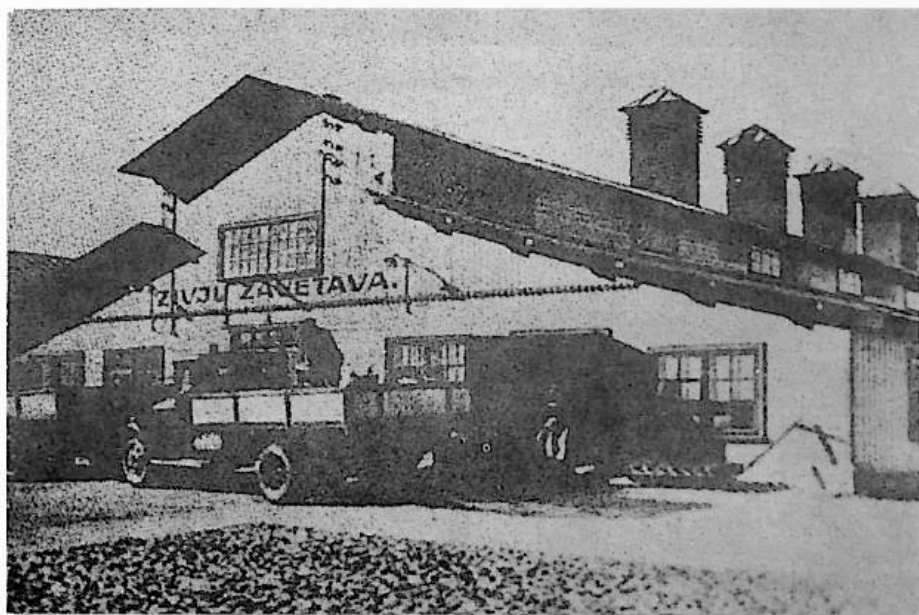
Plaudis jeb breksis

Sams

Vēzis

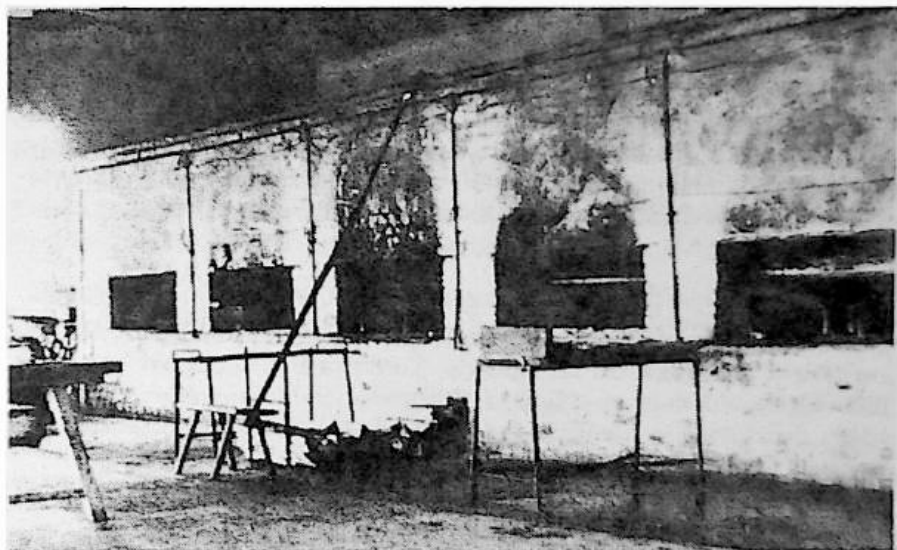
Zivju kopžāvētava neatkarīgajā Latvijā

Zivju žāvētava Bigauņciemā

Zutiņu jeb nēģu sagatavošana cepšanai

Zutiņu jeb nēgu cepamās krāsnis

Kur palikušas butes, kur luči?

Kādreiz cilvēki atcerēsies, ka Kolkā 1968. gadā samala lopbarības miltos butes, treknās, baltās speķbutes. Negribas ticēt, ka tā būs turpmāk! Negribas pieņemt, ka tā ir likumība — katru diennakti sezonā nozvejojot desmit līdz piecpadsmit tonnas un vairāk luču,¹ un samalt lopbarībai, kad piecu stundu brauciena attālumā Rīga laizīt laizās pēc svaiga kumosa. Bet zivju apstrādes fabrika lučus nepieņem. Taisnošanās ir dažāda: luči nemaz neesot sortimenta² sarakstos (visuvarēnais Valsts Standarts tādu zivi nemaz nepazīstot un neesot paredzējis tai cenu), fabrikai trūkstot darba roku luču apstrādei (taču citi netālie zivju apstrādes punkti tajā pašā laikā strādā ar nepilnu slodzi), un, beidzot, ne fabrikai, ne kolhozam neesot izdevīgi lučus žāvēt tāpēc, ka tirgus tos neņemot preti. Bet neņemot preti tāpēc, ka neesot uzglabāšanas iespēju (saldētavu).

Arī butēm pēc valsts standarta noteikta tikai kaltētu Kaspijas zivju — voblu cena. Neatmaksājas žāvēt un noņemt ar mazumtirdzniecību, ja var masveidīgi nodot samalšanai. Kolhoza nozvejas plānā taču šīs tonnas tiek ieskaitītas!

Imants Ziedonis, „Kurzemīte”

¹ Lucis — maza zivtiņa, dzīvo galvenā kārtā Rīgas jūras līcī.

² Sortiments — preču saraksts, kurā norādīta to cena.

Derīgu izrakteņu izmantošana

Latvijā neatrod metālu rūdas, akmeņogles vai naftu. Metāli un degvielas tāpēc jāieved no ārzemēm. Tomēr arī Latvijā ir atrodami vairāki vērtīgi izrakteņi, kam saimniecībā liela nozīme. Tādi ir: kaļķakmeņi, dolomīti, ģipsis, māli, smiltis, kūdra. Derīgiem izrakteņiem pieder arī dzintars, minerālūdeņi un ārstniecības dūņas.

Kaļķakmens

Kaļķakmeņi Latvijā diezgan plaši sastopami. *Kursas kaļķakmens* jeb *cechšteins* ir tīrākais un vērtīgākais. To atrod Kurzemes un Zemgales dienvidrietumu daļā ap Liepāju, Skrundu, Saldu un Auci. To lieto kaļķu dedzināšanai, cementa gatavošanai (Brocēnu cementfabrikā pie Cieceres ezera) un cukurbiešu sulas filtrēšanai.

Šūnakmens

Šūnakmens ir blīvs (ciets), lielās masās sastopams porains kaļķakmens. Lielākās šūnakmens lauztuves ir Allažos. Arī Staburaga klinčs ir šūnakmens veidojums. No šūnakmens gatavoti Brāļu kapu pieminekļi Rīgā.

Dolomīts

Dolomīts Latvijā ļoti bieži sastopams. Tas redzams Daugavas, Lielupes, Ventas un citu upju krastos. Dolomītu izmanto kaļķu dedzināšanai un būvniecībā.

Ģipsis

Ģipsi atrod apvidos uz dolomīta un smilšakmens robežas. Lielākās ģipša lauztuves ir Salaspilī, Nāves salā un citur. Ģipsi lieto cementa rūpniecībā, ēku apmetumiem, skulptūru gatavošanai un citur.

Māli

Vislabākos mālus (slokšņu mālus) atrod Zemgalē ap Lielupi. Labi māli sastopami diezgan bieži arī citur. Mālus lieto ķieģeļu, cementa, drenu cauruļu, kārniņu un trauku gatavošanai. Visvairāk ķieģeļu cepļu ir Zemgalē ap Lielupi un tās pietiekām (Kalnciemā pie Lielupes un citur).

Smiltis

Smiltis lieto stikla rūpniecībā. Okupētajā Latvijā no tām gatavo arī smilšu ķieģeļus būvniecībai.

Kūdra

Kūdru Latvijā iegūst kūdras purvos. To izlieto kurināšanai, pakaišiem lopu kūtiš, celtniecībā (kūdras izolācijas plātes labi aiztur siltumu).

Latvijā 1936. g. bija piecas valsts kūdras fabrikas. Okupētajā Latvijā kūdras iegūšana vairākkārt paplašināta — 1973. g. darbojās 12 valsts kūdras fabrikas.

Dzintars

Dzintaru atrod Kurzemes piekrastē ap Liepāju, Ventspili un arī Rīgas jūras līcī. No dzintara gatavo rotas lietas.

Minerālavoti

Latvijā sastopami sēravoti, dzelzsavoti un sālsūdens avoti vai akas. Sēravoti ir dolomīta un ģipsa bagātos apvidos: Ķemerose, Baldonē un citur.

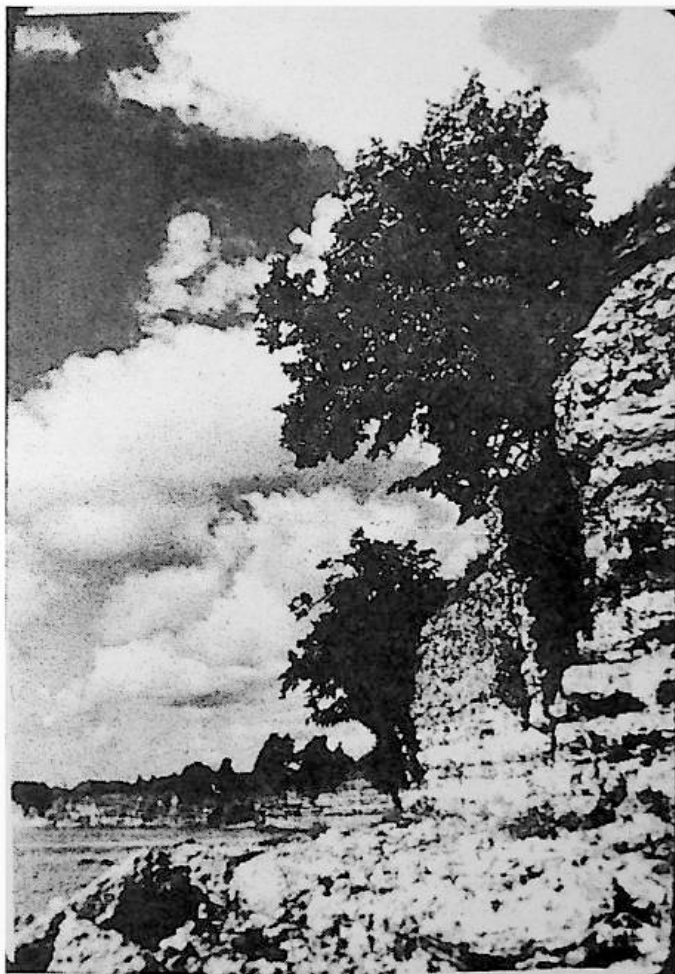
Dzelzsūdens avots ir Siguldā, sālsūdens avots — Valmierā. Sēru satur purva dūņas, ko atrod Ķemerose, Liepājas un Kaniera ezerā. Tās lieto ārstniecībā (dūņu vannas).

Ķemerose, Jaunķemerose un citur padomju laikā uzceltas jaunas sanatorijas, kurās ārstējas slimnieki no visas Padomju Savienības.

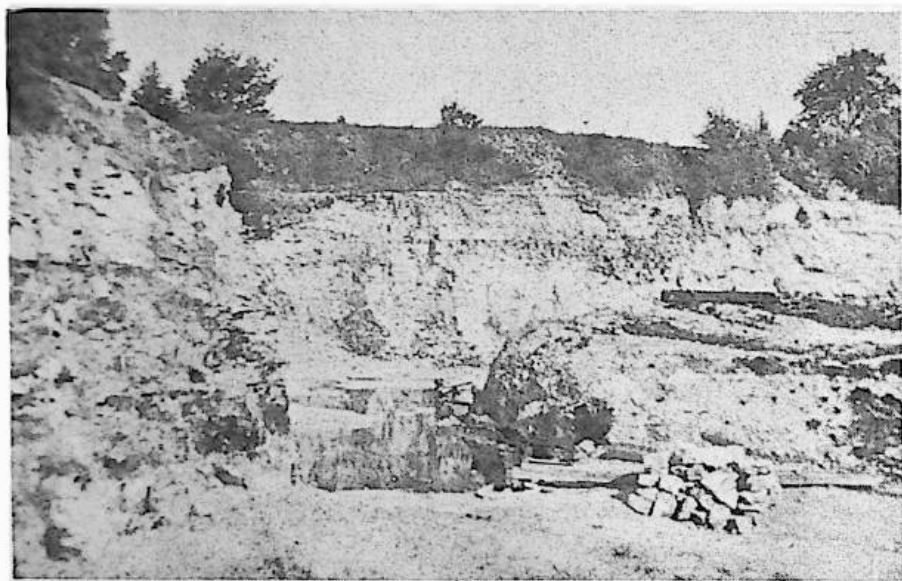
JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kādus derīgus izraksteņus atrod Latvijā?
2. Kur atrod Kursas kaļķakmeni? Kā to izmanto?
3. Kur atrod dolomītu? Kā to izmanto?
4. Nosauc un parādi kartē vietas, kur atrod šūnakmeni!
5. Kur atrod ģipsi? Kā to izlieto?
6. Kur atrod kūdru? Kā to izmanto?
7. Kur atrod labākos mālus Latvijā? Ko no tiem gatavo?
8. Kur Latvijā ir sēravoti? Kā izmanto sērūdeni?
9. Kur Latvijā atrod dzintaru? Ko no tā gatavo?

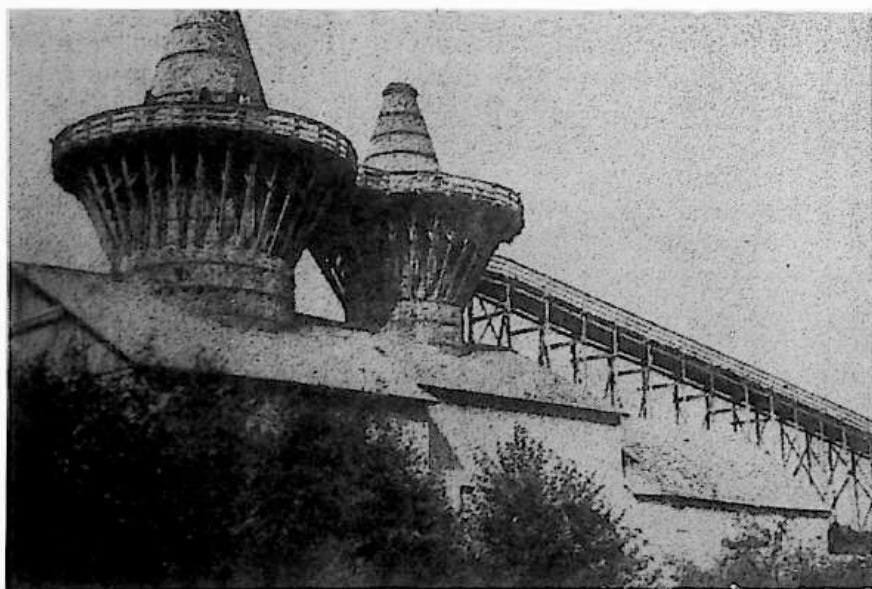

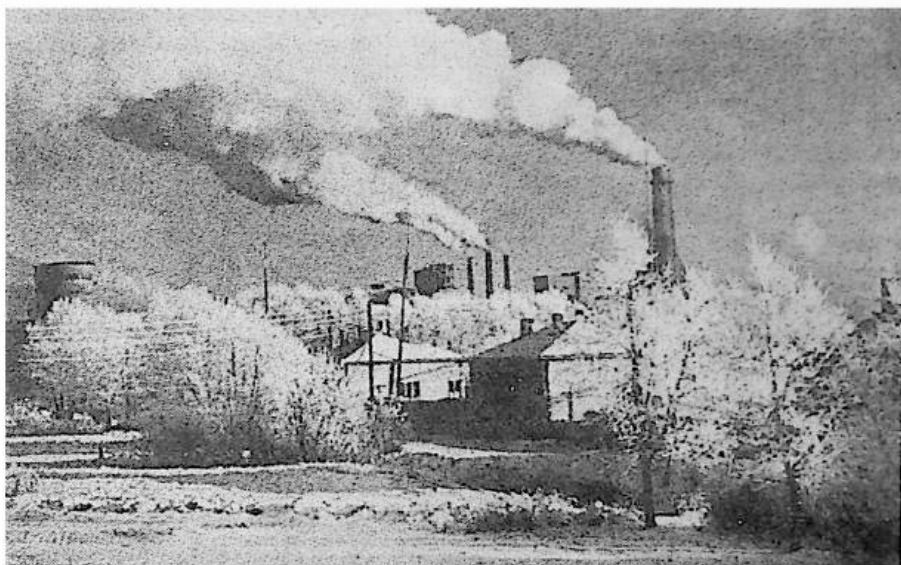
Dolomita slāņi Daugavas krastā pie Pļaviņām

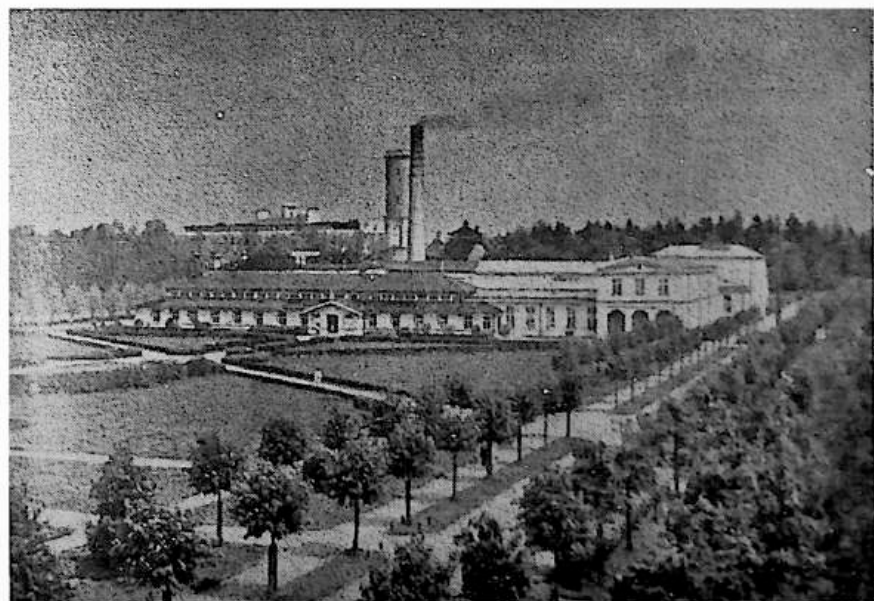
Kursas kaļķakmens lauztuve Nigrandē

Kaļķu ceplis pie Nigrandes

Brocēnu cementfabrika 1964. g.

Dūņu vannu iestāde Ķemeros

Mašīnas ir modernie rūķi,
kas veic lielus darbus!

Latvijas rūpniecība

Rūpniecība pārstrādā vai uzlabo izejvielas, ko dod lauksaimniecība, mežkopība, kalnrūpniecība vai zveja. Bieži rūpniecības izejvielas importē. Rūpniecība ražo lielāko tiesu cilvēkam vajadzīgo priekšmetu (drēbes, apavus, pārtiku, darba rīkus, automobiļus, mājas, kugus, dažādas mašīnas u. t. t.).

Latvijā nav izejvielu dažām rūpniecības nozarēm, jo neatrod metālu rūdas. Nav arī naftas, akmeņogļu un dabisku ūdenskritumu, ko izlieto dzinējspēkam. Ķeguma, Pļaviņu un citu spēkstaciju ierīkošanai upēs jarada mākslīgi ūdenskritumi. Tāpēc elektrības ražošana Latvijā dārgāka nekā citās zemēs. Tomēr arī neatkarīgajā Latvijā pastāvēja un attīstījās vairākas rūpniecības nozares.

Visvairāk attīstījās tās rūpniecības nozares, kuŗām bija izejvielas pašu zemē, kā arī tās, kas prasa augsti kvalificētus darbiniekus (elektrības piederumu, precīzu mašīnu un aparātu gatavošana).

1935. g. rūpniecība deva darbu un maizi 17% Latvijas strādājošo iedzīvotāju (lauksaimniecība — 65%).

Neatkarīgajā Latvijā bija šādas rūpniecības nozares:

1. Metallrūpniecība — gatavoja mašīnas, vagonus, kugus, darba rīkus, elektro-techniskos aparātus (VEF Rīgā) u. c.
2. Pārtikas un baudvielu rūpniecība — gatavoja un pārstrādāja piena produktus, miltus un maizi, cukuru, gaļas un zivju produktus, saldumus, dzērienus u. c.
3. Tekstilrūpniecība — gatavoja vilnas, kokvilnas, linu un zīda dzijas un audumus (Rīgas Audums), adījumus u. c.
4. Kokrūpniecība — zāģēja un apstrādāja bāļkus, gatavoja saplākšņus, mēbeles, sērkociņus u. c.
5. Keramikas un saistvielu rūpniecība — gatavoja traukus, stiklu, cementu (Brocēnos), ķieģeļus, kaļķus u. c.
6. Papīra un poligrafiskā rūpniecība — gatavoja papīru (Slokā, Līgatnē u. c.), iespieda grāmatas, gatavoja fotopiederumus u. c.
7. Ķīmiskā rūpniecība — gatavoja gumijas preces, riepas, mākslīgos mēslus, medikamentus u. c.
8. Pārējās rūpniecības nozares — raka un apstrādāja kūdru, ražoja elektrības strāvu (Ķegums), apgādāja pilsētas ar ūdeni, gāzi u. c.

Lielākās neatkarīgās Latvijas fabrikas bija: Valsts elektrotehniskā fabrika (VEF) un Rīgas Audums Rīgā, Tosmāre — metallrūpniecības uzņēmums Liepājā u. c. Tās bija moderni iekārtotas. Daudzām

fabrikām bija savas amatu skolas (VEF, Rīgas Audums u. c.), strādnieku atpūtas klubi, kori u. t. t.

Daudzi Latvijas rūpniecības ražojumi bija pazīstami ārzemju tirgos. Latvijas sviests, bēkons, gaļas un zivju konservi, degvīns bija iecienīti nevien Eiropā, bet ceļoja arī uz Ameriku. VEF-a radioaparāti bija iecienīti Latvijā un ārzemēs. Plaši pazīstams kļuva arī šīs fabrikas gatavotais fotoaparāts Minokss (Minox) — vismazākais pasaulē! Arī Latvijas saldumiem (Kūzes un Laimas šokolāde) bija laba slava ārzemēs. Tie un citi Latvijas rūpniecības ražojumi vairākkārt godalgoti starptautiskās izstādēs.

Okupētajā Latvijā rūpniecība stipri paplašināta, tāpēc nodarbina 40% strādājošo iedzīvotāju. (skat. tabulu 131. lpp.). Tā vairākkārt pārsniedz neatkarīgās Latvijas līmeni. Lai sagādātu dzinējspēku, ir uzcelta Pļaviņu spēkstacija uz Daugavas, būvē ir Rīgas spēkstacija pie Doles salas, kā arī vairākas tvaika spēkstacijas.

Daudzas rūpniecības nozares strādā ar ievestām izejvielām un gatavos ražojumus izved gan uz citām Padomju Savienības republikām, gan ārzemēm. Rūpniecības strādnieku Latvijā nepietiek, tāpēc tur ierodas daudz krievu, tā veicinot Latvijas pārkrievošanu.

Latvijas rūpniecībai liela loma Padomju Savienībā, jo tā ražo:

1. Tālrūpa aparātus	— katru otro.
2. Motorvelosipēdus	— katru otro.
3. Govju slaucamās mašīnas	— katru otro.
4. Elektrisko vilcienu vagonus	— katru ceturto.
5. Radioaparātus	— katru ceturto.
6. Ledusskapjus	— katru ceturto.
7. Veļas mazgājamās mašīnas	— katru sesto.
8. Dīzeļmotorus	— katru septīto.
9. Elektrības spuldzes	— katru deviņo u. t. t.

Latvijas platība aizņem tikai 0,3% no Padomju Savienības platības, bet Latvijas iedzīvotāji ir tikai 1% no Padomju Savienības iedzīvotājiem.

Valsts elektrotehniskā fabrika (VEF) Rīgā izgatavo pirmās automatiskās tālsatiksmes telefona centrāles Padomju Savienībā. Rīgas eksperimentālā autobusu rūpnīca ražo mazautobusus.

Latvijā radītas jaunas rūpniecības nozares, piem.: sintētisko šķiedru, stikla šķiedru, ķīmijas aparātu, smilšu ķieģeļu, dzelzsbetona bloku un citu ražošanai. Daudzās nozarēs uzņēmumi strādā ar ievestām izejvielām, bet gatavos ražojumus izved. Tā kā rūpniecības plāni prasa ražojumu daudzumu, bet ne kvalitāti, tad gatavotie priekšmeti ir slikti un ātri bojājas. Tāpēc bieži trūkst mašīnu rezerves daļu un ikdienai

nepieciešamo priekšmetu. Strādnieki fabriku ražojumus slepeni iznes vai izved no rūpniecām un pārdod tā sauktajā melnajā tirgū.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kuŗas bija svarīgākās rūpniecības nozares neatkarīgajā Latvijā?
2. Nosauc dažus neatkarīgās Latvijas rūpniecības ražojumus!
3. Nosauc dažas lielākās neatkarīgās Latvijas fabrikas, mini to atrašanās vietu un galvenos ražojumus!
4. Kas noticis ar rūpniecību pēckara Latvijā?
5. Kur rūpniecības uzņēmumi dabū vajadzīgos strādniekus?
6. Kādas jaunas rūpniecības nozares radītas okupētajā Latvijā?
7. Kas patērē lielāko daļu okupētās Latvijas rūpniecības ražojumu?
8. Kāpēc Padomju Savienība cenšas pārvērst Latviju par rūpniecības zemi?

85. pants

Arī Romka ir zaglis. Un viens no tiem daudzajiem, kas „sēž ne par ko”. Kad viņš ieradās kolonijā,¹ jau pirmajā sarunā pateica: „Nedomājiet, ka es esmu kāds zaglis. Es sēžu par 85. pantu”.

„Bet šis pants taču attiecas uz zagšanu.”

„Ak tā? Kuŗu tad es esmu apzadzis?”

„Savu skolu, rūpniecības preču veikalu.”

„Skolu? Veikalu? Vai tā ir zagšana? Bet kuŗam cilvēkam es esmu kabatā ldis? Vai dzīvokli? Nevienam. Tad jau visi jābāž aiz restēm, tā visi zog.”

Savā iekšējā pārlicībā Romka ir godīgs cilvēks. Viņa dēļ es mierīgi varētu aiziet no audzinātāju istabas un atstāt krēsla atzveltnei pārmetus savus svārkus, kuŗu kabatā ir nauda. Romka nepaņems ne kapeikas. Personīgo īpašumu viņš nekādā gadījumā neaizkars.

Romkam ir abi vecāki. Tie, liekas, dzlvo saticīgi. Tēvs — atslēdznieks taksometru parkā, māte — virtuves strādniece ēdnīcā. Svētdienās tēvam atnāk darba biedri, tad iet skaļāk, spēlē kārtis, iedzeŗ. „Kuŗš vīrietis gan nedzeŗ?” māte saka. Domāju, ka īpaša tuvība abu vecāku starpā nevalda, reiz apprecējuŗies — jādzlvo. Bet es zinu arī ko citu.

„Jūs vīrs taču bieži iznesa no darba vietas automaŗinu rezerves daļas,” es saku.

„Nezinu. Varbūt daŗu reizi arī iznesa.”

„Un jūs pati arī no ēdnīcas nesāt mājās sviestu, cukuru, olas.”

„Jā, bet kuŗš tad to nedara? Vai jūs arī nenestu, ja tur strādātu?”

Romkas māte atbild tieŗi tāpat kā viņas dēls. „Tā visi dara.” Negribot sievietē ir izteikusi visu to ļauŗu dzlves uzskatu, kas nodarbojas ar sīkajām

¹ Kolonija — mazgadīgo noziedznieku laboŗanas iestāde.

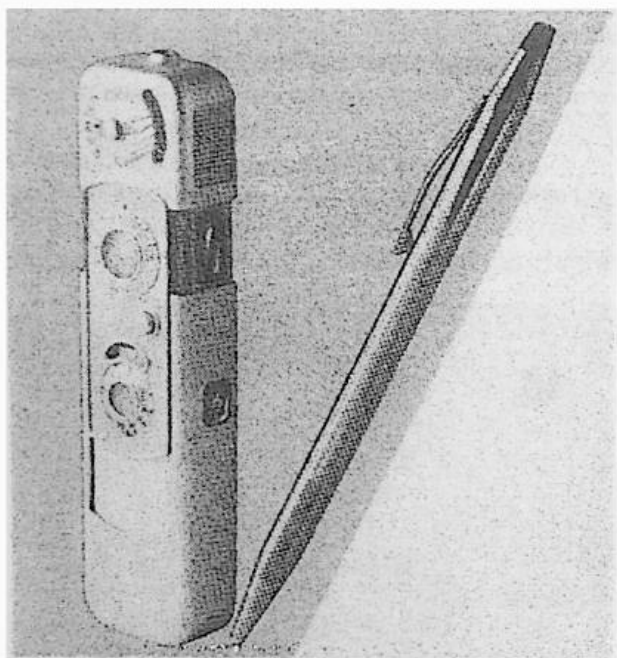

valsts īpašuma zādzībām. Vārdiņu „visi” viņi lieto aiz gluži saprotamiem pašattaisnošanās motīviem: „Mēs taču nevienu nepadarām nabagāku, mēs neapzogam nevienu cilvēku. Valsti? Bet kas tad ir valsts, vai tie neesam mēs paši? Mēs paņemam mūsu. Un, tā kā ņemam visi un paši savu, — kas tad te īpaši nosodāms?”

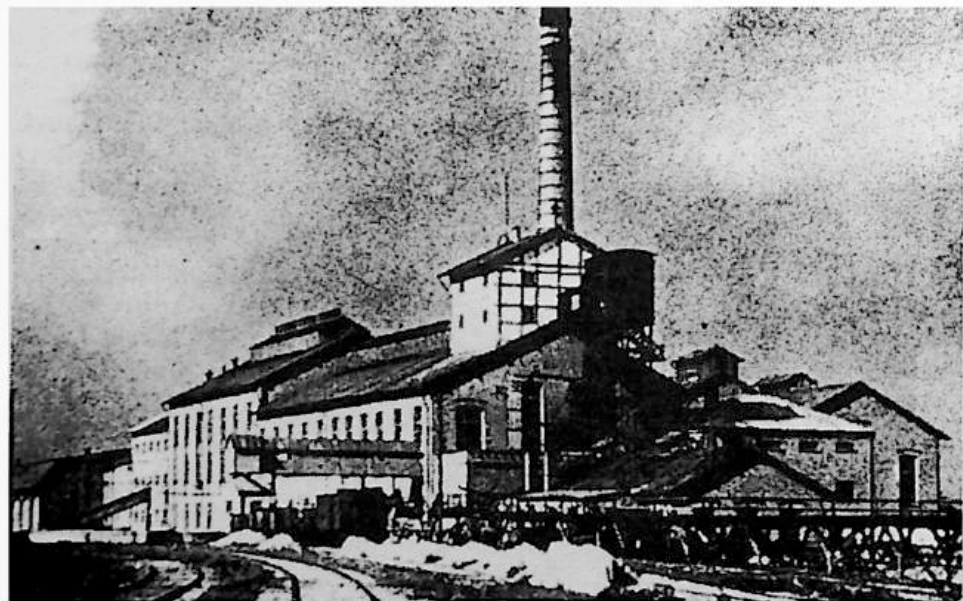
Pēc Andreja Dripes „Kolōnijas audzinātāja piezīmes”

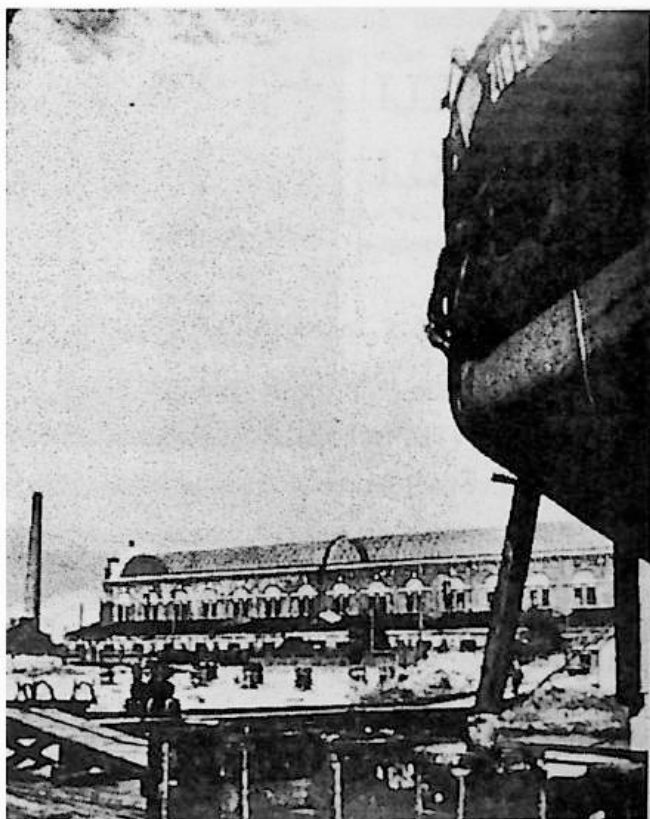
Valsts elektrotehniskā fabrika Rīgā

Fotoaparāts minokss (minox)

Jelgavas cukurfabrika

Tosmāres kuģu būvētava Liepājā

11

SATIKSMEŠ CEĻI UN LĪDZEKĻI

Liela, gaŗa tēva josta,
nevar pūrā salocīt.

(Cēš)

Satiksmeš ceļi kalpo gan preču, gan pasaŗieru pārvadāšanai. Tāpēc tiem ikvienas valsts dzīvē ļoti liela nozīme. Tie vairo iedzīvotāju ērtības un labklājību.

Galvenie satiksmeš ceļu veidu ir:

1. Zemesceļi un šosejas.
2. Dzelzceļi.
3. Ūdensceļi.
4. Gaisa satiksmeš ceļi.

Zemesceļi un šosejas

Zemesceļiem jeb lielceļiem vislielākā nozīme vietējā satiksmē. Tos klāj ar granti vai akmens šķembām. Šosejas bruģē akmeņiem, klāj ar asfaltu vai cementu. Neatkarīgajā Latvijā bija ap 35 000 km šoseju un lielceļu: tie gandrīz 20 reiz gaŗāki par Latvijas robežu. Pa tiem notika dzīva auto, motociklu, velosipēdu un pajūgu satiksme.

1970. g. okupētajā Latvijā no šiem ceļiem palikuši vairs tikai 24 000 km. Tas tāpēc, ka pēc kolhozu lielsaimniecību ierīkošanas daudzus mazākus lauku ceļus vairs nelieto.

Autobusu satiksme pēckara Latvijā vairākkārt pārsniedz neatkarīgās Latvijas laika apjomu. Tālsatiksmes autobusi uztur satiksmi starp Rīgu un daudzām citu padomju republiku pilsētām. Tas tāpēc, ka var izmantot Padomju Savienībā iegūto naftu, kādas nebija neatkarīgajai Latvijai. Motoru degvielas bija jāieved no ārzemēm, maksājot ar Latvijas ražojumiem.

Dzelzceļi

Ļoti svarīgu lomu neatkarīgās Latvijas valsts un tās iedzīvotāju dzīvē ieņēma dzelzceļi. Latvijas dzelzceļi piederēja valstij. Tos pārvaldīja dzelzceļu virsvalde.

Tikai Liepājas — Aizputes un Smiltenes — Ainažu līnijas bija privātu sabiedrību īpašums.

Latvijā bija platsliežu un šaursliežu dzelzceļi. Šaursliežu dzelzceļiem tikai vietēja nozīme. Tagad Latvijā šaursliežu dzelzceļi nojaukti, tāpēc dzelzceļa līniju kopgarums samazinājies: 1938. g. Latvijā bija 3350 km dzelzceļa līniju, bet 1970. g. Latvijā bija 2500 km dzelzceļa līniju.

Neskatoties uz to Latvijā tagad ir visbiežākais dzelzceļu tīkls Padomju Savienībā.

Latvijas dzelzceļu centrs ir galvas pilsēta Rīga. Lielākā daļa Latvijas dzelzceļa līniju izstaro no Rīgas uz visām pusēm.

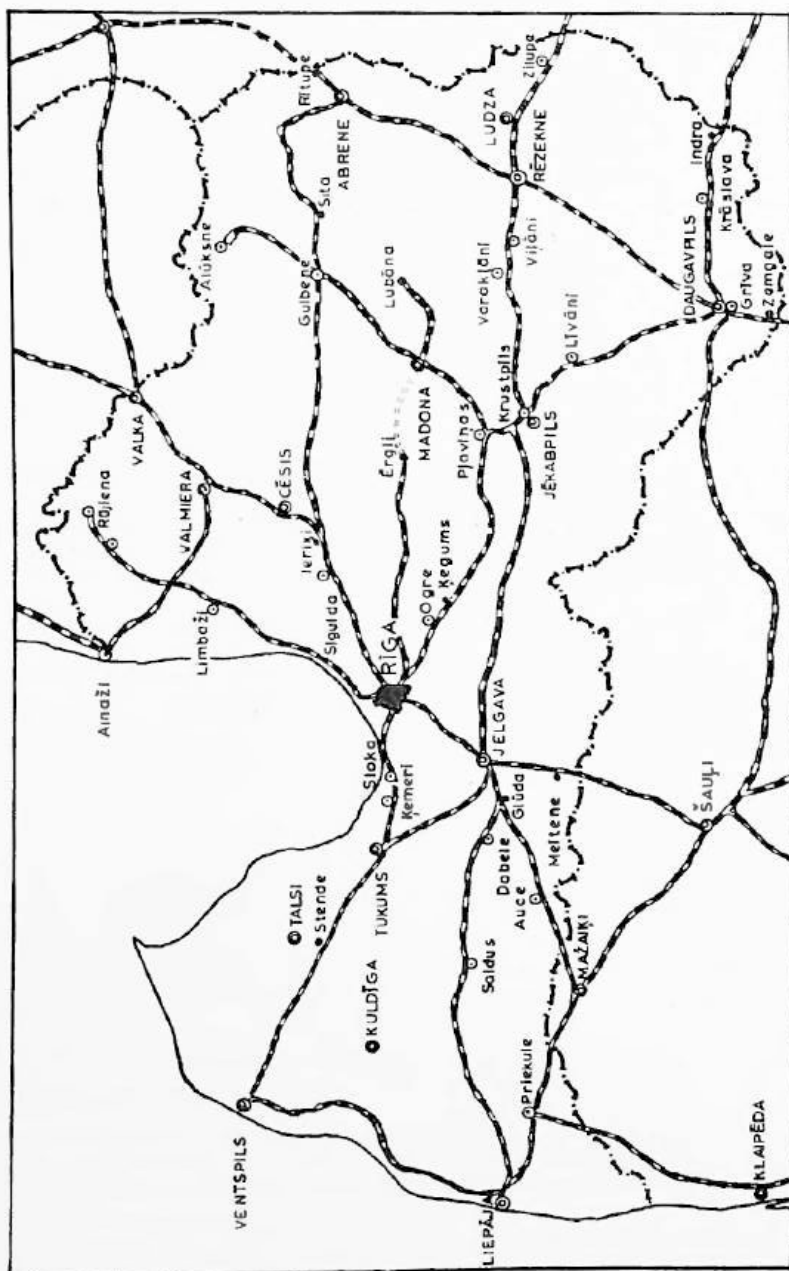
Galvenās Latvijas dzelzceļa līnijas ir:

1. Rīga — Tukums — Ventspils.
  2. Rīga — Jelgava — Glūda — Liepāja.
  3. Rīga — Jelgava — Meitene — (Kauņa vai Tīlzīte).
  4. Rīga — Krustpils — Rēzekne — Zilupe — (Maskava).
  5. Rīga — Krustpils — Daugavpils — Indra — (Maskava).
  6. Rīga — Valmiera — Valka — (Tallina).
  7. Rīga — Ieriķi — Gulbene — Abrene.
  8. Rīga — Aloja (posmu Aloja — Rūjiena komūnisti nojaukuši).
  9. Rīga — Ērgļi.
  10. Liepāja — Glūda — Jelgava — Krustpils — Rēzekne — Zilupe.
- u. c.

Lokomotīves pirka ārzemēs, bet vagonus būvēja pašu fabrikas Vairogs Rīgā un Tosmāre Liepājā. Latvijas dzelzceļu vedmaksas bija zemākas nekā kaimiņu zemēs.

Okupētajā Latvijā pa vairākām dzelzceļa līnijām iet elektriskie vilcieni. Tās ir:

1. Rīga — Tukums.	3. Rīga — Aizkraukle.
2. Rīga — Saulkrasti.	4. Rīga — Jelgava.

LATVIJAS DZELZCEĻI

Iekšējie ūdensceļi

Iekšējos ūdensceļus veido kuģojamās upes, ezeri un kanāli. Latvijā šādu ūdensceļu ir maz — tikai 446 km. Okupētajā Latvijā to mazāk — tikai 350 km, jo vairākus vietējas satiksmes ūdensceļus vairs nelieto.

Galvenie no tiem ir šādi:

1. Buļupe un Lielupe līdz Staļģenei.
2. Daugava no grīvas līdz Doles salai, Ķeguma ezers līdz Jaunjelgavai, Pļaviņu spēkstacijas ezers, daļēji posms no Jēkabpils līdz Krievijas robežai.
3. Ķīšezers un Juglas ezers.
4. Venta no Ventspils līdz Kuldīgai.

Ģarākais un svarīgākais no šiem ūdensceļiem ir Lielupe.

Starp Rīgu un Jelgavu pastāvēja rēgulāra pasažieru satiksme. Pa Lielupi pārvadāja arī preces (ķieģeļus, drenas — māla caurules, ko ierok zemē ūdens novadīšanai, cukurbietes u. c.). Tagad Latvijā pasažieru un preču satiksme pa Lielupi pieaugusi vairākkārt. Īpaši palielinājušies ķieģeļu un citu būvmateriālu pārvadājumi uz Rīgu un Jelgavu.

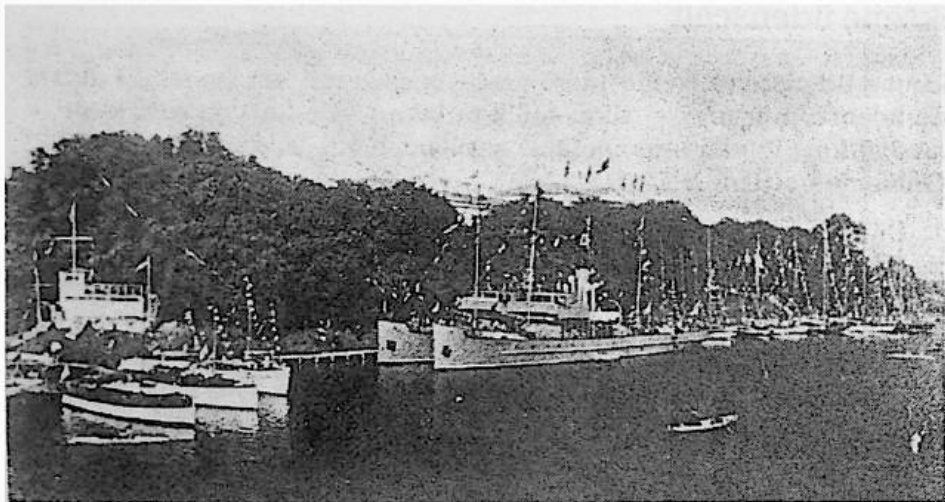
Daugavas kuģojamo ceļu kopgarums ir 44 km. Diezgan dzīva satiksme noritēja pa Daugavu no Rīgas līdz Doles salai. Vietēja satiksme notiek arī pa Ķeguma un Pļaviņu spēkstaciju ezeriem.

Bez tam daudzas Latvijas upes izmantojamas koku pludināšanai apm. 4000 km garumā.

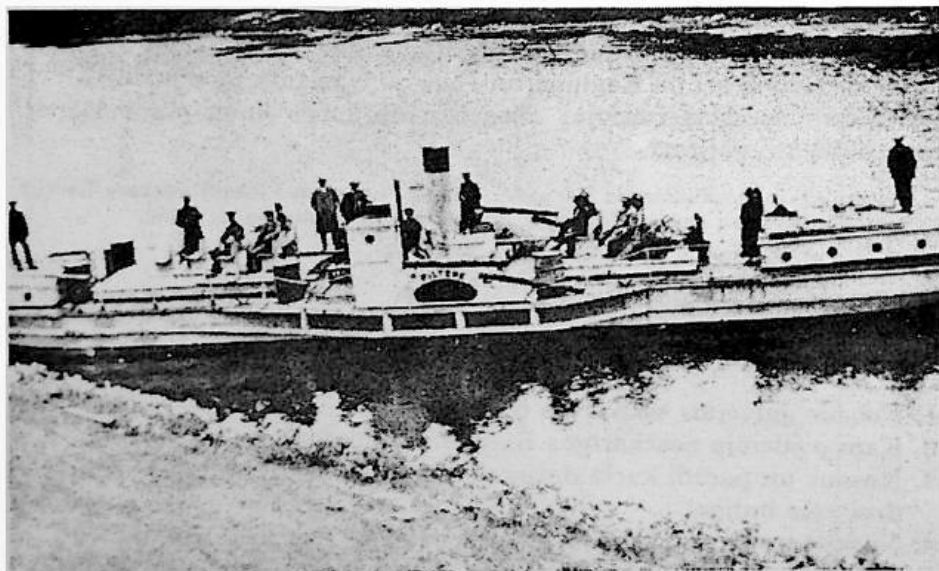
Visvairāk koku nopludina pa Daugavu, Gauju, Ventu un Lielupi. Peckaŗa Latvijā kokmateriālus vairāk pārvadā ar automobiļiem, mazāk nopludina pa upēm.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Nosauc galvenos satiksmes ceļu veidus!
2. Kam piederēja neatkarīgās Latvijas dzelzceļi?
3. Nosauc un parādi kartē dažas neatkarīgās Latvijas laikā uzbūvētas dzelzceļa līnijas!
4. Nosauc un parādi kartē galvenās Latvijas dzelzceļa līnijas!
5. Sameklē kartēs un apraksti, kādas pārmaiņas ar Latvijas dzelzceļiem notikušas padomju okupācijas laikā!
6. Kuŗas Latvijas upes kuģojamas? Cik tālu? Nosauc un parādi tās kartē!
7. Kuŗš ir svarīgākais Latvijas iekšējais ūdensceļš?
8. Pa kuŗām Latvijas upēm nopludina visvairāk koku?

Neatkarīgās Latvijas kuģi Jelgavas ostā

Kuģītis „Piltene” Ventā

Latvji, brauciet jūrā,
Krājiet zeltu pūriņā!

Krišjānis Valdemārs

Kuģniecība

Par mūsu senču kuģniecību ziņas sniedzas līdz vikingu laikiem. Īpaši droši jūras braucēji bijuši kurši. Jau priekš 1000 gadiem tie devušies uz Zviedriju, Dāniju un citām zemēm.

Pēc Senlatvijas iekapošanas vācieši aizliedza mūsu senčiem nodarboties ar jūras tirdzniecību. Ārzemju kuģi nedrīkstēja iebraukt tā dēvētajā zemgaļu ostā.

Jūras tirdzniecība un kuģu būve uzplauka atkal tikai Kurzemes hercoga Jekaba laikā (no 1642. līdz 1682. g.). Kuldīgā un Ventspilī tad uzbūvēja ap 120 kuģu. Kurzemes hercogistei iznīkstot, izbeidzās arī kuģu būve.

Tikai 19. g. s. Latvijas piekrastē atkal sākās rosīga kuģu būvēšana. Uz to īpaši mudināja Krišjānis Valdemārs, nodibinādams 1864. g. pirmo jūrskolu Ainažos. Koka kuģus būvēja gan Vidzemes, gan arī Kurzemes jūrmalā.

Anglijas kuģniecības grāmatā (Lloyd's Register of Shipping) 1912. g. minēti 134 Latvijas piekrastē būvēti kuģi.

Latvijas kuģniecības attīstību rāda latviešiem piederošo jūras tirdzniecības kuģu skaits un tilpums dažādos gados:

Gadi	Kuģu skaits	Tilpums neto reģistra tonnās
1914	333	88 000
1920	45	9 000
1931	153	123 000
1935	124	111 000
1940	103	121 000

Kuģu tilpumu mēri reģistra tonnās. Reģistra tonna ir 2,83 m³. Bruto reģistra tonnās mēri visu kuģa koptilpumu, bet neto reģistra tonnās tikai kravas telpu tilpumu.

Pēdējos Latvijas patstāvības gados mazo kuģu vietā stājās lielāki moderni satiksmes līdzekļi. No Latvijas tirdzniecības flotes 10 tvaikoni piederēja valstij, pārējie privātām personām vai sabiedrībām. Kuģu vadītājus un mehāniķus sagatavoja Krišjāņa Valdemāra jūrskola Rīgā.

Visdzīvākā kuģu satiksme bija ar Angliju un Vāciju.

Okupētajā Latvijā kuģi pieder valstij. To skaits vēl nav sasniedzis neatkarīgās Latvijas kuģu skaitu, bet to kravas tilpums lielāks.

Latvijas ostas

Latvijas piekraste pa lielākai daļai sekla un smilšaina, tāpēc kuģi tai nevar piebraukt. Ostas tamdēļ ierīkotas upju grīvās.

Latvijas lielākās tirdzniecības ostas ir: Rīga, Liepāja, Ventspils, Ainaži un Jelgava (iekšzemes osta).

Rīgas osta ir visplašākā: tā aizņem 36 km² lielu platību un ir 8 līdz 9 m dziļa. Ostai vairākas daļas, no kuŗām svarīgākā bija Eksportosta Daugavas labajā krastā. Tajā atradās valsts saldētava sviesta, bēkona un citu preču uzglabāšanai, kā arī elektriskie celtņi un sliežu pievedceļi.

Dziļāk peldoši kuģi piestāj lejpus Rīgas Daugavgrīvā, kur osta ir 9 m dziļa. Rīgā darbojas trīs kuģu būvētavas. Rīgas ostā neatkarīgās Latvijas laikā ienāca gadā 1800 līdz 2000 kuģu (apm. 65% no visu Latvijas ostās ienākušo kuģu kopskaita).

Padomju varas laikā 1973. g. Rīgas ostā ienākuši ap 1500 kuģu. No Rīgas uz ārzemēm izveda kokus, sviestu, bēkonu, linus un citus neatkarīgās Latvijas ražojumus — apm. 80% no Latvijas eksporta vērtības.

Pēckaŗa Latvija caur Rīgas ostu izved akmeņogles, metallus, rūdas u. c. Rīgā iebrauc arī ārzemju tūristu kuģi no Zviedrijas, Somijas un citām zemēm.

Tā kā Daugavas straume pie Rīgas ir lēna, tad upes gultne aizsērē (kļūst seklāka). Tāpēc zemes smēlēji jeb bagari to bieži padziļina. Ziemā Rīgas osta aizsalst ap četras nedēļas. Tad kuģu ceļu atbrīvo ledlauži.

Liepāja bija otra lielākā Latvijas osta. Tā izbūvēta jūras krastā un pilsētas kanālī, kas savieno Liepājas ezeru ar Baltijas jūru. Osta kuģojama cauru gadu, jo ziemu neaizsalst. Neatkarīgās Latvijas laikā Liepājas ostā ienāca ap 700 kuģu gadā.

Liepājā ir Padomju Savienības kaŗa osta.

Liepājas osta 2. pasaules kaŗa laikā izpostīta, bet pēc kaŗa atkal atjaunota.

Ventspils osta izbūvēta Ventas grīvā. Arī tā ziemu neaizsalst. Neatkarīgās Latvijas laikā Ventspils bija otra lielākā koku eksporta osta. Tajā ienāca ap 500 līdz 600 kuģu gadā.

Kurzemes hercogistes laikā Ventspils bija tās lielākā osta. Okupētajā Latvijā Ventspils osta izbūvēta par lielāko naftas eksportostu Baltijas jūrā. 1973. g. Ventspils

ostā iebraukuši ap 2500 kuģu (no tiem 960 naftas tankkuģi). Ostas ierīču izbūvē piedalās ASV sabiedrības.

Ainaži bija mazākā Latvijas jūras tirdzniecības osta. Tā atrodas Rīgas jūras līča ziemeļos pie Igaunijas robežas. Osta mākslīgi ierīkota, iebūvējot ostas dambi jūrā. Caur Ainažu ostu izveda visvairāk kokus un papīru. Osta ziemā aizsalst. Izpostīta 2. pasaules karā, tā nav vairs atjaunota.

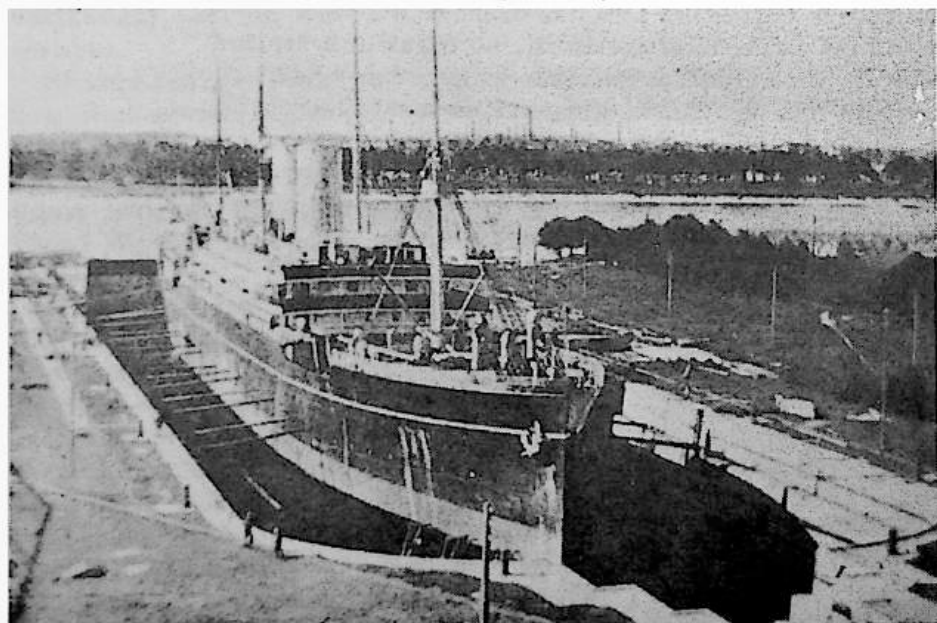
Jelgava ir Latvijas vienīgā iekšzemes osta. Pēc Lielupes padziļināšanas un ostas krastmalas izbūves Jelgava veidojās par dzīvu Zemgales ostu. Pa Lielupi pārvadā gan pasažierus, gan preces starp Rīgu, Rīgas jūrmaļu un Jelgavu.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

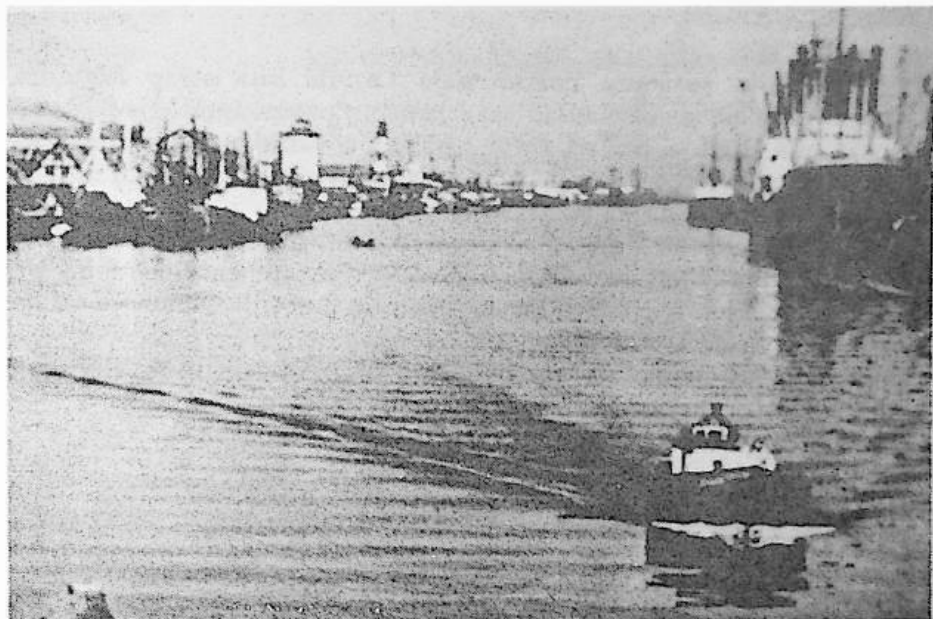
1. Kuņi senlatvieši bija visdrošākie jūras braucēji?
2. Kas latviešus mudināja piegriezties kuģniecībai?
3. Cik kuģu bija Latvijas tirdzniecības flotē 1940. g.?
4. Kam piederēja lielākā daļa Latvijas tirdzniecības kuģu?
5. Ar kuņām valstīm Latvijai bija visdzīvākā kuģu satiksme?
6. Kuņas ir Latvijas lielākās tirdzniecības ostas? Parādi tās kartē!
7. Kuņa ir visplašākā Latvijas tirdzniecības osta?
8. Kādas galvenās preces izveda no Rīgas uz ārzemēm?
9. Kuņa ir otra lielākā Latvijas tirdzniecības osta?
10. Kuņa bija otra lielākā koku eksporta osta Latvijā?
11. Kuņas Latvijas ostas ziemā neaizsalst?
12. Nosauc un parādi kartē vienīgo Latvijas iekšzemes ostu!

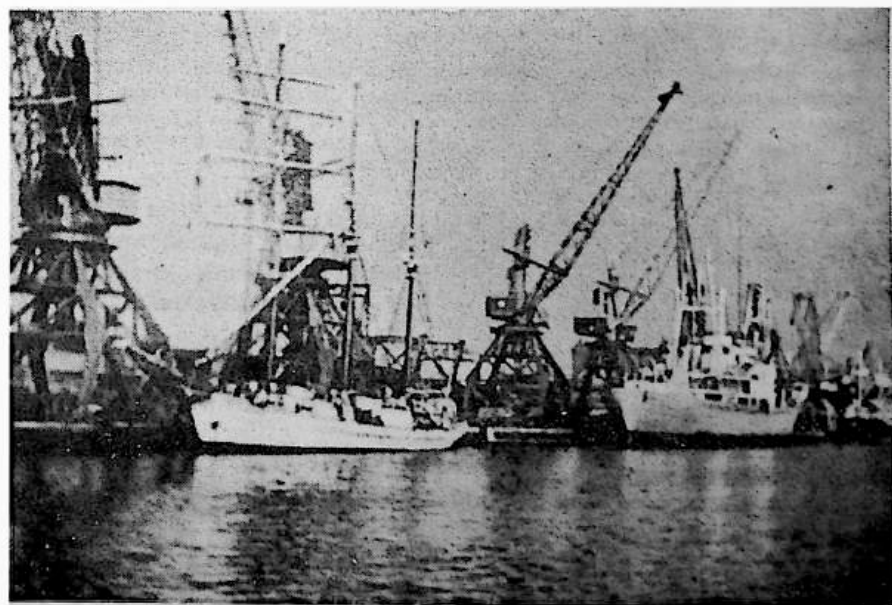
Rīgas osta neatkarīgās Latvijas laikā

Sausais doks Liepājas kaņģaostas darbnīcās

Liepājas osta okupētajā Latvijā

Ventspils osta okupētajā Latvijā

Gaisa satiksme

Regulāra gaisa satiksme neatkarīgajā Latvijā bija starp Rīgu un Liepāju. Lidmašīnas pārvadāja pasažierus un pastu. Lielākais lidlauks Latvijā bija Rīgā — Spilvē. Caur Rīgu gāja vairākas starptautiskas gaisa satiksmes līnijas. Tās ļāva no mūsu galvaspilsētas viegli un ātri sasniegt ikvienu vietu Eiropā un ārpus tās.

Okupētajā Latvijā Rīgā un Kalnciemā izbūvēti jauni lidlauki. No tiem var lidot tikai uz citām Padomju Savienības pilsētām. No Latvijas uz ārzemēm izlidot un no ārzemēm Latvijā ielidot var tikai caur Maskavu un Ļeņingradu.

Vietējā gaisa satiksme notiek starp Rīgu un Liepāju, Rīgu un Ventspili, Rīgu un Daugavpili un Rīgu un Rēzekni.

Sazināšanās jeb sakaru līdzekļi

Galvenie sazināšanās jeb sakaru līdzekļi ir: *pasts, telegrafs, telefons, radio un televīzija*. Neatkarīgajā Latvijā pasts, telegrafs, telefons un radio piederēja valstij. Tos pārvaldīja un apsaimniekoja Satiksmes ministrijas Pasta un telegrafa departments.

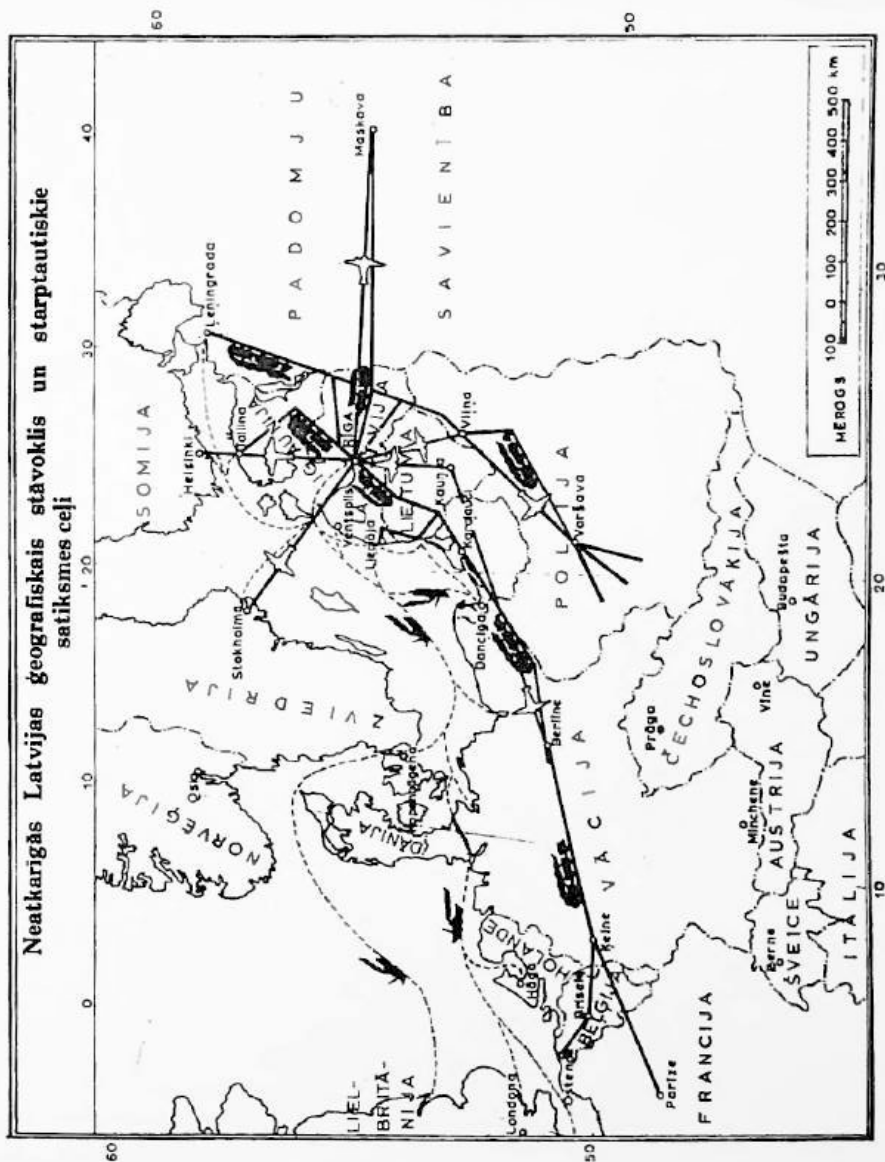
Latvijā bija četras radiostacijas: *Rīgā, Madonā, Kuldīgā un Liepājā*.

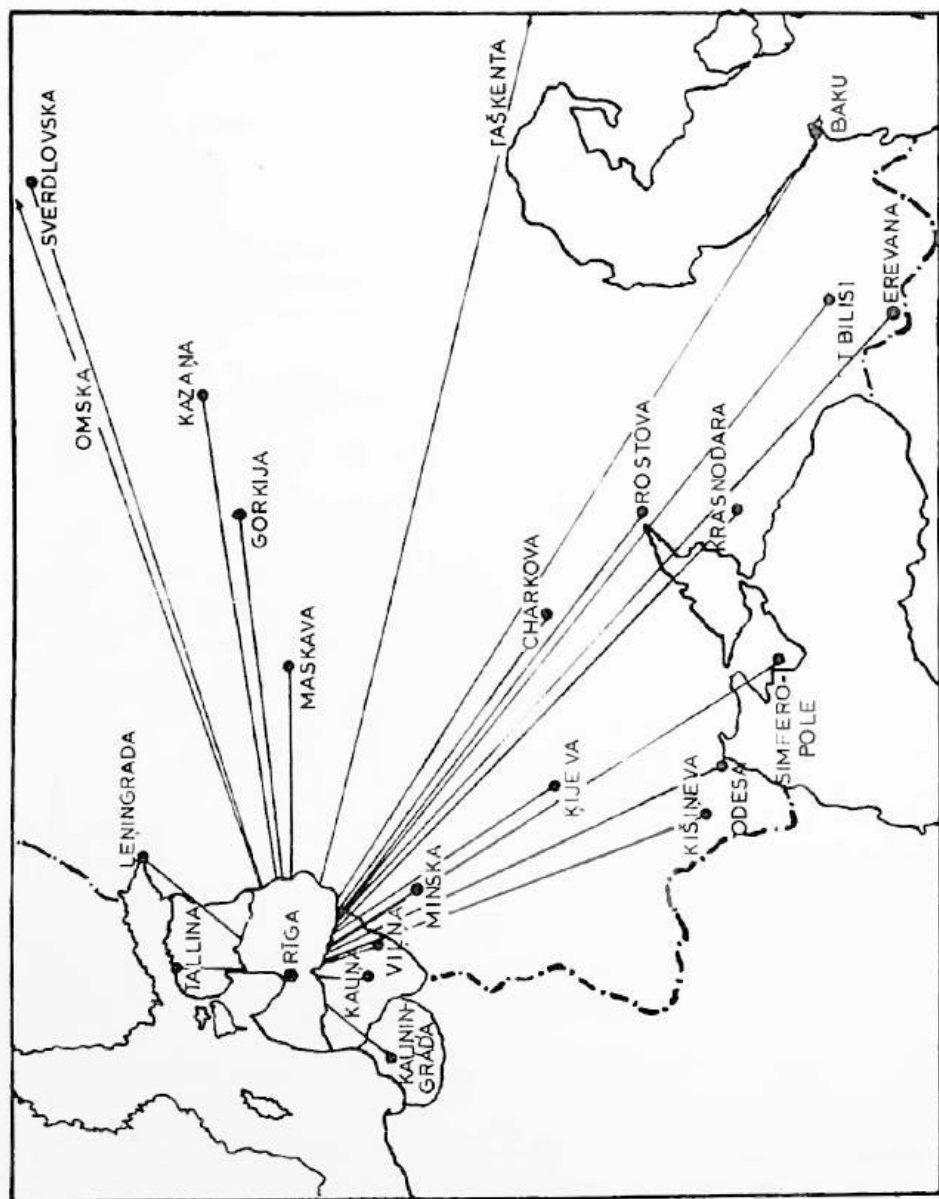
Latvijas radiofōnam bija savs simfōniskais orķestris, koris, vairāki diriģenti, režisori aktiepi. Programmā tas deva daudz mūzikas, ziņu, priekšlasījumu, raidlugu, literātūras, dažādus kursus, rīta vingrošanu u. c. Radio klausītāji maksāja nelielu abonēšanas maksu, tāpēc programmā nebija nekādu tirdzniecības reklāmu. Varēja uztvert un brīvi klausīties raidījumus no visas pasaules.

Pēckaŗa Latvijā radio un televīzijas raidījumi (pēdējie sākti 1954. g.) lielā mērā kalpo komūnisma propagandas sludināšanai. Lielu programmas daļu pārraida no Maskavas krievu valodā. Ārzemju radio raidījumu noklausīšanos traucē ar īpašām ierīcēm, kas raida trokšņus.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kurā pilsētā atradās neatkarīgās Latvijas lielākais lidlauks?
2. Starp kurām okupētās Latvijas pilsētām ir gaisa satiksme?
3. Caur kurām Padomju Savienības pilsētām no Rīgas var aizlidot uz ārzemēm?
4. Kam neatkarīgajā Latvijā piederēja pasts, telegrafs un telefons?
5. Cik radiostaciju bija Latvijā? Kur tās atradās?
6. Kā pēckaŗa Latvijā kavē brīvās pasaules raidītāju noklausīšanos?

Gaisa transporta līnijas no okupētās Latvijas

12

Tirdzniecība

Kur bij', kur bij'?
Tirgū, tirgū;
Ko pirk', ko pirk'?
Zirgu, zirgu.

T. dz.

Tirgotāji ir starpnieki starp ražotājiem un patērētājiem. Tie pērk preces, lai tās ar peļņu pārdotu.

Tirdzniecība var norisināties valsts robežās (iekšējā tirdzniecība), kā arī ar ārzemēm (ārējā tirdzniecība).

Iekšējā tirdzniecība

Preču pirkšana un pārdošana iekšzemē notiek tirgos un veikalos. Senāk bija pazīstami nedēļas un gada tirgi gan laukos, gan mazpilsētās. Tur sabrauca pircēji un pārdevēji, lai tirgotos. Ar pilsētu un satiksmes ceļu un līdzekļu attīstību tirgu nozīme mazinās.

Lielākās pilsētās darbojas ikdienas tirgi. Tie novietoti slēgtās telpās. Rīgā tads ir plašais Centrāltirgus. Plašākā iekšzemes tirdzniecība notiek veikalos. Neatkarīgajā Latvijā veikalu īpašnieki bija: privātpersonas, valsts vai dažādas sabiedrības. Iedzīvotāju apgādē ar labām un lētām precēm liela loma bija patērētāju kooperatīviem.

Skolās pastāvēja skolēnu kooperatīvi, kas apgādāja skolēnus ar mācības līdzekļiem un rādīja jauniešiem kooperācijas labumus.

Lielākais universālveikals Latvijā bija Armijas ekonomiskais veikals (AEV) Rīgā. Tam bija nodaļas Liepājā, Daugavpilī, Rēzeknē un Jelgavā. Šis bija valsts veikals.

Okupētajā Latvijā lielāka daļa veikalu pieder valstij, kur preces pārdod par valsts noteiktām cenām. Bez tam pastāv arī kooperatīvu veikali, ko kontrolē valsts. Tāpat darbojas kolhozu tirgi, kušos kolhozi un kolhoznieki no piemājas zemtēm pārdod savus ražojumus. Šajos tirgos cenas augstākas nekā valsts veikalos. Tie ievērojamā apjomā palīdz apgādāt pilsētu iedzīvotājus ar pārtiku. (skat. tabulu 148. lp.).

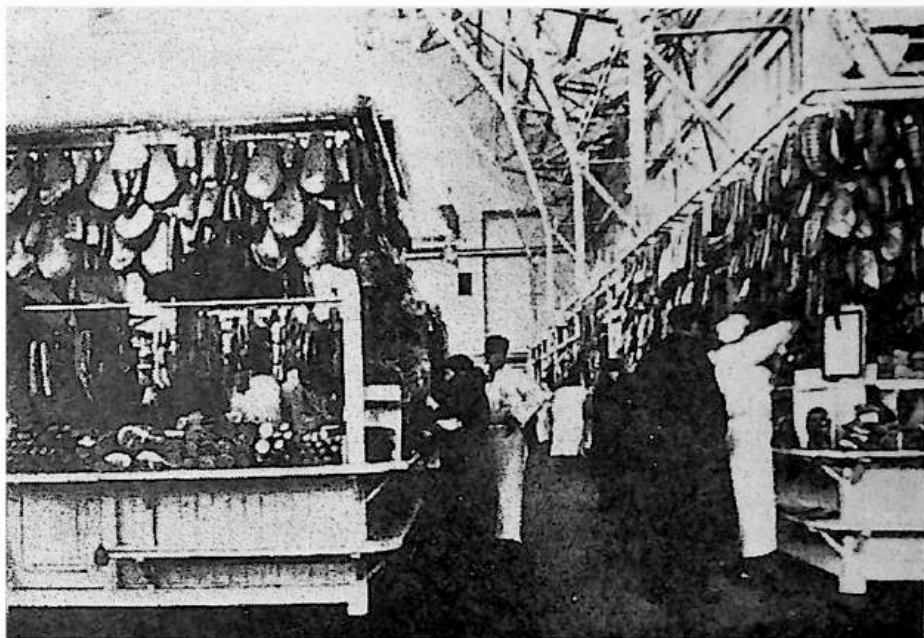
Tomēr Padomju Savienībā un līdz ar to arī Latvijā iedzīvotājiem jāstrādā daudz vairāk nekā Amerikas Savienotajās Valstīs un citās brīvās pasaules valstīs, lai nopirktu dzīvei nepieciešamo.

Tā kā tirgū preču trūkst, tad pastāv tā sauktais „melns tirgus”, kurā par augstākām cenām var tās dabūt.

Pastāv arī komisijas veikali, kušos iedzīvotāji var nodot pārdošanai no ārzemēm saņemtās dāvanas (uzvalkus, nešūtas drēbes, apavus u. c.). Arī šīs preces dārgas.

Centrāltirgus (tagad Centrālais kolhozu tirgus) Rīgā

Gaļas nodaļa neatkarīgās Latvijas laikā

Gaļas nodaļa okupētajā Latvijā 1973. g.

Kolhoznieku tirgus (bijušais Centrāltirgus) Rīgā

Ārējā tirdzniecība

Ārējā tirdzniecība notiek ar ārzemēm. Tajā ietilpst:

1. Eksports (preču izvedumi).
2. Imports (preču ievadumi).
3. Transits (caurvestas preces).

Eksports

Latvija, būdama lauksaimniecības zeme, visvairāk izveda uz ārzemēm lauksaimniecības ražojumus. Mežkopība deva vissvarīgāko eksportpreci — kokus („zājo zeltu”), lopkopība — sviestu, bēkonu, zemkopība — linus u. c. (skat. tabulu 211. lp.).

Latvijas galveno preču eksports 1937. g. miljonos latu dots tabulā 211. lp.

Kokmateriāli 1938. g. deva 40%, bet sviests 24% no eksporta kopvērtības.

Visvairāk preču izveda uz Angliju un Vāciju. Tomēr arī citās zemēs Latvijas ražojumiem bija laba slava. Latvijas sviestu, sieru, zivju konservus, dzērienus, tāpat VEF-a radioaparātus, pasaules mazāko fotoaparātu Minokss izveda arī uz Amerikas Savienotajām Valstīm.

Imports

Ražojumu apmaiņā daudzas preces jāieved no ārzemēm. To sauc par importu. Latvija visvairāk ievada mašīnas, degvielas, kā arī izejvielas rūpniecībai. Puse no ievestajām precēm bija gatavas preces jeb fabrikāti. Pārtikas preču ievadumi bija mazi — tikai 10% no importa kopvērtības. Visvairāk preču Latvija ievada no Vācijas un Anglijas.

Transits

Transits ir caurvestas preces. Latvija piešķir transita precēm lētu dzelzceļa vedmaksu, lai veicinātu preču caurvešanu.

Caur Latviju uz ostām savas preces veda Padomju Savienība, Polija, Lietuva, Vācija un Anglija. Galvenā transita prece bija koki.

Okupēto Latviju komūnistiski pārvērtuši par rūpniecības valsti, kurā izejvielas fabrikām pa lielāku daļu ievada no pārējām Padomju Savienības republikām vai ārzemēm, bet gatavotos ražojumus izveda uz tām. Uz Padomju Savienību un citām valstīm izveda pasažieru vagonus, tālruna aparātus, radioaparātus, veļas mazgājamās mašīnas, dizelmotorus, motorvelosipēdus, saplākšņus, mēbeles, triko veļu, zeķes, gumijas apavus.

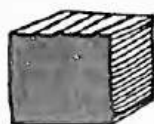
No lauksaimniecības un zvejniecības ražojumiem izved: sviestu, gaļu, sierus, cukuru, zivju konservus, saldumus, raugu u. c.

Okupētajā Latvijā ievēd no Padomju Savienības un ārzemēm: metālus, traktorus, automobiļus, akmeņogles, naftu, dabas gāzi, elektrības enerģiju, elektrības vadus, elektromotorus, minerālmēslus, krāsas, lakas, sintētisko kaučuku, kokvilnu, apavus, augļus u. c. Ievedumi galvenā kārtā kalpo rūpniecībai, kuņas ražojumus savukārt izved no Latvijas. Tāpēc vietējā tirgū daudzu preču trūkst. Latviešu tauta spiesta strādāt Padomju Savienības apgādāšanai.

Caur Ventspils ostu izved Padomju Savienības naftu. Tam nolūkam ostu paplašina un ceļ jaunas noliktavas.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Kur notiek iekšējā tirdzniecība?
2. Kā sauc Latvijas lielāko universālveikalu? Kur tas atrodas?
3. Kā pēckara Latvijas iedzīvotāji apgādāti ar nepieciešamām precēm?
4. Kas ir eksports? Kas ir imports? Kas ir transīts?
5. Nosauc neatkarīgās Latvijas galvenās eksportpreces!
6. Uz kuņām valstīm Latvija izveda visvairāk preču?
7. Nosauc svarīgākās Latvijas importpreces!
8. No kuņām valstīm Latvija importēja visvairāk preču?
9. Kuņas valstis veda savas preces cauri Latvijai?
10. Kam kalpo ievēdumi okupētajā Latvijā?
11. Ko izved no okupētās Latvijas?

KOKI
117.9SVIESTS
45.4FINIERI
22.3LINI
12.7CŪKAS, BĒKONS
9.0ĀDAS
7.6ĀBOLIŅA, LINU SĒKLAS
7.0LINU DIEGI
6.8PAPĪRS, PAPE
5.6GAĻA
4.5

Latvijas galveno preču eksports 1937. g. (miljonos latu)

AKMEŅOGLES
22.8MAŠĪNAS
16.8VILNA, KOKVILNA
16.4MĀKSLĪGIE MĒSLI
11.9DIEGI UN DZIJAS
8.8AUDUMI
8.6NAFTA
8.5AUTOMOBĪĻI
6.2ĀDAS
5.5TABAKA
3.9

Latvijas galveno preču imports 1937. g. (miljonos latu)

13

LATVIJAS APGABALI, APRINĶI UN PILSĒTAS

Kuŗu ceļu es negāju,
Kur naudiņas netērēju,
Kuŗas upes ūdentīņa
Nav dzēr's manis kumeliņš!

T. dz.

Sen to Rīgu daudzinaja,
Nu to Rīgu ieraudzīju:
Visapkārt smilšu kalni,
Pati Rīga ūdeni.

T. dz.

Rīga

Rīga ir lielākā un vecākā Latvijas pilsēta. Tā dibināta 1201. g. pie Daugavas sena lībiešu ciema vietā. Rīga ir Latvijas galvas pilsēta. Tā ir vienīgā Latvijas lielpilsēta. Latvijas brīvvalsts laikā Rīgā dzīvoja 390 000 cilvēku. Padomju varas laikā Rīgā ieplūduši ļoti daudz krievu, tāpēc 1970. g. tanī bija jau 732 000 iedzīvotāju. Šis skaits turpina pieaugt. Rīga ir Latvijas lielākā osta, kuŗā neatkarīgās valsts laikā ienāca 1800 līdz 2000 kuŗu gadā. Tāpat Rīga ir Latvijas dzelzceļu un zemesceļu centrs (skat. karti 194. lp.). Ne par velti tautasdziesma saka:

Lieli ceļi, mazi ceļi
Visi Rīgā satecēja.

Rīgas pili dzīvoja neatkarīgās Latvijas valsts prezidents. Rīgā darbojās Latvijas valdība. Rīgā atradās Latvijas augstākās tiesas, bankas, galvenais pasts, radiofons. Rīgā uzcēla Brīvības pieminekli, tur atrodas arī kritušo brīvības cīnītāju atdusas vieta — Brāļu kapi (skat. 218. lp.). Tā ir latviešu tautas svētnīca, kur skolas un organizācijas svētkos devās godināt kritušos varoņus.

Rīga bija neatkarīgās Latvijas lielākā skolu pilsēta. Tur atradās trīs augstskolas (Latvijas Universitāte, Latvijas Konservatorija jeb mūzikas augstskola un Latvijas Mākslas Akadēmija). Bez tam Rīgā vēl bija 48 vidusskolas, 20 arodskolas un 205 pamatskolas un bērnu dārzi.

Rīga bija arī Latvijas mākslas iestāžu centrs. Rīgā darbojās Nacionālā opera, Nacionālais Teātris, Dailes Teātris un 11 citi teātri. Rīgā bija 11 muzeji, 43 kinoteātri un daudz bibliotēku. Rīgā atrodas Latvijas lielākās baznīcas: Doma baznīca un Pēterļa baznīca.

(Pēterļa baznīcu komunisti 1941. g. nodedzināja. Tornis atjaunots 1973. g., bet ne baznīca pati.)

Rīgas Centrāltirgus bija lielākais un modernākais Baltijas valstīs. Tas bija apgādāts ar noliktavām, saldētavām, ceļņiem, centrālo apkuri un citām labierīcībām.

Rīgā neatkarīgās Latvijas laikā uzcēla lielāko Latvijas universālveikalu — Armijas Ekonomisko veikalu (AEV), kur varēja iegādāties uzturu, apģērbus, apavus un citas dzīvei nepieciešamās preces. Tas paplašināts un darbojas tagad ar nosaukumu Rīgas Centrālais Universālveikals (RCUV).

Rīgas rajonus savieno ielu dzelzceļu un autobusu līnijas. Padomju varas laikā tiem vēl pievienojās trolejbusi (elektriskie autobusi).

Pilsēta apgādā iedzīvotājus ar ūdeni, elektrību un gāzi.

Kopš 1945. g. Rīga un visa Latvija ir komunistu rokās. Iedzīvotāju skaits Rīgā gandrīz dubultojies, ieplūstot krieviem un citām austrumu tautām. Valda liels dzīvokļu trūkums, lai gan izbūvēti jauni dzīvokļu rajoni (Agenskalnā, Ķengaragā, Purvciemā, Juglā un citur). Rīgas pili atrodas komunistu vienīgās jaunatnes organizācijas — sarkano pionieru mītne. Doma baznīca atņemta draudzei, un tur ierīkota koncertzāle. Paplašinātas neatkarīgās Latvijas augstskolas, atvērta arī jaunas (Rīgas Politehniskais Institūts, Civillās Aviācijas Institūts u. c.). Rīgas Centrāltirgus pārdēvēts par Centrālo kolhozu tirgu, kur savas ražojumus pārdod gan kolhozi un valsts saimniecības, gan arī kolhoznieki no savām piemājas saimniecībām, kā arī Rīgas un apkārtnes ģimeņu dārziņu kopēji.

Kolhoznieku piemājas saimniecības un ģimeņu dārziņu ražojumi dod ļoti ievērojamu daļu iedzīvotāju apgādē.

Rīgā paplašinātas agrākās rūpnīcas un uzceltas jaunas. Tajās strādā daudz iebraukušu krievu. Tāpēc Rīgā uz ielas dzird vairāk krievu nekā latviešu valodu.

Izejvielas daudzām rūpnīcām jāieved no Krievijas, uz kuriem arī izved gatavos ražojumus (skat. 187. lp.).

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

1. Cik daudz iedzīvotāju bija Rīgā 1939. g.? Cik daudz 1970. g.?
2. Kādas neatkarīgās Latvijas valsts iestādes atradās Rīgā?
3. Kuŗas Latvijas augstskolas atrodas Rīgā?
4. Nosauc kādas mākslas iestādes Rīgā!
5. Nosauc Rīgas lielākās baznīcas! Kam tās kalpo okupētajā Latvijā?
6. Kā sauc lielāko Rīgas tirgu?

Brāļu kapos

„Turi, bērns, puķīti uz augšu, lai nesalauž tavu ziedu,” māte pamācā bērnu ļaužu barā, kas plūst uz latviešu strēlnieku kapiem.

Visiem ir puķes, un visi pūlas aiznest uz kapiem skaidrus savus ziedus un savas asaras.

Mēs ieejam pa mūŗa vārtiem līdzenā kapu pagalmā. Aiz kapu pagalma paceļas tumšas priedes, un te kalniņos, uz kuŗiem jau apmeties daudz ļaužu, kas gaida bērnu gājienu, es atrodu Brāļu kapos.

Rindās stāv balti krusti, uz kapiem zaļo zāle un zied kādas sarkanas puķes. Rindās stāv krusti kā kareivji. Es eju un lasu uzrakstus uz kapiem.

Sāk skanēt bērnu dziesmas un, klusi šūpodamies šai dziesmā un ļaužu straumē, no kapličas uz leju ar skaidru rudens sauli nāk septiņi balti šķirsti, ko strēlnieki nes augstu uz saviem pleciem. Tad ļaudis, puķes, sēru mūzika un saule klusi apstājas pie kapa. Šķirsti nogrimst kapā, visi grib vēl pēdējo reizi tos redzēt.

„Laidiet klāt piederīgos!” kāds saka. Bet te vairs nevar izšķirt, kuŗi ir piederīgie, jo ļaudis raud uz visiem pakalniem. Kuŗiem gan šie kritušie nevarētu būt brāļi?

„Bērns, turi savu puķīti uz augšu, lai nesalauž tavu ziedu!” tā vienkāršas sirdis caur šaubām un sāpēm saglabā ticību uzvarai un labākām dienām.

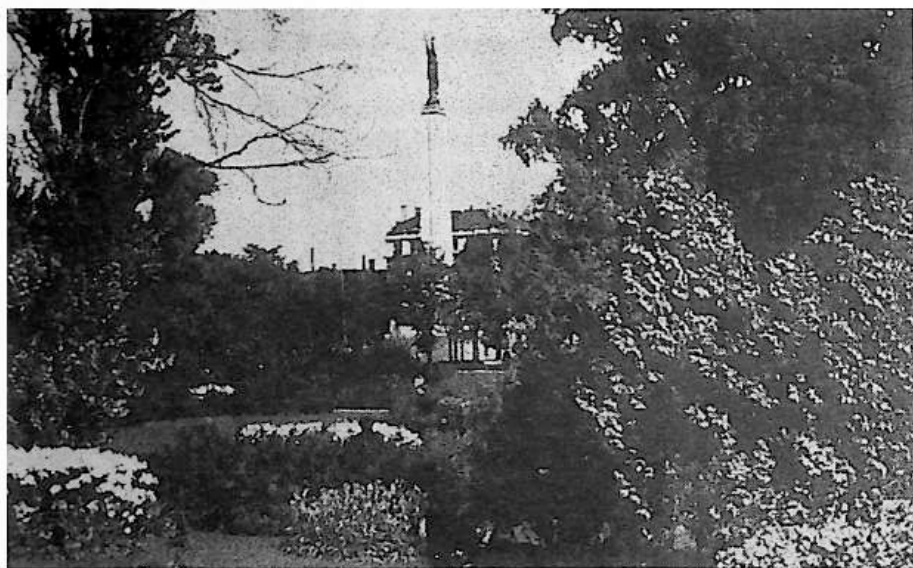
Kārlis Skalbe

Nacionālā Opera

Doma baznīca (tagad koncertzāle)

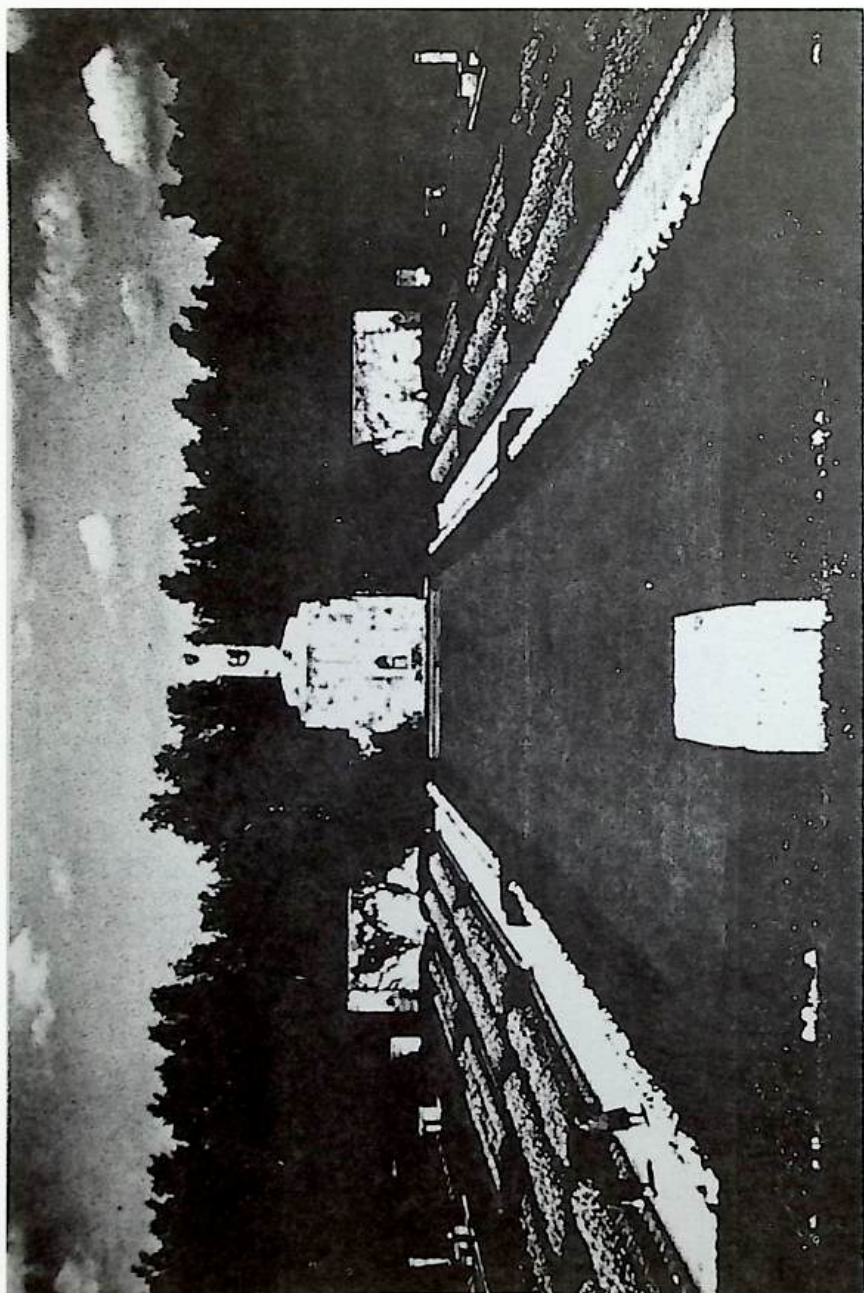
Brīvības piemineklis un Rīgas apstādījumi

Brīvās Latvijas valsts svētkos rotātā Rīga

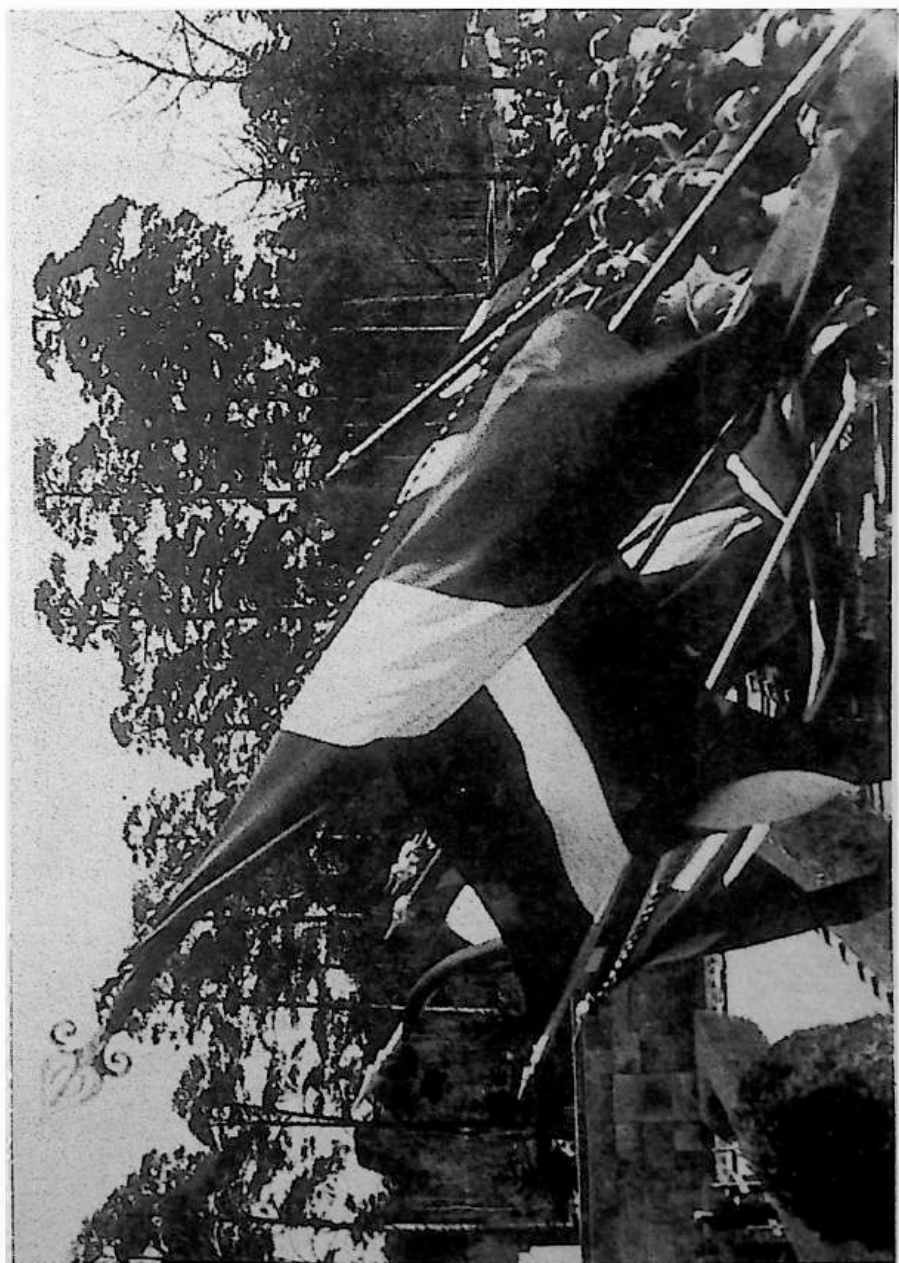

Atjaunotais Pēterņa baznīcas tornis

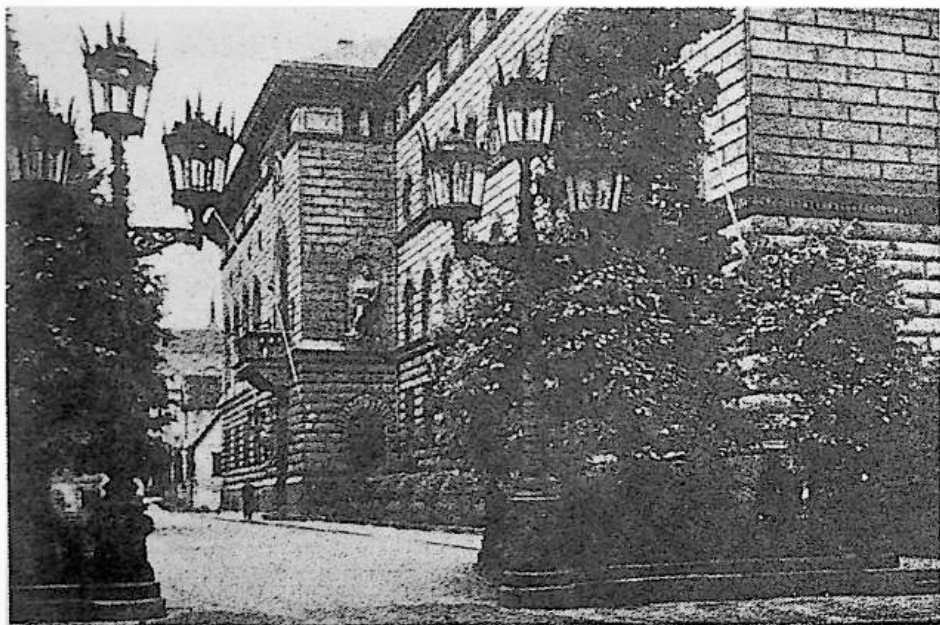

Brāļu kapi

Skolēni ar karogiem Brāļu kapos

Latvijas Saeimas nams Rīgā

Komūnistu celtās dzīvojamās mājas Rīgas priekšpilsētā Ķengaragā

Vidzeme, Vidzeme, kalnotā, latviskā,
Bagāta birzīm, dziesmām un varoņiem!

J. Akurāters

Vidzeme

Vidzeme ir lielākais Latvijas apgabals. Tās platība aizņem trešo daļu no Latvijas kopplatības. Vidzemē atrodas mūsu tēvzemes augstākais kalns — Gaiziņš, pa Vidzemi tek Gauja. Tā kā augsne nav visai auglīga, tad zemkopjiem jāpieliek daudz pūļu, lai iegūtu labas ražas. Vidzemē bija labi attīstīta lopkopība: puse Latvijas pienotavu atradās Vidzemē. Vairāk nekā puse no Latvijas sviesta nāca no Vidzemes. Lasītpratēju procents Vidzemē bija visaugstākais Latvijā. Vidzeme bija vislatviskākais apgabals. Vidzeme devusi daudz ievērojamu latviešu.

Vidzemē bija pieci apriņķi: Rīgas, Cēsu, Valmieras, Valkas un Madonas.

Rīgas apriņķis

Rīgas apriņķis bija lielākais Vidzemes apriņķis. Rīgas apriņķī septiņas pilsētas: Rīga, Sigulda, Ogre, Pļaviņas, Rīgas jūrmala, Sloka un Ķemeri.

Rīgas apriņķis bagāts ciemiem. Pazīstamākie ir Baldone (sēravoti), Vecāķi, Salaspils, Ķegums u. c. Augsne Rīgas apkārtnē smilšaina, daudz arī purvu. Ap Rīgu bija labi attīstīta lopkopība un dārzkopība. Pienu un saknes pārdeva pilsētas iedzīvotājiem.

Rīgas jūrmalas pilsēta atrodas starp Lielupi un Rīgas jūras līci pusstundas braucienā no Rīgas. Turī daudz vasarnīcu vietu: Bulduri, Majori, Dubulti, Melluži, Asaņi. Jūras krasts te lēzens, smilšains. Kāpas un pārējā apkārtnē apaugusi priedēm. Šaurākajā vietā jūra no Lielupes ir tikai 10 minūšu gājiena attālumā. Rīgas jūrmala bija iecienīta arī ārpus Latvijas. Vakaros bieži notika brīvdabas koncerti. Rīgas jūrmalā (Mellužos, Asaros) audzē daudz aveņu un zemeņu.

Slokā atrodas celulozas fabrika.

Ķemeri pazīstami savu sēravotu dēļ. Sērūdēns un sēra dūņu vannas ārstē daudz slimību. Tāpēc Ķemeros ārstējās slimnieki gan no

Latvijas, gan ārzemēm. Slimnieku vajadzībām uzcēla modernu viesnīcu. Padomju varas laikā tur uzceltas vairākas sanatorijas.

Sigulda atrodas ļoti skaistā vietā pie Gaujas ielejas. Gaujas krastos daudz alu: Gūtmaņa, Velna, Pēterņa u. c. Siguldā daudz vasarnīcu, kur pilsētnieki apmetās vasarā. Siguldu apmeklēja ļoti daudz ekskursantu no visas Latvijas, īpaši pavasaros un rudenos.

Ogre atrodas pie Ogres upes ietekas Daugavā. Ogres upe tek pa dziļu dolomītu iežos izgraudtu gravu, kas apaugusi ar priežu mežu. Tīrā un veselīgā gaisa dēļ Ogrē atradās vairākas sanatorijas. Pilsētā bija daudz augļu dārzu. Tā bija iecienīta vasarnieku vieta. Jumpravas pagastā dzimis Lāčplēša autors Andrejs Pumpurs.

Pļaviņas atrodas pie Aiviekstes ietekas Daugavā. Daugavas krasti pie Pļaviņām augsti, klinšaini, upē daudz krāču. Pļaviņās dzimis latviešu strēlnieku ģenerālis Auzāns.

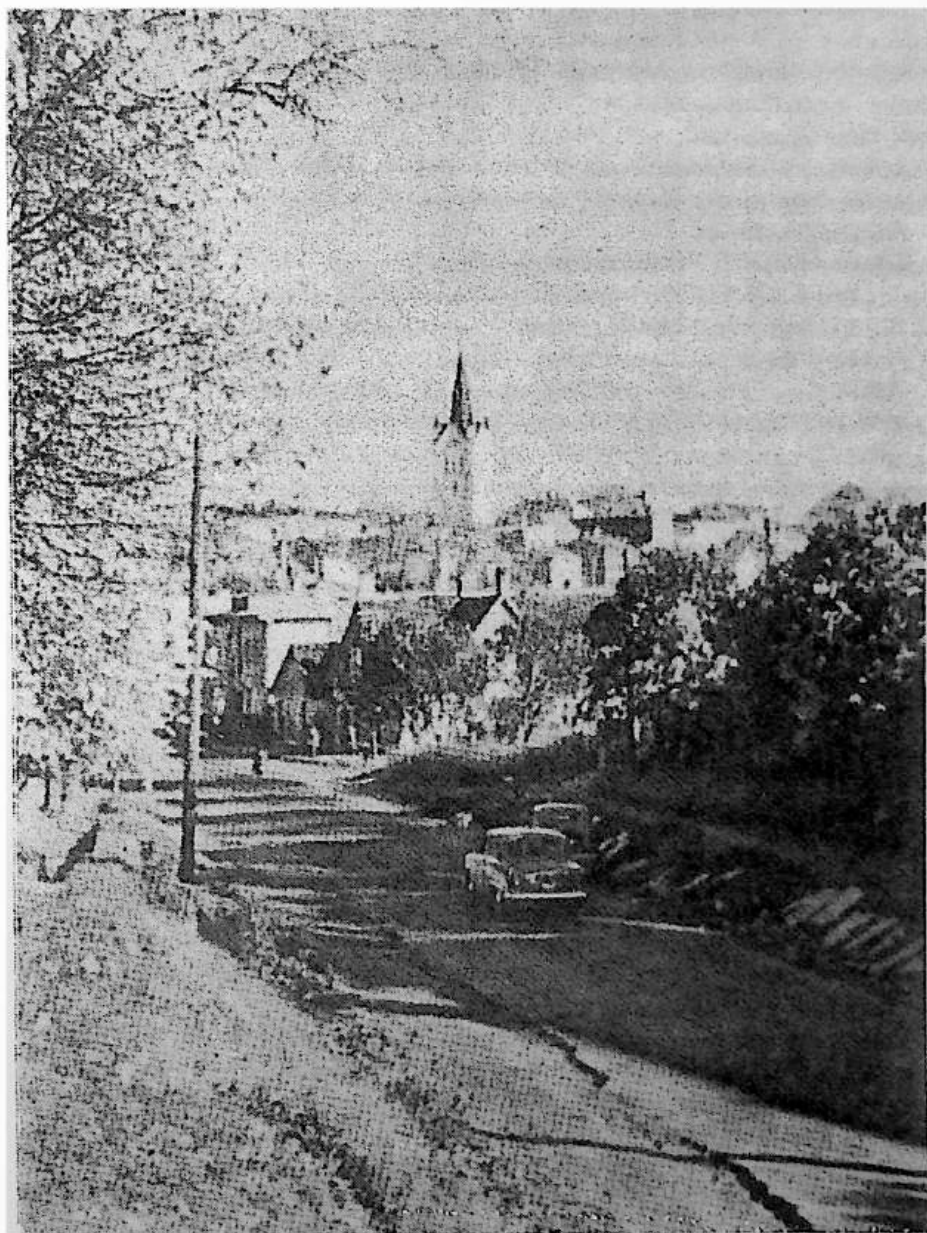
Cēsu apriņķis

Cēsu apriņķī tikai viena pilsēta — Cēsis. Cēsis ir viena no vecākajām Latvijas pilsētām. Cēsu novada senlatviešu kara karogs kļuva par Latvijas valsts karogu. Cēsu pilsētā bija daudz dārzu un vasarnīcu. Pie Cēsim atradās Priekuļu lauksaimniecības vidusskola. Cēsu apriņķis kalnains, jo tā lielāko daļu aizņem Vidzemes centrālā augstiene. Cēsu apriņķī izeļas Gauja. Cēsu apriņķis bija viena no pirmajām vietām izglītības ziņā. Tāi vairāki pazīstami ciemi: Ērgļi, Piebalga. Cēsis dzimis komponists Alfrēds Kalniņš. Vecpiebalgas pagastā dzimuši rakstnieki brāļi Kaudzītes un Kārlis Skalbe. Ērgļu muižā dzimis rakstnieks Rūdolfs Blaumanis, bet Druvienas pagastā dzejnieks Jānis Poruks.

Valmieras apriņķis

Valmieras apriņķis aizņem Ziemeļvidzemes līdzenumu. Zeme vidēji auglīga. Apriņķī bija labi attīstīta lopkopība: Valmieras apriņķis bija vislatviskākais, tāi bija visvairāk lasītprātēju. Valmieras apriņķī sešas pilsētas: Valmiera, Rūjiena, Limbaži, Mazsalaca, Salacgrīva un Ainaži.

Valmiera atrodas skaistā vietā Gaujas krastos. Tā bija viena no vislatviskākām pilsētām. Valmierā krustojas Rīgas — Valkas un

Cēsis

Smiltenes — Ainažu dzelzceļi. Valmierā dzimis komponists profesors Jāzeps Vītols, Kauguru pagastā pie Valmieras valodnieks profesors Jānis Endzelīns, bet Alojās pagastā tautas atmodas laikmeta dzejnieks Auseklis.

Ainaži un Salacgrīva ir nelielas ostas Rīgas jūras līča krastā: Ainažos bija pirmā jūrskola Latvijā (dibināta 1864. g.).

Rūjiena atrodas Rūjas upes krastos starp Burtnieku ezeru un Igaunijas robežu. Pilsētā pienāca Rīgas — Rūjienas dzelzceļš (daļu no šīs dzelzceļa līnijas krievi pēc 2. pasaules kara nojaucā), kā arī Valkas — Ipiķu šaursliežu līnija, kuŗa vairs nav atjaunota. Ipiķu pagastā dzimis bijušais Latvijas sūtnis Lielbritānijā Kārlis Zariņš.

Mazzalaca atrodas Salacas upes krastos pie Rīgas — Rūjienas dzelzceļa. Salacas upes krastos te skaistas smilšakmens klintis un gravas. Pazīstamākās klintis ir Skaņais kalns (dod vairākkārtīgu atbalsi), Velna trepes u. c.

Limbaži ir veca pilsēta, pie Rīgas — Alojās dzelzceļa. Limbažos darbojās Latvijas himnas autors Baumaņu Kārlis.

Valkas apriņķis

Valkas apriņķis aizņem Vidzemes ziemeļaustrumu daļu. Apriņķa austrumu daļā ir Austrumvidzemes augstiene, vidusdaļa ir smilšaina, bagāta mežiem. Valkas apriņķī bija piecas pilsētas: Valka, Smiltene, Ape, Alūksne un Strenči.

Valka atrodas pie Igaunijas robežas. Valka ir liels dzelzceļu mezgls (tajā krustojas piecas dzelzceļa līnijas).

Smiltene atrodas Abula upes ielejā pie Ainažu — Smiltenes dzelzceļa. Plāņu pagastā dzimis bijušais Latvijas skautu priekšnieks ģenerālis Kārlis Gopers, bet Trikātas pagastā Latvijas brīvības cīņu virspavēlnieks ģenerālis Jānis Balodis.

Ape atrodas Vaidavas upes krastā netālu no Igaunijas robežas. Gar Apī iet Valkas — Gulbenes dzelzceļš, kas pēc 2. pasaules kara nojaukts.

Alūksne ir vistālākā pilsēta Valkas apriņķa austrumos. Tā atrodas kalnainā apvidū pie Alūksnes ezera. Pilsētā pienāca Valkas — Gulbenes dzelzceļš. Alūksnē dzīvoja mācītājs Ernests Gliks, kas tulkoja bībeli latviešu valodā. (1685. un 1689. g.). Mācītāja mājas parkā vēl tagad

aug divi ozoli, ko Glikš dēstījis šī notikuma piemiņai. Alūksni nopostīja 1944. g. kaujās. Pēc kara tā atjaunota.

Strenči atrodas mežainā apvidū pie Gaujas starp Valku un Valmieru.

Madonas apriņķis

Madonas apriņķa rietumu daļa kalnaina (Vidzemes centrālā augstiene), bet austrumos ir Lubānas līdzenums. Madonas apriņķī ražoja visvairāk sviesta. Tanī atrodas Latvijas augstākais kalns — Gaiziņš. Apriņķī divas pilsētas: Madona un Gulbene.

Madona atrodas pie Gulbenes — Pļaviņu dzelzceļa. Madonā daudz dārzu un parku. Starp Madonu un Pļaviņām pie Aiviekstes atradās Madonas radiostacija. Grašu pagastā pie Madonas dzimis rakstnieks Augusts Saulietis, bet Ļaudonas pagastā — diriģents Teodors Reiters, Meirānu pagastā — 1. Latvijas armijas virspavēlnieks pulkvedis Oskars Kalpaks, bet Patkules pagastā rakstnieks Jānis Ezeriņš.

Gulbene ir ievērojams dzelzceļu mezgls. Pilsētā daudz parku un dīķu. 1919. g. komunisti Gulbenē nogalināja ap 500 cilvēku.

Vidzeme

Vidzeme, Vidzeme, dzimtene mana —
Kalni un ielejas, birzis un sils!
Kur vēl tik skaņīgi dzeguze zvana,
Kur vēl debesis dzidrums tik zils?

Atmatas smilgaines, tīrumi zaļi,
Pāpuvēs pīpeņu mirdzums balts,
Straujupe Gauja — ai ūdeņi vaļi! —
Piekrastē ozoli vareni šalc.

Klusumā saulainā logi un palodas
Mājīgi gaida un mājīgi mirdz —
Ceļiniek, apstājies, ieklausies valodas,
Gaišā ielīksmē runā ko sirds.

Kārlis Rabācs

Kurzemīte, dievzemīte,
Brīvās tautas auklētāj'.

Auseklis

Kurzeme

Kurzeme ir Latvijas mazākais apgabals. Tās platība ir 20% no Latvijas kopplatības. Klimats Kurzemē mitrāks un ziemas siltākas nekā citur Latvijā. Gar jūrmalu zeme smilšaina, tur daudz mežu. Gar jūrmalu daudz zvejnieku ciemu. Kurzeme daudz cieta 2. pasaules karā (Kurzemes cietoksnis). Kurzemē bija pieci apriņķi: Liepājas, Aizputes, Kuldīgas, Ventspils un Talsu.

Liepājas apriņķis

Liepājas apriņķis aizņēma Kurzemes dienvidrietumu stūri. Gar jūrmalu augsne smilšaina, bet austrumu daļā labāka, mālaināka. Liepājas apriņķī bija daudz zivju dīķu.

Liepājas apriņķī šādas pilsētas: Liepāja, Priekule, Grobiņa un Durbe.

Liepāja bija Latvijas otra lielākā pilsēta. 1970. g. Liepājā bija 93 000 iedzīvotāju, un tā ir trešā lielākā okupētās Latvijas pilsēta. Liepājas osta kuģojama visu gadu. Liepājā daudz fabriku: Liepājas kaķa ostas darbnīcas, drāšu fabrika, cukurfabrika, ādu fabrika, zivju eļļas un miltu fabrika un citas. Liepājā atradās opera, teātris, vairākas bibliotēkas un mūzeji. Liepājā daudz skaistu parku un laukumu. Pazīstamākais no tiem ir Rožu laukums. Kurzemes cietokšņa kaujās 1944./45. g. ziemā Liepāju krievi apšaudīja un apmētāja bumbām. Daudz ēku sagrautas, arī osta stipri bojāta.

Priekule atrodas pie Liepājas — Šauļu dzelzceļa. Pilsētā bija vairākas nelielas fabrikas.

Grobiņa senāk bija apriņķa pilsēta Liepājas vietā. Senos laikos Grobiņa bijusi kuršu pils, ap kuŗu daudzkārt notikušas cīņas gan ar dāņiem, zviedriem, gan ar vāciešiem.

Durbe bija mazākā Latvijas pilsēta. Durbē jau 1230. g. bijis latviešu centrs. Durbes ezers ļoti bagāts zivīm. Durbē dzimis Latvijas pirmais ārlietu ministrs Z. Meierovics.

Krotas pagastā dzimis tautas atmodas laika darbinieks Atis Kronvalds, Nigrandē rakstnieks Jēkabs Janševskis.

Aizputes apriņķis

Aizputes apriņķis bija mazākais Latvijā. Tam bija daudz zivju dīķu, jo daudz nelielu strauju upiņu, ko viegli uzstādināt. Bez tam ziemas siltas un īsas. Apriņķī bija tikai viena pilsēta — Aizpute. Pie Sakas upes ietekas jūrā atrodas zvejnieku ciems un osta — Pāvilosta.

Kuldīgas apriņķis

Kuldīgas apriņķis atrodas Kurzemes vidienē Ventas krastos. Kuldīgas apriņķī ir Kuldīgas un Saldus pilsētas.

Kuldīga atrodas pie Ventas, kur tajā 2,5 m augsts ūdenskritums — Rumba. Hercoga Jēkaba laikā Kuldīga bija plaša kuģu būvētava. Kuldīgā bija viena no Latvijas četrām radiostacijām. No Kuldīgas uz leju Venta kuģojama.

Saldus atrodas pie Cieceres upes un Rīgas — Liepājas dzelzceļa. Saldus tuvumā atrodas Brocēnu cementfabrika, kas izmanto Kursus kaļķakmeni. Saldus pagastā dzimis gleznotājs Janis Rozentāls.

Kuldīgas apriņķī vēl ievērojams Skrundas ciems, kuŗa tuvumā pie Airtēm brīvības cīņās krita pulkvedis Kalpaks.

Ventspils apriņķis

Ventspils apriņķis bija lielākais Kurzemes apriņķis. Tam bija ļoti daudz mežu: tie aizņēma 48,5% zemes kopplatības. Ventspils apriņķī divas pilsētas: Ventspils un Piltene.

Ventspils ir otrā lielākā Kurzemes osta, kas ziemā neaizsalst. Pilsētā vairākas kokzāģētavas, dzirnavas, zivju žāvētava, dzelzceļa darbnīcas un citi rūpniecības uzņēmumi. Kurzemes hercogistē Ventspils bija tās galvenā eksporta osta, kā arī kuģu būvētava. Ventspili pienāk dzelzceļš no Rīgas un Liepājas. 1970. g. Ventspilī bija ap 41 000 iedzīvotāju. Dundagas pagasta dzimis Latvijas ev. lut. baznīcas archibīskaps Teodors Grīnbergs.

Piltene atrodas pie Ventas upes. Vairākus simts gadus tā bijusi Kurzemes bīskapijas galvas pilsēta.

Talsu apriņķis

Talsu apriņķī atrodas skaistākais Kurzemes apvidus — Kurzemes Šveice pie Abavas. Talsu apriņķī šādas pilsētas: Talsi, Kandava, Sabile un Valdemārpils.

Talsi atrodas kalnainā apvidū starp diviem ezeriem. Talsu pilsētā atrodas kuršu pilskalns. Tanī atrasts daudz senlietu. Domā, ka pili dzīvojis kuršu valdnieks Lameķins.

Kandava atrodas Abavas senlejas krastā. Kandavā bija sēravots, kuŗa ūdeni lietoja ārstniecībai. Hercoga Jēkaba valdīšanas laikā Kandavā bija vairākas rūpniecības iestādes. No tām saglabājušās pulveŗa dzirnavas. Kandavas pagastā dzimis valodnieks Kārlis Milenbachs.

Sabile atrodas Abavas upes krastos. Pilsētā ierīkots vīna kalns, kur brīvā dabā audzē vīnogas (vienīgā vieta Latvijā!). Netālu no Sabiles Abavā ir neliels ūdenskritums (Rumba), kā arī smilšakmens alas (Māras kambaŗi).

Valdemārpils atrodas pie Sasmakas ezera starp Talsiem un Roju. Pilsētiņas skolā mācījies Krišjānis Valdemārs, kas Ainaŗos dibināja pirmo jūrskolu Latvijā.

Mērsrags un Roja ir nelielas zvejnieku ostas Rīgas jūŗas līča krastā.

Talsi

Tur Ķēniņezers mirdz kā sudrabs dziļā lejā,
 Tam blakus Vilkezers, kas senču mantas slēpis.
 Kur tādus vārdus ņemt, lai izsacītu dzeja,
 Ko mūŗos auklējis šis dzimtās zemes klēpis?

Kopš gadu simtiem stāv te nami augstām ņķorēm
 Starp dāŗziem kuplajiem ar ķirŗu ziediem palsiem.
 Dārd bruŗis ieliņās zem laucinieku orēm,
 Kas tirgus dienās brauc uz maniem mīļiem Talsiem.

Ak, tirgus knada ņī ap reņģēm, sviestu, sieru
 Par skaļu daŗkārt man — tad zinu, kur lai eju:
 Es kāpju pilskalnā; ar netraucētu mieru
 Tas slienas valdonŗgs pār dziļo ezerleju.

Te — Miera Kursas miers. Vai Lameķina ēna
 Pār mani noliecas? Glauŗ vaigu vēsma lēna.

K. Dzīlleja

Liepāja okupētajā Latvijā

Liepāja okupētajā Latvijā (pa kreisi Pēdagoģiskais Institūts)

Zemgale, tu dzimtā zeme mana,
Tavā līdzenumā jūtos drošs.
Tevi slavēt nekad nebūs gana,
Tevi sargāt mūžam būšu možs.

J. Jaunsudrabiņš

Zemgale

Zemgale ir auglīgākais Latvijas apgabals, sevišķi ap Lielupi un tās pietekām. Austrumu daļā zeme mazāk auglīga, tur daudz mežu. Zemgalē audzē daudz kviešu un cukurbiešu. Zemgales lauksaimnieki turēja daudz lopu, tāpēc varēja ražot daudz sviesta. Zemgalē bija lielākas saimniecības nekā citos apgabalos. Zemgalē bija pieci apriņķi: Tukuma, Jelgavas, Bauskas, Jēkabpils un Ilūkstes.

Tukuma apriņķis

Tukuma apriņķis atrodas Zemgales ziemeļrietumu daļā starp Kursas augstienēm un Zemgales zemieni. Augsne diezgan laba, tāpēc ražas pārsniedza Latvijas caurmēru. Apriņķī bija viena pilsēta — Tukums.

Tukums ir ievērojams dzelzceļa mezgls. Tajā krustojas Rīgas — Ventpils un Jelgavas — Tukuma dzelzceļa līnijas. Tukuma apkārtnē kalnaina, tāpēc to ziemās apmeklēja slēpotāji. Pie Tukuma atrodas Milzu kalns. Tā galā senos laikos bijusi kuršu pils.

Struteles pagastā dzimis tautas dziesmu krājējs un kārtotājs Krišjānis Barons.

Jelgavas apriņķis

Jelgavas apriņķa dienvidu daļa ir ļoti auglīga. Tāpēc te audzē kviešus, cukurbietes. Bija arī daudz augļu dārzu. Lopkopība labi attīstīta. Lielupes krastos daudz ķieģeļu cepļu, kas izmanto labo mālu. Jelgavas apriņķī dzimuši daudz ievērojamu latviešu:

Sesavas pagastā: 1. Latvijas valsts prezidents Jānis Čakste
Džūkstes pagastā: 2. Latvijas valsts prezidents Gustavs Zemgals
Tērvetes pagastā: 3. Latvijas valsts prezidents Alberts Kviesis
Bērzes pagastā: 4. Latvijas valsts prezidents Kārlis Ulmanis
Tērvetes pagastā: rakstniece Anna Brigadere
Salgales pagastā: dzejnieks Edvarts Virza

Jelgavas apriņķī bija šādas pilsētas: Jelgava, Dobeļe un Auce.

Jelgava atrodas pie Lielupes. Tā ir Zemgales lielākā pilsēta. Jelgava ir vienīgā Latvijas iekšzemes osta. Starp Jelgavu un Rīgu notiek kugu satiksme. Jelgavā ir Latvijas Lauksaimniecības Akadēmija. Jelgavā atrodas viena no trim Latvijas cukurfabrikām. Kurzemes hercogistes laikā Jelgava bija tās galvas pilsēta. 1944. g. krievi Jelgavu nopostīja. Pēc kara Jelgava atjaunota, un 1970. g. tai bija ap 55 000 iedzīvotāju.

Dobeļe atrodas Bērzes upes krastā pie Rīgas — Liepājas dzelzceļa. Senās zemgaļu pils vietā vācieši uzcēla mūra pili, kuŗas drupas vēl tagad redzamas.

Auce atrodas pie Rīgas — Mažeiku dzelzceļa līnijas. Pie Auces atrodas Lauksaimniecības Akadēmijas paraugsaimniecība, kur studentus apmāca lauku darbos.

Bauskas apriņķis

Bauskas apriņķis pieder auglīgākajiem apvidiem Latvijā. Tai audzē daudz kviešu un cukurbiešu. Lauksaimnieki turēja daudz govju. Apriņķī viena pilsēta — Bauska. Tā atrodas pie Mūsas un Mēmeles satekas.

Netālu no Bauskas pie Lielupes atrodas Mežotne, kur senatnē bijusi zemgaļu pils. Bauskas pagastā dzimis dzejnieks Vilis Plūdonis un sabiedrisks darbinieks Vilis Olavs. Vecmuižas pagastā dzimis bijušais Latvijas sūtnis Amerikas Savienotajās Valstīs profesors Arnolds Speķe.

Jēkabpils apriņķis

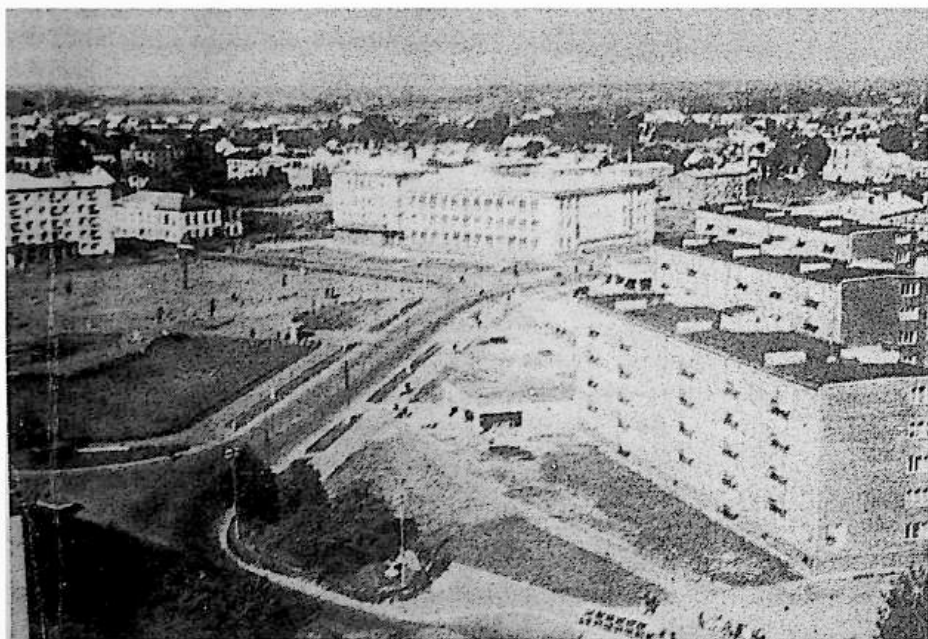
Jēkabpils apriņķis atrodas uz austrumiem no Bauskas apriņķa starp Daugavu un Lietuvas robežu. Augsne apriņķī vidēji auglīga. Pie Daugavas atradās daudz skaistu vietu: krāces pie Sēlpils, Staburags pie Vigantes, kā arī vairākas vācu pilsdrupas. Jēkabpils apriņķī šādas pilsētas: Jēkabpils, Jaunjelgava un Viesīte.

Jēkabpils atrodas pie Daugavas iepretī Krustpīlij.

Jaunjelgava atrodas Daugavas kreisajā krastā pretī Skrīveņu ciemam Rīgas apriņķī. Pilsētu bieži postīja Daugavas plūdi.

Viesīte atrodas pie Viesītes ezera.

Neretā dzimis rakstnieks Jānis Jaunsudrabiņš, bet Mazzalves pagastā operdziedonis Ādolfs Kaktiņš.

Centrālais laukums pēckara Jelgavā

Jaunceltnes Driksas krastā Jelgavā

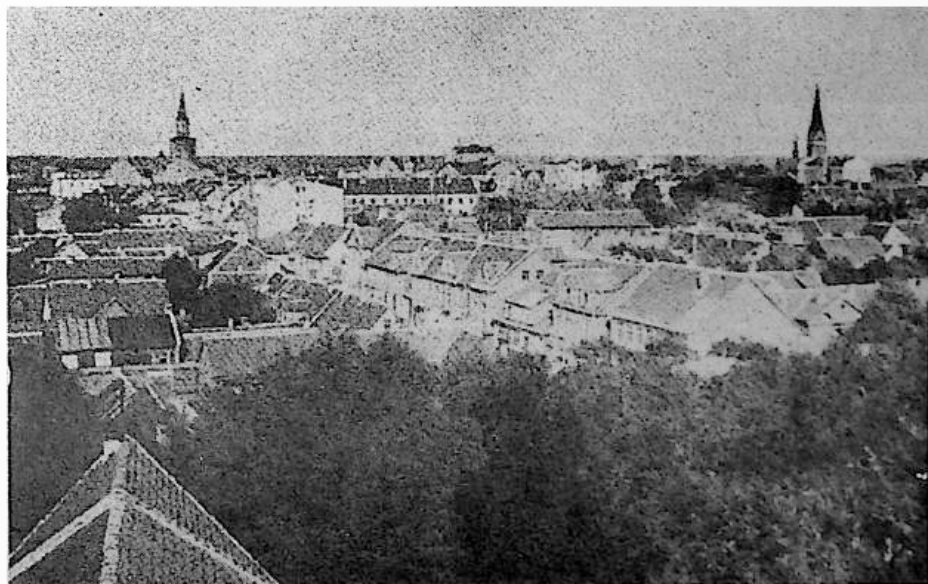
Ilūkstes apriņķis

Ilūkstes apriņķis atrodas Zemgales dienvidaustrumu stūrī. Apriņķī daudz ledus laikmetā radušos gultņu ezeru. Ilūkstes apriņķī dzīvoja daudz cittautiešu. Rubenes pagastā dzimis dzejnieks Jānis Rainis. Ilūkstes apriņķī šādas pilsētas: Ilūkste, Grīva un Subata.

Ilūkstē dzīvoja daudz poļu.

Subata atrodas pie Lietuvas robežas. Pilsētā daudz krievu un žīdu.

Grīva atrodas Daugavas kreisajā krastā iepretī Daugavpilij. Tajā dzīvoja daudz krievu. Okupētajā Latvijā Grīva pievienota Daugavpilij

Jelgava brīvās Latvijas laikā

Ezeru zeme! Tu loloji mani
 Pakalnos skaistos, kur dziesmas un zvani
 Rītos un vakaros svētību lej.

J. Jaunsudrabiņš

Latgale

Latgale ir otrs lielākais Latvijas apgabals. Latgale ir ezeriem bagātākais Latvijas apgabals. Latgalē dzīvoja visvairāk svešautiešu (krievi, poļi). Vairums latgaliešu katoļticīgi. Līdz agrārreformai lielākā latgaliešu daļa dzīvoja ciemos jeb sādžās. Vēlāk tie pārgāja dzīvot viensētās. Saimniecības Latgalē bija mazākas nekā pārējā Latvijā. Latgale bija visbiezāk apdzīvotais Latvijas apgabals. Latgalē bija četri apriņķi: Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas un Abrenes.

Daugavpils apriņķis

Daugavpils apriņķis aizņem Daugavas labo krastu no Pļaviņām līdz Krievijas un Polijas robežai. Visbiezāk apdzīvota apriņķa austrumu daļa, kas bagāta ezeriem un kalnaina. Piektā daļa apriņķa iedzīvotāju krievi. Daugavpils apriņķī šādas pilsētas: Daugavpils, Krāslava, Krustpils, Līvāni, Preiļi, Gostiņi. Pie Cirišu ezera atrodas Aglonas klosteris un baznīca. Liksnas pagastā dzimis Latgales atmodas darbinieks Kazimirs Skrinda.

Daugavpils lielākā Latgales pilsēta. Tani sanāk piecas dzelzceļa līnijas. Daugavpili ir lielas dzelzceļu darbnīcas, lina un zīda fabrikas un citi uzņēmumi. Pie Daugavpili ir cietoksnis, kur bija novietots kara spēks. Daugavpili 1970. g. dzīvoja ap 100 000 cilvēku.

Krāslava atrodas Daugavas labajā krasta starp Daugavpili un Krievijas robežu. Pilsētā daudz svešautiešu. Krāslavas apkārtnē daudz skaistu ezeru, tāpēc to bieži apmeklē Latgales apceļotāji.

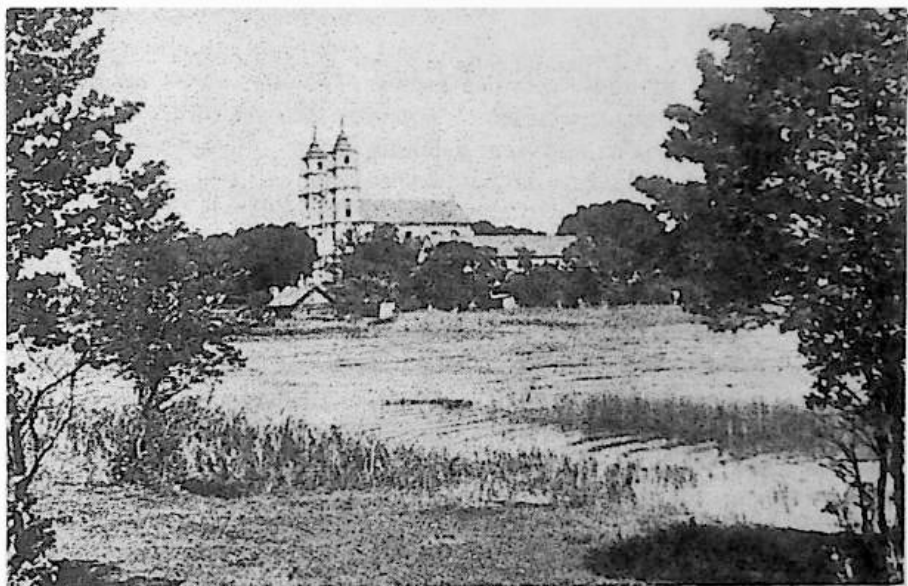
Krustpils atrodas Daugavas labajā krastā preti Jēkabpili. Krustpili atradās cukurfabrika. Krustpili satek četras dzelzceļa līnijas. Tagad tā pievienota Jēkabpili.

Līvāni atrodas pie Dubnas ietekas Daugavā. Līvānos bija valsts kūdras fabrika.

Preiļi pazīstami ar savu lauksaimniecības skolu.

Gostiņi atrodas Aiviekstes krastā Pļaviņu tuvumā. Gostiņos tāpat kā Preiļos iedzīvotāju lielākā daļa bija žīdi. 1956. g. Gostiņus pievienoja Pļaviņām.

Aglonas baznīca pie Ciriša ezera Latgalē

Daugavpils okupētajā Latvijā

Rēzeknes apriņķis

Rēzeknes apriņķis atrodas Latgales centrā. Tas bija viens no biežāk apdzīvotiem Latvijas apriņķiem. Apriņķī dzīvoja daudz krievu. Rēzeknes apriņķī atrodas Latvijas lielākais ezers — Rēznes ezers. No Rēzeknes apriņķa cēlušies daudzi ievērojami latvieši: Sakstagala pagastā dzimis Latgales atmodas darbinieks Francis Trasuns un rakstnieks Jānis Klīdzējs, Varakļānu pagastā rakstnieks Alberts Sprūdžs, Bērzgales pagastā rakstnieks Antons Rupainis, bet Rēznes pagastā politiķis Vladislavs Rubulis. Rēzeknes apriņķī šādas pilsētas: Rēzekne, Varakļāni, Viļāni.

Rēzekne ir Latgales kultūras centrs. Tajā satek piecas dzelzceļa līnijas, un caur to iet Daugavpils — Pliskavas šoseja. Rēzeknē daudz skolu. Tā bagāta skaistiem apstādījumiem. Rēzekni stipri nopostīja 2. pasaules karā. Pēc kara tā atjaunota un paplašināta.

Varakļāni un *Viļāni* ir mazas vietējās pilsētiņas.

Ludzas apriņķis

Ludzas apriņķis atrodas Latgales austrumos gar Krievijas robežu. Tas bija mazākais Latgales apriņķis. Ludzas apriņķī dzīvoja daudz svešautiešu. Lasītpratēju šini apriņķī bija mazāk nekā citur Latvijā. Ludzas apriņķī šādas pilsētas: Ludza, Kārsava un Zilupe.

Ludza atrodas starp vairākiem ezeriem skaistā vietā.

Kārsavā dzīvoja maz latviešu, bet daudz židu un krievu.

Zilupe atrodas pie Krievijas robežas. Caur Zilupi iet dzelzceļš uz Maskavu. Nautrēnu pagastā dzimis bīskaps Jezups Rancāns un Latgales atmodas darbinieks Pēteris Miglinieks.

Abrenes apriņķis

Abrenes apriņķis aizņem daļu no Lubānas līdzenuma. Apriņķī daudz purvu. Abrenes apriņķī audzēja daudz līnu — visvairāk Latvijā. Apriņķī bija 42% krievu. Tagad daļa Abrenes apriņķa pievienota Padomju Savienībai. Abrenes apriņķī Abrenes un Balvu pilsētas.

Abrene atrodas pie Daugavpils — Rītupes dzelzceļa. 1944. g. Abreni un vairākus pagastus pievienoja Krievijai.

Balvi ir vietējs centrs.

Latgale

Latgales līdumos
Lini jau poguļo,
Zilganie ezeri
Mūžību spoguļo.

Acīm pret ezeriem
Kalnmalā noguļos,
Vēroju pasauli
Ūdeņu spoguļos:

Lini un plūcējas,
Svētbilde krustceļā,
Padebess kalnā, rau,
Kāpējs jauns pusceļā.

Latgales līdumos
Lini jau poguļo,
Latgales dvēseli
Ezeri spoguļo.

Andrejs Eglītis

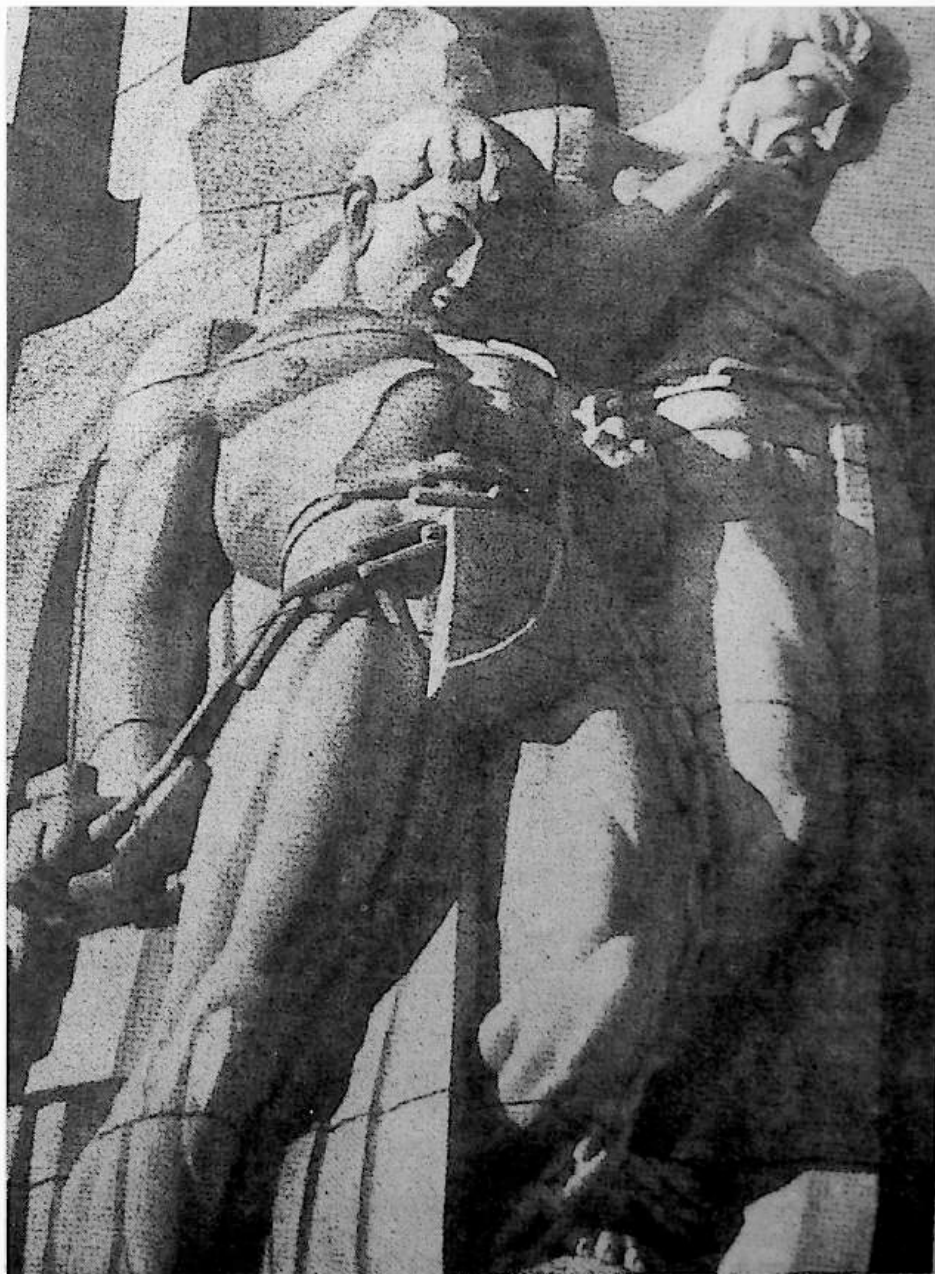
Latgales ainava pie Andrupienas

Daugav' abas malas

Daugav' abas malas
Mūžam nesadalās:
Ir Kurzeme, ir Vidzeme,
Ir Latgale mūsu.

Laima, par mums lemi!
Dod mums mūsu zemi!
Viena mēle, viena dvēš'le,
Viena zeme mūsu.

J. Rainis

Kēžu rāvēju grupa no Brīvības pieminekļa Rīgā

BIEŽĀK LIETOJAMIE METRISKĀS SISTĒMAS MĒRI

Metriskās sistēmas mēri

Attiecīgie angļu sistēmas mēri

Garuma mēri

1 kilometrs (km)	= 1000 metru (m)	= 0,62 jūdzes (miles)
1 metrs (m)	= 100 centimetru (cm)	= 1,1 jards (yard) = 3,3 pēdas (feet) = 39,4 collas (inches)
1 centimetrs (cm)	= 10 milimetru (mm)	= 0,4 collas (inches)
1 milimetrs (mm)	= 0,1 centimetrs (cm)	= 0,004 collas (inches)

Laukuma mēri

1 kvadrātkilometrs (km ²)	= 1 000 000 kvadrātmetru (m ²)	÷ 247 akri (acres) = 0,39 kvadrātjūdzes (square miles)
1 kvadrātmetrs (m ²)	= 10 000 kvadrātcimetru (cm ²)	= 10,7 kvadrātpēdas (square feet)
1 kvadrātcimetrs (cm ²)	= 100 kvadrātmilimetru (mm ²)	= 0,16 kvadrātcollas (square inches)
1 kvadrātmilimetrs (mm ²)	= 0,01 kvadrātcimetrs (cm ²)	

Tilpuma mēri

1 kubikmetrs (m ³)	= 1 000 000 kubikcentimetru (cm ³)	= 35,3 kubikpēdas (cubic feet)
1 kubikcentimetrs (cm ³)	= 1 000 kubikmilimetru (mm ³)	= 0,06 kubikcollas (cubic inches)
1 kubikmilimetrs (mm ³)	= 0,001 kubikcentimetrs (cm ³)	
1 registra tonna (reg. t)	= 2,8 kubikmetri (m ³)	= 100 kubikpēdas (cubic feet)

Metriskās sistēmas mēri

Attiecīgie angļu sistēmas mēri

Šķidruma mēri

1 hektolitrs (hl) = 100 litru (l)	=	26,4 galoni (gallons)
1 litrs (l) = 10 decilitru (dl)	=	1,06 kvarti (quarts) = 61 kubikcollas (cubic inches)
1 decilitrs (dl) = 10 centilitru (cl)	=	6,1 kubikcolla (cubic inch)
1 centilitrs (cl) = 10 mililitru (ml)	=	0,6 kubikcollas (cubic inches)
1 mililitrs (ml) = 0,1 centilitrs (cl)	=	0,06 kubikcollas (cubic inches)

Svara mēri

1 tonna (t) = 10 kvintalu (kv) = = 1000 kilogramu (kg)	=	2205 mārciņas (pounds)
1 kvintals (kv) = 100 kilogramu (kg)	=	220,5 mārciņas (pounds)
1 kilograms (kg) = 1000 gramu (g)	=	35,3 unces (ounces) 2,2 mārciņas (pounds)
1 grams (g) = 1000 miligramu (mg)		
1 miligrams (mg) = 0,001 grams (g)		

